

Libertatea de exprimare și defăimare:

prevederi legale și practici reale

Libertatea de exprimare și detinutarea:

prevederi legale și practici reale

La elaborarea studiului

„Libertatea de exprimare și defăimarea: prevederi legale și practici reale”
au contribuit:

Coordonator de proiect:

Petru Macovei

Autori:

Ion Bunduchi

În loc de introducere. Școala anului 2009: lecțiile evenimentelor din aprilie

Janeta Hanganu

Convenția și Curtea Europeană a Drepturilor Omului despre libertatea de exprimare și defăimare

Iulian Balan

Coresponderea legislației moldovenești privind libertatea de exprimare și defăimarea cu standardele Uniunii Europene

Doina Costin

Justiția versus mass-media. Monitorizarea cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva mass-media în perioada 2005–2009

Redactor: Rodica Mahu

Asistenți: Rodica Malic, Victor Ursu, Natalia Cocean

Acest studiu a fost editat de Asociația Presei Independente (API)

în parteneriat cu Centrul pentru Jurnalism Independent,

cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova.

Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reflectă neapărat poziția finanțatorului.

Libertatea de exprimare și defăimarea: prevederi legale și practici reale / Ion Bunduchi, Janeta Hanganu, Iulian Balan [et al.]; coord. proiect: Petru Macovei. – Ch.: „Cu drag” SRL, 2010 (Tipogr. „Bons Offices” SRL). – 128 p.

300 ex.

ISBN 978-9975-80-324-3

342.727+343.63(094)

L 58

CUPRINS

În loc de introducere 5

CAPITOLUL I. Convenția și Curtea Europeană a Drepturilor Omului despre libertatea de exprimare și defăimare 18

1. Principii generale 18
2. Restricțiile aduse libertății de exprimare 20
3. Libertatea de exprimare și defăimarea 23
4. Libertatea de exprimare și viața privată 35
4. Libertatea de exprimare și ordinea publică 35
5. Libertatea de exprimare și autoritatea judecătorească 36
6. Dreptul de a primi informație 37
7. Concluzii 37

CAPITOLUL II. Corespunderea legislației moldovenești privind libertatea de exprimare și defăimarea cu standardele Uniunii Europene 39

1. Dispoziții legale referitoare la libertatea de exprimare în RM 39
2. Libertatea de exprimare în spațiul UE, standarde și tendințe 50
3. Corespunderea cadrului legislativ al RM privind libertatea de exprimare cu standardele UE 54
4. Corelația libertății de exprimare cu fenomenul defăimării 59

CAPITOLUL III. Justiția versus mass-media. Monitorizarea cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva mass-media în perioada 2005–2009 66

1. Informații generale despre cauzele intentate împotriva mass-media privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale 69
2. Trecere în revistă a cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale cu cea mai mare rezonanță publică în perioada 2005–2009. 73

3. Tendințe în practica națională de soluționare a cauzelor intentate împotriva mass-media	77
4. Practici regionale versus practici de capitală.	85

CAPITOLUL IV. Școala anului 2009:

lecțiile evenimentelor din aprilie. 100

1. Preliminarii	100
2. Mass-media la școala anului 2009: lecții neînvățate	102
3. Mass-media la școala anului 2009: lecții învățate și lecții de învățat	117
4. Autorități publice la școala anului 2009: lecții neînvățate.	122
5. Cetățeanul la școala anului 2009: lecții învățate?	126
6. În loc de concluzii	128

ÎN LOC DE INTRODUCERE

În ceea ce urmează, realizând un drept universal, vom expune liber opinii asupra modului de judecată a defăimării. Opiniile nu au pecetea adevărului în ultimă instanță – sunt opinii și au un singur scop inițial – să pătrundă pe „piața liberă a ideilor”, unde să intre în competiție cu alte opinii, concurente, astfel ca oricine intră pe „piața ideilor” să poată alege.

Umanitatea a pășit în era informațională, caracterizată inclusiv prin creșterea numerică semnificativă a canalelor de informare fie pe contul spațiului virtual, fie pe contul mediilor tradiționale. Creșterea numerică a canalelor de informație și, implicit, a volumului informațional, cauzează și creșterea numărului de învinuiri de defăimare aduse mass-media. În Moldova bunăoară, în anii 2005–2009, numărul proceselor de judecată în care mass-media a fost învinuită de lezarea onoarei, demnității și reputației profesionale, a ajuns la 73. Din cele 165 de hotărâri de condamnare a Guvernului Republicii Moldova la CEDO (situație existentă până la 1 octombrie 2009) fiecare a 11-a a vizat violarea libertății de exprimare, iar fiecare a 15-a – procedurile naționale de defăimare instituite în baza Codului Civil (Art. 7 și 7/1 din vechiul cod sau Art. 16 din actualul cod) privind protecția demnității și onoarei.

În Rusia, în 10 ani, numărul proceselor de judecată cu implicarea mass-media în cauze de defăimare a crescut de cinci ori¹. Faptul relevă, pe de o parte, cazuri tot mai dese când mass-media face uz de defăimare și, pe de altă parte, cazuri tot mai dese când reclamanții, autoapreciindu-se, consideră că au fost lezați în demnitate. Reclamanții, de regulă, inclusiv în Republica Moldova, sunt persoane influente în societate, de aceea procesele de judecată capătă rezonanță publică.

Implicarea instituțiilor mediatice în cauze de defăimare le face să riște pierderea a trei resurse rare: nervi, timp și bani. În acest context, este elocvent cazul ziarului „Flux”, împotriva căruia deputatul Victor Ștepaniuc, cinci ani în urmă, a inițiat o acțiune civilă, pretinzând că i-a fost lezată onoarea și demnitatea, prin publicarea articolului „Încă patru comuniști s-au pricopsit cu case din banii noștri”. O instanță din Chișinău a dispus publicarea dezmințirii și încasarea în beneficiul deputatului a sumei de 30 mii de lei în calitate de prejudiciu moral. Ulterior, Curtea Supremă de Justiție (CSJ) a dispus micșorarea sumei prejudiciului până la cinci mii de lei, constatând, totodată, că instanțele ierarhic inferioare au adoptat decizii corecte pe marginea cauzei deputatului. Cazul a ajuns la CEDO care, pe 24 noiembrie 2009, a condamnat Republica

¹ Попапенко, С. В. Проблемы судебной защиты от диффамации в СМИ : Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук

Moldova pentru violarea dreptului la libertatea de exprimare și a obligat statul să achite în folosul ziarului „Flux” suma de circa cinci mii de euro, inclusiv trei mii de euro prejudiciu moral². În noiembrie 2009, o instanță din Chișinău a obligat redacția ziarului „Flux” să achite în beneficiul deputatului Ion Pleșca (Alianța Moldova Noastră) suma de 100 mii de lei (8620 dolari SUA) în calitate de despăgubiri morale, constatând că publicația i-a lezat deputatului onoarea, demnitatea și reputația profesională prin publicarea unui articol („O pereche de nedespărțit sau cum s-a instalat Urechean în jilțul de primar” din 4 iulie 2008). Ziaristii de la „Flux” au declarat că vor ataca decizia la CEDO. Dar faptul încă nu garantează câștig de cauză. Să amintim că, în iulie 2008, plângerea depusă de cotidianul „Flux”, care considera că fusese condamnat pe nedrept pentru defăimare, a fost respinsă de CEDO pe motiv că libertatea presei se bazează pe un „jurnalism responsabil”. Cotidianul fusese condamnat pentru că a publicat, pe baza unei scrisori anonime primite din partea unor părinți, un articol în care directorul unui liceu era acuzat de deturnare de fonduri și luare de mită în schimbul înscrierii elevilor la școala sa. Invocând dreptul la exprimare, cotidianul a depus o plângere la CEDO cu privire la procedura civilă pentru defăimare, angajată de directorul liceului împotriva sa. Curtea observa că, în pofida acuzațiilor grave publicate împotriva directorului, cotidianul nu a efectuat nicio anchetă și nu a încercat să ia legătura cu directorul liceului, căruia, în plus, nu i-a acordat dreptul la replică. Potrivit CEDO, **„libertatea de exprimare nu le dă ziarelor dreptul absolut de a acționa iresponsabil și de a face acuzații lipsite de baze factuale”**. Curtea consideră că „ziarul a încălcat flagrant principiile unui jurnalism responsabil” și a decis că nu a existat nicio încălcare a libertății presei în cazul său.

Suma-record a despăgubirilor pentru prejudiciul moral, solicitată în instanțele moldovenești în cauze vizând apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în perioada 2005–2009, constituie 10 milioane lei.

La Moscova, Rusia, editorul ziarului „Vremea” și jurnalistul Oleg Lurie, în iulie 2003, au fost sancționați cu o compensare de 7,5 mil. ruble (circa 250 mii de dolari SUA) în favoarea reclamanților „Alfa-Banc” și SRL „Alfa-Eco”, pentru lezarea reputației profesionale.

În noiembrie 2009, actrița engleză Kate Winslet a obținut despăgubiri în valoare de 25.000 de lire sterline (28.000 de euro) de la tabloidul britanic „Daily Mail” pe care l-a dat în judecată pentru defăimare deoarece a pus sub semnul întrebării programul său de exerciții fizice.

² 25 noiembrie 2009 // MONITOR MEDIA #0430(31)

În decembrie 2008, presupusa amantă a lui Radovan Karadzici a câștigat un proces de defăimare împotriva ziarului de scandal „Press”. Un tribunal din Belgrad a condamnat ziarul să plătească 2,5 milioane de dinari (28.000 de euro) Milevei Cicak, despre care „Press” a afirmat într-un articol că femeia a avut o relație amoroasă cu Radovan Karadzici, inculpat de Tribunalul Penal Internațional de la Haga.

În noiembrie 2008, Robert Murat, un bărbat suspectat în cazul dispariției, în mai 2007, a unei fetițe în stațiunea Praia da Luz din Portugalia, unde se afla în vacanță cu părinții, a câștigat procesul împotriva companiei British Sky Broadcasting și a primit despăgubiri în valoare de 600.000 de lire sterline (aproape 700.000 de euro), din cauza afirmațiilor „defăimătoare” care au apărut despre el în aproximativ 100 de articole. El a acționat în judecată și Associated Newspapers, Express Newspapers, MGN Limited, News Group, în total – 11 publicații.

În Rusia, într-un singur an, instituțiile mediatice au achitat în total despăgubiri pentru defăimare în valoare de peste 43 milioane de ruble (aproape 1,5 mil. dolari SUA).

În SUA, deși numărul proceselor de judecată în cazuri de defăimare descrește, cresc în schimb, despăgubirile plătite reclamanților de către mass-media – de la 1,5 milioane de dolari în anii 1980 – la 3,4 milioane în anii 2000³.

În Republica Moldova, în ultimii cinci ani, au fost implicate în procese de judecată privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale 25 de instituții mediatice din capitală și 19 instituții mass-media locale/regionale.

Desele cazuri de implicare a mass-media în procese de defăimare readuce problema în actualitate. Problema este de mare dificultate, dat fiind că într-un proces de defăimare „se ciocnesc” două drepturi fundamentale ale omului, recunoscute de comunitatea mondială: pe de o parte – dreptul constituțional la apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale și, pe de altă parte – dreptul constituțional la libertatea cuvântului și a mass-media. În disputa legată de defăimare, judecata se află într-o triadă de drepturi: dreptul reclamantului de a-i fi apărate de justiție onoarea, demnitatea și reputația, lezate de către mass-media; dreptul mass-media de a difuza liber informația; dreptul cetățeanului de a primi informație de interes public. Deocamdată, în practica judiciară a Republicii Moldova, defăimarea este judecată, în principal, prin prisma drepturilor constituționale ale reclamanților, drepturile constituționale ale mass-media fiind cumva adumbrite, sau chiar uitate, neglijate. Contează, însă,

³ www.medialaw.org

ca disputele legate de defăimare să nu știrbească nici bunul nume al cetățeanului, dar nici gradul de libertate al mass-media și libertatea cuvântului. Acest lucru este extrem de greu de realizat. Însăși percepția defăimării este dificilă, dat fiind că, de fapt, avem de a face cu un paradox, din multiplele existente în viața cotidiană. Pentru că ce înseamnă defăimare și când ne ciocnim de ea? Când enunțăm anumite fapte, ce lezează onoarea și demnitatea cuiva, și când judecata constată prezența și celorlalte circumstanțe prescrise de lege, inclusiv, de exemplu, caracterul public al enunțurilor? Să realizăm că, la această etapă, nu se pune problema adevărului. Legea se limitează la constatarea faptului că enunțul dat este defăimare, care trebuie pedepsită ca atare. Prin urmare, până aici, libertatea presei nu există, deoarece pentru un proces judiciar este suficientă constatarea lezării onoarei cuiva. Abia de aici încolo poate „intra în joc” adevărul, adică ziaristul are dreptul să demonstreze că enunțul lui, defăimător, corespunde adevărului și, dacă demonstrează – este absolvit de responsabilitate. Dar poate demonstra numai dacă enunțul conține fapte defăimătoare reale, pentru că numai faptele pot fi demonstrate. Situația este, de-a dreptul, curioasă. Pe de o parte, adevărul poate fi defăimător, chiar dacă oricum echivalează cu defăimarea. Pe de altă parte, constatăm un anume „drept la defăimare” în măsura în care conținutul defăimător corespunde adevărului. Iată paradoxul: defăimarea este o infracțiune care poate fi iertată. Dreptul la defăimare, adică dreptul de a emite adevăruri insultătoare, este o libertate condiționată de anumite circumstanțe.

Dar jurnalistul nu de fiecare dată poate demonstra veridicitatea afirmațiilor sale. Și atunci consecințele pot urma două scenarii, în funcție de ponderea pe care judecătorul o dă prevederilor legii. Primul scenariu ar însemna ca jurnalistul să demonstreze că a făcut dezinteresat afirmațiile defăimătoare, cu intenția sinceră de a relata concetățenilor ceea ce considera important, că a făcut-o nu cu rea-voința de a leza onoarea cuiva, și că a dat dovadă de suficientă prudență. Altfel spus, adevărul, sinceritatea, dezinteresul ar putea fi arme de autoapărare ale jurnalistului. Deci, „dreptul la defăimare” ar fi rezultatul paradoxal al libertății presei în măsura în care utilizarea ei se circumscrie responsabilității. Adică jurnalistul este responsabil pentru libertatea pe care și-o asumă criticând concetățenii săi. La aceasta se rezumă textele legilor, dar ele sunt aplicate de judecători și o eventuală interpretare a textelor poate genera o cazuistică cu un alt deznodământ decât cel descris în scenariul întâi. Cu alte cuvinte, prevederile legii au acea pondere, pe care le-o dă judecătorul.

Dificultatea percepției și judecării cauzei de lezare a onoarei, demnității și reputației profesionale are și alte rădăcini. Ea derivă din defectele conținute în înseși textele legilor, inclusiv ale celor despre defăimare. Un exemplu con-

cludent este, bunăoară, titulatura art. 16 din Codul civil: *Apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale*. Să „descifrăm” titulatura cu dicționarul explicativ în mână:

onoare – (1) integritate morală, sentiment al demnității care îndeamnă la fapte curajoase, (2) reputație bună, prestigiu, faimă, renume; (3) prețuire deosebită, respect, stimă acordată cuiva pentru virtuțile și meritele sale; (4) favoare, cinste;

demnitate – (1) calitatea de a fi demn, autoritate morală, prestigiu, noblețe; (2) măreție; (3) funcție înaltă, rang înalt;

reputație – (1) părere, opinie publică despre cineva sau ceva, felul în care cineva este cunoscut sau apreciat, renume; (2) nume bun, faimă, renume, celebritate⁴.

Ceea ce observăm e că noțiunile respective nu au definiții distincte. Cu anumite rezerve, am putea spune că „onoare” înseamnă „demnitate și reputație”. Acest lucru e binevenit în beletristică, dar neavenit într-un text de lege, deoarece lasă loc pentru eventuale abuzuri. Noțiunile în cauză, pe de o parte, indică autoaprecierea persoanei – e dreptul ei la propria imagine, iar pe de altă parte, indică aprecierea persoanei, dată de către alții. De regulă, autoaprecierea și aprecierea celor din jur nu coincid. Și atunci, judecătorul va trebui să determine câtă onoare, demnitate sau reputație a avut reclamantul și gradul în care acestea i-au fost lezate. Dar cum să determine?

În unul din statele SUA, judecătorul investighează mai întâi „felul în care reclamantul este apreciat” în comunitate, ca să determine dacă are cumva „onoare, demnitate, reputație”. Pentru că, dacă nu are, nu ai ce apăra. În regiunea Pskov din Rusia, verdictul unui judecător a fost: guvernatorul regiunii nu are reputație profesională.

Oricum, judecătorul e condamnat să determine gradul de lezare a onoarei, demnității și reputației. Onoarea și demnitatea, din perspectiva științei dreptului, sunt categorii juridico-morale. În Codul civil definiția lor nu se dă, posibil, și din motiv că spațiul moral e mult mai larg decât cel juridic, faptul implicând mari dificultăți în definiri. Posibil, mecanismele juridice ar fi mai productive, dacă ar proteja nu onoarea și demnitatea omului, care înseamnă autoapreciere, ci bunul lui nume sau reputația, care înseamnă aprecierea altora. Bunul nume, reputația sunt importante pentru relațiile dintre oameni. Ele derivă din onoarea și demnitatea omului. Dacă omul nu are onoare, dacă este fără demnitate, nu are de unde să apară reputația, bunul nume (ceea ce contează pentru cei din jur) și, deci, nu are ce apăra. La modul practic, aceasta ar însemna ca, dacă spunem că onoarea și demnitatea sunt categorii juridico-morale, să partajăm preroga-

⁴ Dicționar enciclopedic ilustrat, Chișinău, editura Cartier, 1999

tivele. De onoare și de demnitate să se îngrijească însăși persoana, fără a le cerși judecății, iar mecanismele juridice să se îngrijească de derivata onoarei și demnității – de bunul nume, de reputație, fără a intra în spațiul moral. Onoarea și demnitatea nu trebuie percepute ca sloganuri bune de vociferat în judecată. Fiecare pentru sine stabilește câtă onestitate și demnitate are. Dar societatea este cea care îl „decorează” cu bun nume, cu reputație, dacă merită. O atare abordare oferă posibilitatea „măsurării” bunului nume, a reputației și anume acestea trebuie protejate.

Nu e un exercițiu inutil să medităm pe tema: „Cât de integri moral suntem, ca să-i pretindem judecății să-i oblige și pe alții să creadă în integritatea noastră morală?”.

Am trăit decenii în șir cu standarde duble care ne-au ruinat temeliile demnității în așa măsură încât trebuie pusă altă temelie. Ea nu se pune în 20 de ani. Drept dovadă, de exemplu, este măsura corupției între noi sau gradul toleranței noastre față de alte opinii. Încă un paradox: am pierdut onoarea și demnitatea, încă nu le-am recuperat, dar le cerem în judecată. În sensul moralității, solicitarea despăgubirilor materiale pentru daune morale este o absurditate. E prima probă a lipsei integrității morale. Pe de altă parte, oamenii peste tot sunt aceiași, au aceleași drepturi, dar, să zicem, în Rusia compensația cea mai mare pentru dauna morală a depășit 7,5 milioane ruble, iar în Olanda – aproape 3 milioane (în echivalentul rublei). Cât de diferit costă totuși onoarea de la o țară la alta, oamenii peste tot fiind aceiași!

Altfel spus, este vorba de necesitatea unor prevederi legale exacte, care pornesc, orice am zice, de la noțiuni. Când noțiunile nu sunt clare, apar disfuncționalități la nivelul aplicării legii. Legea nu ar trebui să obțină forță juridică atâta timp cât este confuză, vagă. Când scriu „lege”, mă gândesc, în primul rând, la Constituție. Codul civil, dar și alte legi care se referă la defăimare, încearcă, în mai multe rânduri, și deseori în mod nefericit, să atenueze niște erori ale legii supreme.

Cunoscutul judecător olandez Villem Alites, expert TACIS, la o dezbatere publică despre defăimare, își exprima nedumerirea că apărarea onoarei, demnității și reputației este parte a Constituției Rusiei. Nota bene! – și parte a Constituției țării noastre. Să precizăm: nici Convenția Europeană a Drepturilor Omului, nici art. 10 al Convenției, nu conțin prevederi directe despre apărarea demnității și reputației omului. Asemenea prevederi nu au caracter constituțional în majoritatea statelor occidentale. Dar art. 10 vorbește despre libertatea de expresie, până nu sunt lezate reputația și drepturile altor persoane. Adică art. 10 poate fi invocat și atunci când trebuie limitată libertatea de expresie.

Însă condițiile de limitare a libertății cuvântului survin numai atunci când acest lucru este absolut necesar într-o societate democratică, adică în numele și în interesul democrației. Acesta este principiul călăuzitor pentru judecător: limitarea libertății de expresie să fie oportună pentru menținerea și ne-erodarea democrației. Trebuie să existe o necesitate socială deosebită pentru a recurge la limitarea libertății de expresie. Art. 10 apără chiar informația șocantă, pentru că informația în general nu poate fi doar neutră sau laudativă. CEDO, în repetate rânduri, subliniază necesitatea unei abordări mai largi a informației, necesitatea unui grad mai mare al toleranței, fără de care nu poate exista democrația. Și dacă legea supremă a țării noastre indică presei obligația de a „informa corect opinia publică”, să ne întrebăm: în ce măsură între „a informa corect” și a oferi „informații șocante, ofensatoare” poate fi pus semnul egalității?!

Libertatea de expresie îi permite ziaristului să recurgă la o anumită doză de exagerare. Interesul major în discuția publică, dacă tema este importantă, scuză autorul, chiar dacă utilizează expresii șocante sau ofensatoare, deci interesul public prevalează asupra interesului legitim de apărare a onoarei altor persoane. Dreptul la opinia proprie include în sine și dreptul ziaristului de a utiliza epitete ofensatoare la adresa oponentului său, dacă oponentul, prin comportament, îl provoacă la aceasta, iar utilizarea epitetelor este necesară pentru a imprima o rezonanță publică mai mare temei care prezintă interes public.

Referitor la art. 16, Cod civil, e necesar să răspundem la întrebarea: care este scopul lui și cum poate fi realmente atins? Am stabilit că a determina câtă onoare și câtă demnitate are persoana este imposibil. În schimb, bunul nume sau reputația publicului, dat fiind că acestea echivalează cu o apreciere dinafară, pot fi stabilite. De aceea, scopul art. 16 ar trebui să fie apărarea persoanelor fizice sau organizațiilor, investite cu dreptul de a fi reclamant ori reclamat, reputația cărora a fost prejudiciată, și a condus la scăderea respectului din partea societății, le-a pus în lumină proastă ori le-a cauzat un tratament suspicios din partea celorlalți. Scopul art. 16 nu trebuie să fie apărarea reputației acolo unde ea lipsește. Cât despre sintagma „reputație profesională”... Ce-ar semnifica ea? Reputația persoanelor aparținând unei profesii? Dacă da, cărei profesii aparțin politicienii, poeții sau duhovnicii, bunăoară?! Dacă „reputație profesională” semnifică abilitățile de profesionist în oricare domeniu, atunci ce trebuie să stabilească judecătorul: existența abilităților propriu-zise sau rezultatul abilităților? Pentru că, să zicem, ce trebuie să revendice... un terorist, de exemplu?! Existența întrebărilor și lipsa răspunsurilor sugerează să îngăduim cu prescripțiile legale până găsim măsurătoare pentru ele. Pentru că, dacă metrul nu are o sută de centimetri, fapta omului va fi măsurată strâmb. Extrapolată la activitatea mass-media, aceasta ar însemna că, de teama măsurătorii strâmbe,

jurnaliștii trebuie să fie cuminți, să scrie numai despre viorele. Dar în viața reală se mai întâmplă că viorelele sunt strivite de cizme grele. Iar jurnalistul are datoria să scrie și despre cizme, când ele strivesc viorelele. Să scrie liber, fără teama că purtătorul cizmei știe pe de rost art. 16, Cod civil.

Fără pretenții de exhaustivitate, să încercăm să răspundem la întrebarea: de ce e important ca jurnalistul să aibă libertatea cuvântului și de ce această libertate e crucială pentru destinele democrației? Voltaire s-a arătat demult dispus să se sacrifice pentru dreptul oricui de a expune idei, chiar dacă ele îi sunt dușmănoase. Dar ce a înțeles Voltaire cu greu pătrundem noi.

Având opinie proprie (unii pierd această capacitate în virtutea a doi factori centrali: acceptă fără ezitare opinia superiorului sau au pierdut capacitatea gândirii critice) și dreptul juridic de a o exprima public, fiecare are posibilitatea să aducă la cunoștința semenilor esența intereselor sale, propria poziție și, apelând la alte drepturi și libertăți – să-și poată realiza interesele. Fără acest drept nu-ți poți realiza interesele. Toate regimurile nedemocratice tănuiesc adevărul, dezinformează, cenzurează, limitează libertatea cuvântului. Limitarea dreptului la opinie echivalează cu limitarea posibilității de a cunoaște adevărul și, deci, lărgeste nelimitat posibilitatea regimului de a se menține la putere. Autoritățile cunosc bine că toate cunoștințele, într-un mod sau altul, înseamnă informație, cresc din ea, că lipsa informației exclude posibilitatea oricăror opinii, corecte sau incorecte, despre oricare stare de lucruri. Ele, de asemenea, realizează că unica alegere credibilă este alegerea făcută de omul informat. De aceea monopolizează informația, îngustând la maximum și posibilitatea alegerii credibile. În virtutea acestui fapt puterea capătă atractivitate, de vreme ce limitează posibilitățile deciziilor concurente și, deci, și ale criticii, a aprecierii negative a activității sale. Dozarea ierarhică a informației, ermetizarea relațiilor interne și taina în jurul modului de luare a deciziilor importante sunt caracteristici ale regimurilor autoritare. În asemenea regimuri, cenzura, lipsa libertății cuvântului, limitarea transparenței sunt condițiile stabilității politice. Este promovată și inoculată ideea că guvernării sunt unicii în stare să aprecieze cu luciditate situația în stat și că trebuie să le fie recunoscută facultatea exclusivă de a fi vocea poporului și de a vorbi în numele poporului. Căderea comunismului în spațiul ex-socialist a demonstrat forța libertății cuvântului, capabilă să demoleze stereotipuri și mentalități totalitariste.

De la apariția presei, de la prima pledoarie în favoarea libertății presei și până în prezent, umanitatea a experimentat suficient pentru ca avangarda ei să ajungă la o concluzie univocă: presa liberă nu este o invenție occidentală, nu este o concesie amabilă, ci o necesitate, un element central în evoluția echitabilă și

echilibrată a unei societăți. Orice încercare de a impune control rigid circulației libere a informației, mai devreme ori mai târziu, eșuează. Și, dimpotrivă, statele care au asigurat libertatea presei, libertatea de exprimare, libertatea cuvântului demonstrează viabilitate, vigoare și progres social. Concludentă, în acest context, este opinia militantei germane pentru drepturile omului, Antje Vollmer: „...dreptul nostru la libertatea de opinie ocupă un rol central în felul cum înțelegem democrația. Opiniile, aprecierile și convingerile, analizele, revendicările și reflecțiile, dorințele și visurile – toate acestea sunt elemente constitutive din care se compune casa comună a unei societăți, așa-numitul „spațiu public”. În absența libertății de exprimare, nu este posibilă nicio schimbare, nu poate fi concepută nici transformarea, nici dezvoltarea socială. Posibilitatea de a practica critica în mod liber este semnul distinctiv, marca spațiului public. Exercițiul spiritului critic este disciplina regală între disciplinele din cadrul unei societăți libere”⁵.

Presă liberă și responsabilă (responsabilitatea având relație directă cu libertatea), prin încurajarea dezbaterilor publice, prin susținerea efectivă a libertății opiniilor, asigură beneficii incontestabile unei societăți democratice, deoarece ajută la stabilirea adevărului, la instituirea unei guvernări responsabile, la soluționarea disputelor fără violență, la realizarea cetățeanului ca membru al societății.

Fără libertatea opiniilor este imposibilă cunoașterea și stabilirea adevărului. Tendința spre cunoaștere generează dispute, judecăți, aprecieri, confruntări de opinii, din care se naște adevărul. Acest lucru se întâmplă numai în condițiile în care orice opinie este expusă liber și poate fi supusă îndoielii fără nicio piedică. Sistemul juridic al societății trebuie să asigure asemenea condiții, să protejeze posibilitatea schimbului liber și neîngrădit al ideilor și opiniilor de orice gen. Capacitatea unei opinii, unui gând, unei idei de a rezista concurenței este cea mai bună verificare a adevărului. Pământul ar fi rămas sprijinit pe trei balene, dacă respectivul „adevăr” nu ar fi fost supus îndoielilor.

Fără o presă liberă, capabilă să ofere informație deplină și veridică, nu poate fi democrație, percepută ca participare veritabilă a cetățenilor la procesul decizional. Cetățenii pot decide conștient, în mod democratic doar când au acces la informația necesară. Pe de altă parte, presa liberă, lărgind transparența, joacă un rol imens în descoperirea și prevenirea abuzurilor din partea guvernanților. Transparența sporește controlul cetățenilor asupra activității autorităților, diminuează posibilitatea comiterii ilegalităților. Lipsa transparenței din partea celor

⁵ Antje Vollmer. Despre libertatea cuvântului: forța criticii // Deutschland. – 2000. – nr. 1, februarie/martie, p.40

ce dețin puterea poartă un caracter antidemocratic și, de regulă, dă naștere abuzurilor interminabile. O presă liberă, care ar contribui la dezbaterea deschisă a tuturor problemelor din societate are importanță vitală pentru sănătatea oricărei națiuni.

Libertatea presei, libertatea cuvântului sunt o supapă pentru emoțiile negative, acumulate de oameni în urma nemulțumirilor și disperărilor. Experiența demonstrează că, acolo unde oamenii au posibilitatea de a-și expune liber opiniile, dorința lor de a-și realiza aspirațiile pe calea violenței scade. Motivul e simplu: în lipsa transparenței este imposibil să ajungi la o soluție rațională, și în locul rațiunii acționează forța. Orice interdicție încetinește orice proces: fie că-i vorba de schimbări sociale, fie că-i vorba de generarea ideilor. Din cauza interdicțiilor permanente sunt tănuite problemele reale ale societății care, deși tănuite, nu dispar. În schimb, transparența, asigurată de presă, unește societatea și o face mai stabilă, pentru că cetățeanul care participă liber la procesul decizional este dispus într-o măsură mai mare să accepte deciziile cu care nu este de acord. Astfel libertatea cuvântului, exercitată prin intermediul presei libere, asigură ca divergențele și contradicțiile, fără de care este imposibilă dezvoltarea socială, să nu atragă după sine demolarea regimului social. Altfel spus, libertatea presei și transparența, ca mecanism al păstrării echilibrului între stabilitate și schimbări, ca instrument de canalizare a schimbărilor sociale pe făgașul limitelor legale, sunt benefice nu doar pentru cetățeni, ci și pentru guvern, pentru stat.

Libertatea presei constituie o parte esențială a dreptului fundamental al fiecărei persoane de a avea și a exprima opinii. Respectivul drept reprezintă o componentă a demnității umane, ce nu poate fi suprimată. Libertatea cuvântului este un mijloc de realizare a capacităților fiecărui cetățean, pentru că, în fond, scopul fiecărui om este să se realizeze ca personalitate. Prin urmare, orice interdicție în a-și exprima liber convingerile, opiniile îi lezează sentimentul demnității și îl ignoră ca personalitate umană. Iată de ce îngrădirea, limitarea sau oprimarea acestui drept este inadmisibilă și trebuie tratată ca fărădelege. Nici un individ, oricare ar fi statutul său social, nu este în drept să pretindă la adevărul în ultimă instanță pe care să-l impună celorlalți, fie că-i vorba de politică, religie, naționalism, fie că este vorba de munci agricole.

După cum remarca cercetătorul român Ion Deleanu, libertatea presei face parte din mecanismul de control pe care societatea îl edifică spre a limita guvernământul. Libertatea presei constituie unul din cele mai eficiente mijloace pentru asigurarea vitalității corpului social, căci o putere care nu cunoaște replica are toate șansele să ajungă o putere atrofiată, insensibilă și, deci, iresponsabilă. Li-

bertatea presei presupune nu numai consacrară a acestui drept fundamental, dar și garantarea lui; mai întâi, prin înlăturarea măsurilor prohibitive și preventive în acest domeniu.

Aceste considerente indică asupra necesității stringente a fiecărei societăți, care ține cursul spre democratizare, de a constitui o presă liberă și independentă, prin intermediul căreia cetățeanul să-și poată exercita dreptul universal la libertatea cuvântului și dreptul fundamental de a primi și de a răspândi informații.

Ca și oricare libertate, libertatea mass-media este dirijată conform unui principiu paradoxal: a o organiza înseamnă a o limita; a-i da libertate deplină – înseamnă a o îngropa. Cercul s-a închis. Unde-i soluția? Pare atrăgătoare opțiunea libertății depline, dar ce s-ar întâmpla dacă mass-media ar putea să scrie tot ce dorește și, în plus, fără a fi pusă la punct?! Dar dacă mass-media, având imunitate deplină, alege să scrie doar neadevăr, dacă utilizează în exclusivitate injuria și calomnia? Am fi martorii nașterii unei noi tiranii. Elemente separate ale fenomenului sunt deja sesizate. De aceea, tot mai des, chemarea „Eliberați presa!” conviețuiește alături de chemarea „Eliberați-ne de presă!”. Și nu e doar un joc de cuvinte.

Libertatea presei nu poate fi absolută. Există limite în virtutea unor exigențe de natură politică, ținând de necesitatea protejării interesului etatic sau al salvării sistemului valoric social. Deci mass-media acționează într-un perimetru indicat constituțional. Dar atare reglementare deseori necesită să fie conjugată și cu autoreglementarea, cu normarea deontologică în interiorul profesiei. Este esențial ca reglementarea și autoreglementarea să se facă de o manieră care să nu dea naștere monstrului – autocenzurii, ci să dimensioneze prerogativele pe care le conferă dreptul la libera exprimare. Ziaristul trebuie să fie conștient de multele pericole pe care le-a avut și le mai are presa liberă. Pericolele vor dăinui atâta timp cât unii vor avea ce ascunde. Mereu se vor găsi doritori de a pune căluș mass-media. Sunt cunoscute cazuri, inclusiv în practica judiciară din țările CSI, când reclamații în cauze penale solicită pedeapsă reclamanților nu pentru difuzare de informații neveridice, ci pentru insultă. Reclamanților nu le convine să conteste veridicitatea informațiilor despre faptele lor, difuzate de presă. Deci, nu esența e cea care nu le convine, ci forma în care lucrurilor li s-a spus pe nume. Iar judecata răspunde exact solicitării: să stabilească prezența formulelor insultătoare.

În SUA, cei cu pică pe presă, i-au „găsit” alt ac de cojoc – reclamă jurnaliștilor dobândirea ilegală a informației. Să precizăm că primul amendament la Constituția SUA nu oferă jurnaliștilor imunitate în cazul colectării informației.

Astfel, judecătorii nu pot invoca amendamentul în caz de învinuire a mass-media de colectare ilegală a informației, dacă el (amendamentul) nu se referă la dreptul accesului la informație al jurnaliștilor. Reclamantii au realizat că pot obține câștig de cauză mult mai ușor în procesele fondate pe pretenții față de metodele de colectare a informației, și nu față de conținutul ei. De aceea asemenea cauze prevalează în actuala practică judiciară⁶.

Concluzionând, vom spune: exercițiul libertății este cel mai complex și cel mai dificil exercițiu democratic. Dar fără libertate este imposibilă democrația. Nu poate exista libertate nici individuală, nici socială, fără exprimarea liberă a opiniilor. Opiniile pot fi șocante, pentru că realitatea și adevărul nu pot fi doar de culoare roz. Iar mass-media, dacă este responsabilă, trebuie să comunice individului și societății realitatea, așa cum este, bazată pe adevăr. Jurnalismul responsabil este răspunsul la toate provocările și tertipurile juridice, inclusiv legate de defăimare. E unicul model ce poate genera democrație. E unicul model ce-și poate revendica legitimitate socială.

Este, de fapt, concluzia generală a celor patru capitole, conținute în structura prezentului studiu – primul de acest gen în Republica Moldova și care apare grație efortului conjugat al Asociației Presei Independente (API), Centrului pentru Jurnalism Independent și al Programului Mass-Media al Fundației Soros-Moldova.

Primul capitol, intitulat „**Convenția și Curtea Europeană a Drepturilor Omului despre libertatea de exprimare și defăimare**”, urmărește, în mare, două scopuri: a) să familiarizeze cititorul cu modul în care trebuie înțeles sensul, dar și conținutul libertății de exprimare; b) modul în care trebuie „depistată” și judecată defăimarea. Capitolul are la bază conținutul Convenției Europene pentru Drepturile Omului (CDO) și practica unicului organism, recunoscut de statele care au ratificat Convenția, să judece, fără drept de apel, cauzele legate inclusiv de îngrădirea libertății de exprimare și de defăimare. Practica CEDO are o relevanță decisivă pentru experiența judecării cauzelor de defăimare la nivel național, dat fiind că înalta Curte mai și talmăcește modul în care trebuie înțelese prevederile Convenției.

Capitolul al doilea – „**Coresponderea legislației moldovenești privind libertatea de exprimare și defăimarea cu standardele UE**”, constituie o încercare, considerăm reușită, de a stabili în ce măsură cadrul juridic național vizând libertatea cuvântului și defăimarea este ajustat la rigorile comunității europene. Această parte a studiului, pe lângă faptul că facilitează o înțelegere mai aprofundată a corelației dintre libertatea de exprimare și fenomenul defăimării,

⁶ Don R. Pember Mass Media Law. Mc Graw Hill. NY. 2003

identifică puncte vulnerabile în legislația națională și sugerează modalități de îmbunătățire a ei.

Capitolul al treilea cu titlul „**Justiția versus mass-media. Monitorizarea cazurilor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva mass-media din Republica Moldova în perioada 2005–2009**” constituie partea practică a studiului, un valoros material empiric pentru eventuali viitori cercetători ai acestei problematici complexe și dificile. Dincolo de informațiile sintetizate vizând cauzele judiciare în care a fost implicată mass-media moldovenească, inclusiv cele cu o rezonanță publică majoră, în perioada 2005–2009, prezentul capitol reliefează anumite tendințe profilate în practica națională de soluționare a cauzelor intentate împotriva jurnaliștilor.

Capitolul al patrulea, intitulat „**Școala anului 2009: lecțiile evenimentelor din aprilie**”, încheie studiul și, inițial, nu era prevăzut. Pe când a fost elaborată concepția și structura acestei lucrări – sfârșitul anului 2008 – nimeni nu putea prevedea că anul 2009 va oferi întregii societăți moldovenești, inclusiv mass-media, o șansă rară de a învăța la o școală aleasă. Nimeni nu putea presupune că la școala anului 2009 vor fi predate lecții-unicat – lecțiile evenimentelor din aprilie. Anul 2009, prin unicitatea lui, merită studii multiple, complexe, aprofundate. Prezentul capitol, care nu putea lipsi, își propune, însă, o sarcină mult mai modestă – să puncteze, într-un fel, o parte dintre problemele dezgolite. Sarcina revine și din motiv că anul 2009 a plasat mass-media în epicentrul evenimentelor-cheie, iar a urmări, de la o anumită distanță și în alte circumstanțe socio-politice, comportamentul ei, prezintă interes, și nu doar unul profesional.

Prezentul studiu este realizat de trei juriști și un jurnalist. Miezul lucrării – capitolele I–III – îi are ca autori pe juriștii Janeta Hanganu, Iulian Balan și Doina Costin. Introducerea și capitolul de încheiere sunt scrise de jurnalistul Ion Bunduchi. Studiul a fost coordonat de Petru Macovei, director executiv al API. Autorii își exprimă speranța că informația conținută în studiu va fi utilă tuturor celor interesați de problematica unei valori esențiale pentru democrație – libertatea de exprimare, și de limitele, după care respectiva valoare se metamorfozează în antivaloare – defăimarea.

1. PRINCIPII GENERALE

În multe hotărâri privind respectarea Articolului 10 din Convenție, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului pornește de la următorul postulat: nu poate exista democrație fără pluralism. Libertatea de exprimare constituie una din temeliile esențiale ale unei societăți democratice și este una din condițiile fundamentale pentru progresul acesteia.

Libertatea presei și a altor forme mass-media oferă publicului unul din cele mai bune mijloace pentru descoperirea și formarea unei opinii despre ideile și atitudinile liderilor politici. Ține de datoria presei de a împărtăși informații și idei despre probleme politice și despre subiecte de interes public. Presa nu are doar sarcina de a împărtăși asemenea informații și idei; publicul de asemenea dispune de dreptul de a le primi.

Manole și alții v. Moldova, hotărâre din 17 septembrie 2009, parag. 96.

Curtea a recunoscut de nenumărate ori că mass-media este „câinele de pază” al democrației și în practică există o prezumție foarte puternică a necesității ca mass-media să poată funcționa fără impedimente.

Libertatea de exprimare protejează nu doar informația și ideile care sunt populare, necontroversate, dar și acelea care pot ofensa, șoca sau deranja. Acest drept protejează conținutul ideilor și informației exprimate, precum și forma în care acestea sunt împărtășite. Acest drept se referă și la exprimarea artistică, precum și la discursul comercial.

Dreptul la libertatea de exprimare și de informare recunoscut de Articolul 10 cuprinde și libertatea de a comunica informații și idei prin intermediul radiodifuziunii. În acest domeniu, Articolul 10 menționează că „prezentul articol nu împiedică Statele să supună societățile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare”.

Radiodifuziunea

În privința regimurilor de autorizare, pe lângă subiectele descrise mai jos valabile pentru presă indiferent de forma sa de difuzare, Comisia și Curtea Europeană a Drepturilor Omului⁷ a fost preocupată de modalitatea în care

⁷ Cererea nr. 10746/84, Verein Alternatives Lokalradio Bern și Verein Radio Drezeckland Basel v. Elveția, Decizia din 10 octombrie 1986.

Statele membre oferă autorizațiile de difuzare întreprinderilor de radiodifuziune. Curtea a relevat că oferirea sau refuzul unei autorizații poate fi condiționată inclusiv de caracterul și obiectivele unei viitoare stații, posibilitățile sale de inserție la nivel național, regional sau local, drepturile și necesitățile unui public dat, și obligațiile care rezultă din instrumentele juridice internaționale⁸.

Modalitatea instituirii unui regim de autorizare a fost ulterior desfășurată în Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei R (2000) 23 privind independența și funcțiile autorităților de reglementare a sectorului radiodifuziunii.

Autoritățile de reglementare a sectorului radiodifuziunii ar trebui să urmărească respectarea regulilor referitoare la pluralismul mijloacelor de comunicare în masă și, în unele cazuri, referitoare și la concurență.

Recomandarea prevede că, atunci când un radiodifuzor nu se conformează prevederilor legii sau condițiilor specifice ale licenței sale, autoritățile de reglementare ar trebui să aibă dreptul de a impune sancțiuni în conformitate cu legea, gradând aceste sancțiuni în funcție de importanța încălcărilor comise. Recomandarea mai pune în evidență responsabilitatea autorităților de reglementare în fața publicului, care constituie corolarul faptului că aceste autorități de reglementare au misiunea de a acționa exclusiv în interesul acestui public.

Prin urmare, numai lipsirea arbitrară de licență sau refuzul arbitrar și nemotivat al unei cereri de autorizare pot constitui încălcări ale Articolului 10 al Convenției. „Arbitrar” ar trebui să se citească aici drept neproportional, contrar interesului public, contrar principiului pluralismului, în urma unei proceduri lipsite de transparență, în baza unei decizii nemotivate.

În cauza *Societatea Română de Televiziune c. Moldovei*, comunicată Guvernului R. Moldova la 6 noiembrie 2008 și actualmente pendinte în fața Curții, societatea reclamantă a invocat caracterul arbitrar al deciziei autorităților naționale de lipsire a acesteia de dreptul de a efectua transmisiunea programului TVR 1 prin intermediul rețelei de stat TV nr. 2 cu o acoperire de 80% a teritoriului R. Moldova. Această cauză relevă disproporționalitatea măsurilor adoptate de autorități atunci când au scos frecvențele utilizate de societatea reclamantă la concurs și acordarea licenței unei alte companii din motivul unei pretinse întârzieri de plată pentru transmisie.

⁸ Informationsverein Lentia și alții c. Austriei, hotărâre din 24 noiembrie 1993, Seria A nr. 276, parag. 32.

2. RESTRICȚIILE ADUSE LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE

Libertatea de exprimare însă nu poate fi invocată pentru a întreprinde acțiuni menite să distrugă oricare drept sau libertate prevăzută de Convenție sau să limiteze acestea într-o măsură mai mare decât cea admisibilă. Alineatul doi al Articolului 10 al Convenției vine să formuleze restricțiile admisibile și necesare pentru exercitarea acestui drept.

Restricțiile libertății de exprimare:

- securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică,
- apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor,
- protecția sănătății sau a moralei,
- protecția reputației și a drepturilor altora,
- împiedicarea divulgării de informații confidențiale,
- garantarea autorității și imparțialității puterii judecătorești.

Observăm că valori cum ar fi „ imaginea/onoarea țării sau a guvernului”, „ imaginea sau onoarea națiunii”, „ simbolul statului sau alte simboluri oficiale”, „ imaginea/autoritatea autorităților publice” (altele decât instanțele de judecată) nu sunt prevăzute în lista enunțată mai sus, prin urmare nu constituie scopuri legitime pentru restrângerea libertății de exprimare. Din acest motiv, instanțele nu trebuie să sancționeze orice fel de critică împotriva unor astfel de noțiuni abstracte care nu se încadrează printre restricțiilor de mai sus.

Restricțiile enumerate trebuie să fie interpretate în mod restrâns, iar necesitatea lor trebuie să fie motivată convingător, pe lângă faptul că acestea trebuie să fie legale și să urmărească un scop legitim. Altfel spus, orice hotărâre judecătorească sau act care limitează libertatea de exprimare trebuie să conțină motive suficiente de clare de ce o asemenea restrângere este necesară.

Fiecare din acești termeni trebuie să fie interpretat în lumina jurisprudenței Curții. Deși statele au o anumită marjă de apreciere, respectarea libertății de exprimare trebuie examinată în contextul fiecărei cauze în parte.

Examinarea proporționalității unei măsuri trebuie studiată în lumina întregii cauze și dacă autoritățile naționale au oferit motive suficiente și relevante. Factori ce urmează a fi luați în considerație pentru a stabili echilibrul dintre libertatea de expresie și celelalte drepturi și interese legitime includ caracterul și gravitatea restricției, durata ei, interesul public pentru și împotriva exercitării dreptului la libera exprimare, dacă motivele pentru restricție continuă să fie valabile în lumina schimbării circumstanțelor și naturii publicației sau formei de exprimare în cauză, în special tonalitatea și echilibrul acesteia, exactitatea faptelor și importanța subiectului relatat pentru dezbaterile publice despre orice comentariu sau opinie.

Cea mai răspândită măsură de restrângere a libertății de exprimare sunt hotărârile judecătorești care impun penalități jurnaliștilor și mass-media pentru faptele și opiniile exprimate. Este curios să observăm că în aceste cauze, ca o derogare de la regula generală, CEDO în fapt apare drept a patra instanță, reexaminând fondul acestor cauze, inclusiv proporționalitatea și mărimea penalității impuse.

Jurisprudența CEDO de asemenea a calificat drept măsuri ce restrâng libertatea de exprimare și orice acțiuni ale autorităților sau ale persoanelor particulare care, indirect, au exercitat presiuni asupra acestei libertăți. Din aceste motive, jurisprudența Curții a formulat noțiunea de obligație pozitivă a autorităților de a întreprinde acțiuni pentru a proteja libertatea de exprimare de orice ingerințe inadmisibile.

În cauza *Manole și alții c. Moldovei* (cererea nr. 13936/02), Curtea Europeană a menționat în hotărârea din 17 septembrie 2009:

O obligație pozitivă decurge din articolul 10. Statul, în calitate sa de garant absolut al pluralismului, trebuie să asigure prin intermediul legii și practicii sale ca publicul să aibă acces prin intermediul televiziunii și radioului la informație imparțială și corectă, precum și la o varietate de opinii și comentarii, ce ar reflecta printre altele diversitatea opiniilor politice din țară; și ca jurnaliștii și alți profesioniști ce lucrează în audiovizual să nu fie împiedicați în transmiterea acestor informații și comentarii.

Astfel, în cauza *Manole și alții* Curtea a considerat că Statul nu și-a onorat obligația sa pozitivă de a proteja libertatea de exprimare, deoarece în condițiile monopolului efectiv de care dispunea Teleradio-Moldova asupra audiovizualului în Moldova, cadrul legislativ defectuos nu a oferit suficiente garanții împotriva controlului de către organul politic al Guvernului asupra conducerii Teleradio-Moldova și a politicii sale editoriale.

În cauza „*Timpul de dimineață*” v. Moldova (cererea nr. 16674/06, comunicată la 9 iunie 2008), ziarul a reclamat de asemenea neonorarea de către autoritățile statului a obligațiilor sale pozitive de a preveni și investiga în mod eficient acțiunile nelegitime ale unor protestatari ce au atacat redacția ziarului, au amenințat jurnaliștii și au incendiat arhiva ziarului în ianuarie 2005.

Oricum, de cele mai dese ori, ingerințele în libertatea de exprimare iau mai degrabă forma unor acțiuni decât inacțiuni. Astfel în jurisprudența CEDO privind Moldova au fost examinate ingerințe sub formă de sancțiuni pecuniare pentru pretinsă sfidare a instanței, pentru defăimare, închiderea publicației și concedierea persoanei.

- În cauza Amihalachioaie v. Moldova, președintelui Baroului Avocaților din Moldova i-a fost aplicată o amendă de Curtea Constituțională pentru că a criticat activitatea acesteia într-un interviu dintr-o publicație.
- În cauza „Kommersant Moldovoy” v. Moldova, ziarul a contestat hotărârile instanțelor naționale de judecată, care au dispus închiderea ziarului drept sancțiune pentru un șir de articole publicate, în care era criticată guvernarea.
- În cauza Guja v. Moldova, ofițerul de presă al Procuraturii Generale a fost concediat după ce a transmis presei două scrisori în care reprezentanții ai statului dădeau indicații Procurorului General în legătură cu câteva cazuri specifice.

Considerăm potrivit să menționăm și alte forme de ingerință în libertatea de exprimare în Moldova, chiar dacă acestea nu au fost examinate de CEDO, cel puțin pentru moment. În particular, din cele mai recente cazuri, considerăm că pot fi interpretate drept ingerințe în libertatea de exprimare: pornirea urmăririi penale în februarie 2008 împotriva directorului ziarului „Timpul de dimineață”, Constantin Tănase, pentru o pretinsă incitare la ură interetnică⁹; forțarea de a intra în mașină și audierea de organele de poliție a redactorului-șef al ziarului „Jurnal de Chișinău”, Rodica Mahu, la 10 aprilie 2009¹⁰; bruscarea reporterilor de la „Ziarul de Gardă” la 8 aprilie 2009; agresarea jurnalistului Oleg Brega, aflat în exercițiul funcțiunii¹¹; reținerea și expulzarea nemotivată a jurnaliștilor români în toiul evenimentelor ce au urmat după 5 aprilie 2009¹²; invalidarea licenței de transmisiune TV a postului român TVR1 pe teritoriul Republicii Moldova¹³ în septembrie 2008.

În privința altor state, Curtea a examinat ingerințe sub forma refuzului înregistrării unei publicații, aplicarea măsurilor de asigurare privind amânarea sau interzicerea publicării unui articol sau cărți, confiscarea unei ediții și interdicția distribuirii unei publicații, sancțiuni penale și altele.

Astfel în cauza Gaweda c. Poloniei¹⁴, autoritățile au refuzat contrar Articolului 10 al Convenției înregistrarea titlurilor a două publicații, care din această

⁹ Declarații în legătură cu cauza penală intentată de Procuratura Generală a RM împotriva jurnalistului Constantin Tănase, <http://old.azi.md/news?ID=48100>

¹⁰ O jurnalistă de la Jurnalul de Chișinău a fost răpită din spatele clădirii Guvernului moldovean. http://www.antena3.ro/stiri/moldova/jurnalista-rapita-la-chisinau_69075.html

¹¹ Declarația organizațiilor neguvernamentale de media din Republica Moldova în legătură cu agravarea situației presei, nerespectarea dreptului de acces la informație și atacurile asupra jurnaliștilor, 8 aprilie 2009, <http://www.api.md/declarations/6697/index.html>

¹² Moldovan authorities keep Romanian media out, <http://www.dwelle.de/dw/article/0,,4164985,00.html>

¹³ Freedom House 2008 Country Report Moldova: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=461&year=2008>

¹⁴ Hotărâre din 14 martie 2002, ECHR 2002-II.

cauză nu au fost publicate pe motiv că titlurile acestora „erau în conflict cu realitatea”.

În cauza *Sunday Times (no.2) c. Regatului Unit*¹⁵, ingerința a constat în amânarea și interzicerea de a dezvălui sau de a publica pasaje dintr-o carte de memorii neautorizate, care atribuiau serviciilor secrete britanice acte neloiale și care dezvăluiau informație obținută de autor în virtutea funcției sale deținută în cadrul acestor servicii. Deși în general aplicarea unor asemenea măsuri nu constituie neapărat o violare a Articolului 10 al Convenției, Curtea a observat că pentru presă știrile reprezintă un bun perisabil și amânarea publicării unei știri, chiar și pentru o perioadă scurtă de timp, poate lipsi știrea de valoare și de interes.

În cauza *Vereniging Weekblad Bluf! c. Olandei*¹⁶ contrar Articolului 10 al Convenției a fost sechestrată și interzisă difuzarea unei ediții a ziarului editat de asociația reclamantă, în urma publicării unui articol confidențial cu privire la activitatea serviciilor secrete olandeze, măsură considerată disproporționată deoarece informația dezvăluită avea o vechime de șase ani și reușise să devină publică prin vânzarea pe străzi a 2500 de exemplare.

Pe de altă parte, măsuri precum ar fi excluderea presei din sala de judecată, deși constituie o ingerință, nu neapărat vor constitui o violare a Articolului 10 dacă părțile în proces au solicitat acest lucru și dacă restricția s-a referit la toată presa fără nicio discriminare¹⁷.

Deoarece prezentul studiu are drept scop examinarea defăimării alături de libertatea de exprimare, în continuare ne vom referi în special la restricțiile impuse libertății de exprimare și formele de ingerință în acest drept, care sunt legate de procesele judiciare de defăimare.

3. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ȘI DEFĂIMAREA

Dreptul la onoare și demnitate reprezintă una din restricțiile aduse libertății de exprimare. Altfel spus, libertatea de exprimare încetează acolo unde începe dreptul la bună reputație, la viață privată.

Articolul 16 din actualul Cod Civil și Articolul 7 și 7/1 din Codul Civil în vigoare până la 12 iunie 2003 interzic defăimarea unei persoane, adică răspândirea informațiilor defăimătoare despre aceasta, care nu corespund realității. Prin urmare, ingerința în libertatea de exprimare efectuată cu scopul protecției

¹⁵ Hotărârea din 26 noiembrie 1991, Seria A nr. 217.

¹⁶ Hotărârea din 9 februarie 1995, Seria A nr. 306-A.

¹⁷ Cererea nr. 13366/87, decizie din 3 decembrie 1990; P4 Radio Hele Norge ASA c. Norvegiei, cererea nr. 76682/01, decizie din 6 mai 2003.

onoarei și demnității a fost considerată de CEDO drept prevăzută de lege și drept urmărind un scop legitim.

În cauza *Busuioc v. Moldova*, Curtea a considerat că prevederile Codului Civil moldovenesc corespund exigențelor de calitate a legii, observând că prevederile respective [nu] sunt atât de vagi încât consecințele faptelor reclamantului să fie imprevizibile. Legile cu privire la defăimare, cu accentul lor pe onoare și reputație, au, în mod inevitabil, un caracter vag (a se vedea, *Rekvenyi v. Hungary*). Totuși, acest lucru nu înlătură caracterul lor „legal” în sensul articolului 10 al Convenției. Ține de autoritățile naționale să aplice și să interpreteze legislația națională (a se vedea, spre exemplu, *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, hotărâre din 20 septembrie 1994, Seria A nr. 295-A, p. 17, § 45).

Cea mai importantă sarcină a instanței de fond este de a determina dacă a fost afectată reputația unei persoane și dacă sunt necesare măsuri de sancționare, folosind următoarele criterii:

- dacă informația difuzată constituie fapte sau judecăți de valoare,
- dacă există suport probant,
- dacă persoana sau informația vizată constituie un subiect de interes public,
- dacă persoana care a difuzat informația este jurnalist, și dacă da, în ce măsură aceasta și-a exercitat obligațiile cu bună credință și profesionalism,
- în funcție de criteriile de mai sus, dacă este necesară și justificată aplicarea unei sancțiuni și dacă sancțiunea este adecvată și proporțională.

Aceleași criterii vor fi folosite și de instanțele superioare și ulterior de Curtea Europeană pentru a determina dacă măsurile aplicate de instanța de fond au constituit o ingerință în libertatea de exprimare și dacă aceste măsuri sunt necesare într-o societate democratică.

Fapte și judecăți de valoare

În practica sa, Curtea face distincție dintre fapte și judecăți de valoare. Existența faptelor poate fi demonstrată, pe când veridicitatea judecăților de valoare nu poate fi demonstrată. Exigența de a demonstra veridicitatea unei judecăți de valoare este imposibil de întrunit și reprezintă în sine o ingerință în libertatea de opinie, care e o parte esențială a dreptului garantat de Articolul 10¹⁸. Aceleași principii sunt reconfirmate de Plenul Curții Supreme de Justiție în Hotărârea sa explicativă nr. 8 din 9 octombrie 2006.

În acest fel, faptele defăimătoare relatate, dacă sunt lipsite de probatoriu, pot justifica aplicarea unor sancțiuni. Oricât de simplă ar părea sarcina instanțelor

¹⁸ *Busuioc v. Moldova*, para 61.

de judecată de a verifica veridicitatea faptelor, acestea trebuie să țină cont și de următoarele circumstanțe.

O limitare a posibilităților pârâtului de a prezenta probe ce ar putea demonstra veridicitatea faptelor și ulterioara constatare că informația e defăimătoare, cu siguranță, nu poate fi justificată drept necesară într-o societate democratică, după cum s-a constatat în cazurile *Busuioc v. Moldova* și *Savițchi v. Moldova*.

Este important să observăm că există condiții conform legislației naționale (articolul 27, Legea presei) când jurnaliștii și organul de informare în masă sunt exonerati de răspundere pentru răspândirea unor informații, chiar dacă acestea nu corespund realității. Astfel, jurnaliștii și organul de informare în masă nu vor răspunde pentru informația cuprinsă în documentele și comunicatele oficiale ale autorităților publice ori pentru reproducerea textuală a discursurilor publice, sau pentru rezumarea lor adecvată¹⁹.

O situație mai specială apare în cazul interviurilor, articolelor bazate pe date furnizate de un terț, pe o scrisoare anonimă sau o relatare de zvonuri despre un subiect de interes public. În general, CEDO a reamintit că sancționarea penală sau obligarea unui jurnalist la plata despăgubirilor pentru simplul fapt că a ajutat la răspândirea declarațiilor venite de la un terț ar împiedica grav contribuția presei la discutarea chestiunilor de interes general, și nu trebuie să existe decât dacă motive deosebit de imperioase o cer.

Printre motivele „deosebit de imperioase” care pot justifica o asemenea limitare ar putea fi refuzul nejustificat al jurnalistului de a-și dezvălui sursele, subsemnarea la declarațiile terțului, tonalitatea tendențioasă a articolului, neseriozitatea investigației și reaua-credință a jurnalistului.

În particular, deși în general jurnaliștii pot solicita protecția surselor lor, aceasta nu le oferă o imunitate împotriva deciziilor judiciare privind prezentarea informației sau unui film atunci când acestea constituie materiale relevante în cauze penale. În acest fel, într-o cauză, cererea BBC a fost declarată inadmisibilă când a contestat sancțiunea aplicată pentru neprezentarea unei înregistrări de la o rebeliune²⁰. În cadrul acelei cauze, Comisia Europeană a considerat că prezentarea probelor ține de o obligație civică obișnuită și nu a acceptat argumentul că prezentarea înregistrării ar fi pus echipa de filmare într-un pericol mai mare decât cel la care s-a expus în timpul filmării.

¹⁹ Practica judiciară din RM și libertatea de exprimare: deficiențele care apar pe marginea examinării cauzelor civile privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, Vladislav Gribincea.

²⁰ Cererea nr. 25978/94, Decizia din 18 ianuarie 1996.

Însă în cauza *Goodwin c. Regatului Unit*²¹ aplicarea unei amenzi de 5000 lire sterline jurnalistului pentru sfidarea instanței de judecată, manifestată prin refuzul de a dezvălui sursa informației sale privind un raport financiar confidențial al unei companii private, Curtea a considerat că o asemenea măsură poate avea un efect negativ și să descurajeze disponibilitatea surselor de a oferi informație.

Aparent, doar un interes public mai important, precum ar fi prevenirea unei infracțiuni grave sau identificarea persoanelor ce au comis o infracțiune gravă, poate justifica măsurile coercitive aplicate pentru identificarea surselor jurnalistice.

În septembrie 1994, Curtea a luat o hotărâre cu privire la încălcarea Articolului 10 în cauza *Jersild*²². În speță, un jurnalist fusese condamnat pentru că ar fi luat un interviu de la un grup de tineri, care exprimau lozinci rasiste. Curtea a considerat că reportajul, în mod obiectiv, nu putea avea drept scop propaganda ideilor și opiniilor rasiste: „metodele expunerii obiective și echilibrate pot varia în funcție de mijlocul de comunicare despre care este vorba. Curții nu-i aparține dreptul, de altfel nici jurisdicțiilor naționale, de a substitui presa pentru a spune ce tehnici trebuie folosite de jurnalist”.

Pe de altă parte, în decizia *Purcell c. Irlandei* din aprilie 1991, Comisia a declarat inadmisibilă o cerere cu privire la interzicerea de a difuza imagini de la întrevederi cu anumite organizații, mai exact ale unui partid politic recunoscut. Comisia a subliniat că interdicția nu interzicea în general reportajele cu privire la organizațiile vizate, fiind interzise doar interviurile. Această interdicție viza evitarea situației prin care s-ar fi oferit susținere organizațiilor care incitau la violență și aveau drept scop deranjarea ordinii constituționale prin intermediul radiodifuziunii, care, în opinia Comisiei, „beneficiază de o putere și influență considerabile [...] având efecte mai imediate decât presa scrisă și, prin urmare, posibilitățile de care dispun profesioniștii din radio și televiziune de a rectifica, nuanța, interpreta sau comenta declarațiile formulate prin intermediul acestor instituții mass-media sunt limitate în raport cu cele ale jurnaliștilor din presa scrisă”.

În privința limbajului tendențios, Curtea a menționat obligația presei de a evita „expresiile care în mod gratuit sunt ofensatoare față de alții... astfel de expresii nu contribuie la nicio formă de dezbateră publică de natură să favorizeze progresul relațiilor interumane.”²³ Însă utilizării termenilor violenți i se acor-

²¹ Hotărâre din 27 martie 1996, ECHR 1996-II.

²² *Jersild v. Danemarca*, hotărâre din 23 septembrie 1994, Seria A nr. 298.

²³ Hotărârea *Otto Preminger Institut c. Austriei* din 1994.

dă o protecție mai mare în cazurile în care aceștia sunt folosiți ca replică la provocare. În cauza *Lopes Gomes da Silva*²⁴, jurnalistul a criticat convingerile politice ale unui candidat în administrația municipală, numindu-l „grotesc”, „caraghios”, „grosolan”. Această critică a urmat după ce acel candidat făcuse declarații incisive, inclusiv remarci insultătoare privind trăsăturile fizice ale altor funcționari. Curtea a declarat că „opiniile exprimate de [acel candidat] erau inițial formulate într-un limbaj incisiv, provocator și cel puțin controversat. Concluzia că stilul în care a fost scris articolul [jurnalistului reclamant] a fost influențat de acesta nu este lipsită de temei.”

În cauze de calomniere, ar trebui să se ia în considerație gravitatea acuzațiilor, existența cercetărilor adecvate prealabile și o bază factologică în susținerea acestora, precum și loialitatea jurnalistului și respectarea eticii jurnalistice.

În cauzele *Savițchi v. Moldova* și în *Flux și Samson v. Moldova*, CEDO a considerat că asemenea motive deosebit de imperioase nu au existat, deoarece în primul caz tonalitatea rezervată a articolului nu a demonstrat vreo intenție de defăimare, iar în al doilea caz, publicația a relatat despre opinia celeilalte părți, dând dovadă de o tonalitate echilibrată și plus la asta a publicat o scuză. În cauza *Flux nr. 5 v. Moldova*, Curtea a considerat că publicația nu urma să fie pedepsită pentru faptul că a ajutat-o pe fiica unei victime a abuzurilor procuraturii să difuzeze informația conținută într-o scrisoare deschisă a acesteia, în special ținând cont de faptul că informația difuzată nu era lipsită de temei factic.

Pe de altă parte, în *Flux nr. 6 v. Moldova*, Curtea a considerat că deși publicația s-a referit la un subiect de interes public, aceasta s-a bazat pe o scrisoare anonimă, nu a depus niciun efort pentru a contacta persoana vizată și a afla opinia acesteia, nu a efectuat nicio investigație pentru a verifica faptele relatate în scrisoarea anonimă și a refuzat publicarea unei dezmințiri.

Flux nr. 6 v. Moldova

31. Dreptul la libera exprimare nu poate fi interpretat ca oferind ziarelor un drept absolut de a acționa într-un mod iresponsabil prin acuzarea persoanelor de comiterea infracțiunilor, în lipsa la acel moment a unui substrat factologic (a se vedea *Bladet Tromsø and Stensaas*, § 66) și fără a le oferi posibilitatea de a respinge acuzațiile. Există limite ale dreptului lor de a comunica informații publicului, iar între acest drept și drepturile celor prejudiciați trebuie asigurat un echilibru.

În *Timpul Info-Magazin și Anghel v. Moldova*, Curtea a considerat că publicația a comunicat în mod legitim informație sub forma unor zvonuri neconfirmate, în situația în care nici o informație detaliată despre o tranzacție dintre Guvern

²⁴ Hotărârea *Lopes Gomes da Silva c. Portugaliei* din 2000.

și compania reclamantă nu era disponibilă, iar celelalte fapte necontestate ridicau îndoieli rezonabile privind legitimitatea acestei tranzacții. Mai mult decât atât, publicația a informat cititorul într-un mod clar și neambiguu despre caracterul neconfirmat al informațiilor difuzate.

Timpul Info Magazin și Anghel v. Moldova

Ca parte a rolului său de „câine de pază public”, raportarea de către media despre „„povești” sau „zvonuri” – care provin de la alte persoane decât reclamantul – sau despre „opinia publică” urmează a fi protejată dacă acestea nu sunt complet lipsite de teme (a se vedea *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, hotărâre din 25 iunie 1992, Seria A nr. 239, § 65).

În mod similar, în cauza *Flux nr. 7 v. Moldova*²⁵ Curtea a observat că în situații în care pe de o parte au fost enunțate fapte și sunt prezentate probe insuficiente pentru a le demonstra, iar pe de altă parte, jurnalistul pune în discuție un subiect de un adevărat interes public, este crucial de a verifica dacă jurnalistul a acționat în mod profesionist și cu bună-credință. La aceste aspecte ne vom referi mai jos când vom vorbi despre obligațiile și responsabilitățile asociate exercitării dreptului la liberă exprimare.

Mai mult decât atât, nu întotdeauna imposibilitatea pârâtului de a demonstra veridicitatea faptelor relatate constituie defăimare. În particular, deoarece acțiunea pentru protecția dreptului la reputație este imprescriptibilă, există situații când, din cauza trecerii timpului, pârâtul, în mod rezonabil, nu mai poate demonstra toate faptele relatate. În cauza *Flux v. Moldova*, Curtea a considerat că și în lipsa unor probe pentru toate faptele relatate, dar ținând cont că marea parte a faptelor nu au fost considerate neadevărate sau abuzive și că procedurile judiciare au fost inițiate un an după ce evenimentele relatate s-au desfășurat, sancțiunile pecuniare impuse publicației nu au fost justificate. Desigur, aceasta nu ar trebui să încurajeze jurnaliștii să nu păstreze probe ce ar confirma veridicitatea celor relatate.

Cu atât mai mult cu cât informația difuzată conține opinii (judecăți de valoare), proporționalitatea ingerinței va depinde de existența unei baze faptice suficiente pentru acea declarație, deoarece o judecată de valoare lipsită de o bază faptică poate fi excesivă.

Instanțele naționale, similar Curtii, atunci când examinează acțiuni de defăimare ce se referă la judecăți de valoare, trebuie să determine dacă acestea nu au fost excesive sau tendențioase, ținând cont de aceiași factori: seriozitatea cercetării sau a investigației, tonalitatea și modalitatea de expunere a opiniei

²⁵ Hotărâre din 24 noiembrie 2009.

date, subiectul abordat (dacă este unul de interes public), enunțarea opiniei persoanei vizate, măsura în care circumstanțele de fapt puteau în mod rezonabil să determine opinia exprimată și alte circumstanțe specifice cauzei.

În *Flux nr. 2 v. Moldova*, Curtea s-a referit la credibilitatea sursei de informație, ce a permis publicației reclamante să formuleze o anumită concluzie, ce a constituit o judecată de valoare bazată pe o bază faptică credibilă.

Prin urmare, pe lângă detaliile factice ce în mod logic ar trebui să însoțească o opinie exprimată, Curtea pune multă valoare pe profesionalismul și buna-credință a jurnaliștilor sau a instituției media.

Obligații și responsabilități

În acest sens, însuși Articolul 10 al Convenției la alineatul 2 menționează că exercitarea libertății de exprimare presupune anumite „obligații și responsabilități” care de asemenea sunt aplicabile presei. Aceste „obligații și responsabilități” capătă un anumit sens atunci când este vorba de afectarea reputației unor persoane private și a „drepturilor altora”. Tocmai din cauza acestor „obligații și responsabilități”, care sunt inerente exercitării libertății de exprimare, garanția oferită de Articolul 10 jurnaliștilor privind pregătirea reportajelor despre subiecte de interes general este condiționată de faptul dacă ei acționează cu bună-credință cu scopul de a oferi informație exactă și de încredere conform eticii jurnalistice.

Flux nr. 6 v. Moldova

Curtea va examina dacă jurnalistul care a scris articolul contestat a acționat cu bună-credință și în conformitate cu etica profesiei de jurnalist. În opinia Curții, acest lucru depinde în special de natura și gradul defăimării în cauză, modul în care a fost scris articolul contestat și măsura în care ziarul reclamant a putut, în mod rezonabil, să considere sursele sale ca fiind de încredere în ceea ce privește acuzațiile în cauză. Această ultimă chestiune trebuie stabilită prin prisma situației așa cum ea i s-a părut jurnalistului în perioada relevantă, decât din retrospectivă (see *Bladet Tromsø and Stensaas c. Norvegiei* [GC], nr. 21980/93, § 66, ECHR 1999-III).

După cum am descris mai sus, tocmai felul în care jurnaliștii și-au exercitat profesia în cauzele Busuioc, Timpul Info-Magazin, Flux (cu excepția Flux 6) a determinat Curtea să considere că dreptul lor la libera exprimare a fost încălcat, chiar dacă informația relatată nu era neapărat exactă (Busuioc) sau de încredere (Timpul Info-magazin).

Astfel, în cauza *Flux nr. 7 v. Moldova*, similar cauzei *Timpul Info-Magazin* s-a demonstrat că jurnalistul a acționat cu profesionalism și bună-credință,

deoarece a încercat să verifice în măsură posibilă informația relatată, dar a fost refuzat. Însă, în lipsa unei informații oficiale despre un subiect de adevărat interes public, dar și în prezența unor fapte incontestabile ce ridicau suspiciuni legitime privind modul de distribuire a unor apartamente, jurnalistul în mod rezonabil s-a simțit obligat să raporteze orice informație disponibilă, chiar și zvonuri neconfirmate. Și mai important, ziarul reclamant a informat clar cititorii săi chiar în acel articol că nu a putut verifica veridicitatea informației și astfel a evitat să prezinte zvonurile pe care le comunica drept fapte certe.

Curtea a relevat distincția dintre această cauză și cea a *Flux nr. 6 v. Moldova*, în care același ziar, deși nu a putut demonstra veridicitatea faptelor relatate, nici nu a încercat să le verifice sau să ofere persoanelor vizate în articol posibilitatea de a da replică. În așa fel, în Flux nr. 6, tocmai conduita neprofesionistă a publicației, alături de suma relativ modestă a compensației acordate, a determinat Curtea să constate că sancțiunea pecuniară nu a constituit o încălcare a Articolului 10 al Convenției.

Instanțele naționale urmează să țină cont în particular de calitatea persoanei care a difuzat informația contestată drept defăimătoare, căci, dacă autorul este un jurnalist, dreptul acestuia la liberă exprimare urmează a fi protejat în mod special, deoarece ține de sarcina jurnalistului și a presei să investigheze și să comunice informație de interes public. Prin urmare, aceeași informație poate avea natură diferită în funcție de autorul acesteia, deoarece există o prezumție puternică în favoarea libertății presei de a împărtăși opinii și idei.

Forma în care este expusă o informație de asemenea este protejată de libertatea de exprimare, deoarece jurnalistul ar trebui să poată exagera într-o anumită măsură sau chiar provoca cititorul. După cum menționam mai sus, Articolul 10 nu protejează doar informațiile care se bucură de popularitate, dar și acelea care pot ofensa, șoca sau deranja. Judecătorul național și, eventual, cel internațional, urmează să aprecieze dacă modalitatea în care anumite idei sunt exprimate constituie o formă intenționată pentru exprimarea lor, care necesită a fi protejată, deoarece contribuie la dezbaterile publice despre subiecte de interes public, sau dacă constituie o conduită lipsită de etică profesională, menită să afecteze drepturile și reputația altora.

Persoanele vizate

Conform statisticii, majoritatea acțiunilor de defăimare sunt înaintate de așa-numitele „persoane publice”, adică de persoanele care, datorită funcției sau poziției pe care o ocupă în societate, constituie inevitabil subiectul materialelor

jurnalistic în chestiuni de interes public. De obicei, aceștia sunt politicienii, funcționarii sau oamenii de afaceri.

Limitele criticii acceptabile sunt mai largi în privința unui politician decât în cazul unei persoane private. Spre deosebire de ultima, primul, inevitabil și cu bună știință, se lasă deschis unei cercetări mai apropiate a cuvintelor și comportamentului său de către jurnaliști și de publicul larg, și în consecință el trebuie să manifeste un grad sporit de toleranță²⁶.

Explicația acestei poziții poate fi furnizată de principiile unei societăți democratice, în care critica la adresa celor care își exercită puterea constituie un drept fundamental și o îndatorire a mijloacelor de comunicare în masă, a persoanelor obișnuite și în mare măsură a societății. Acest fel de critică nu trebuie să fie limitată, deoarece constituie singurul mijloc de dezbateră în public a deficiențelor și de stabilire a remediilor posibile.

Pe de altă parte, Curtea a considerat în cauza *Janowski c. Poloniei* că condamnarea penală a reclamantului, ca urmare a insultării a doi paznici municipali, nu a constituit o încălcare a Articolului 10 al Convenției. Curtea a observat că reclamantul a fost sancționat nu pentru că și-a exprimat opinia critică privind acțiunile paznicilor municipali, dar pentru modul în care s-a adresat acestora, și anume folosind cuvinte injurioase. În continuare, Curtea a observat că deși reclamantul era jurnalist de profesie, acesta își exprimase nemulțumirea față de paznici, în calitatea sa de persoană privată. Curtea a subliniat în acest sens că funcționarii publici trebuie să beneficieze de încredere publică, în condiții libere de orice perturbare nejustificată dacă se dorește ca aceștia să-și îndeplinească atribuțiile. Expusă unui control mai puțin riguros decât cea a persoanelor politice, reputația funcționarilor publici este protejată împotriva atacurilor verbale injurioase sau insultătoare în timpul sau în legătură cu serviciul acestora, sub rezerva că acestea depășesc limitele criticii admisibile. Cerințele unei astfel de protecții trebuie, totuși, evaluate în comparație cu interesele libertății presei sau ale discutării deschise a chestiunilor de interes public²⁷.

În cauza *Savițchi v. Moldova*, reclamantul în procedurile civile de defăimare era un polițist – exponent al puterii de stat, care se bucură de o protecție mai largă decât politicienii, de atacurile ofensive, abuzive și defăimătoare în timp ce își exercită funcțiile. Însă deoarece relatările jurnalistei se refereau la o dezbateră de interes public, limbajul a fost moderat, iar ea se pare că nu a acționat cu rea-voință în calitatea sa de jurnalist, Curtea a stabilit că a avut loc o inge-

²⁶ *Lingens v. Austria* (judgment of 8 July 1986, Series A no. 103, § 42; *Incal v. Turcia*, hot. 09 iunie 1998, § 54.

²⁷ *Janowski v. Poland* [GC], nr. 25716/94, § 33, ECHR 1999-I.

rință în libertatea de exprimare a jurnalistului. Analizând pasajele litigioase ale articolelor jurnalistei reclamante, Curtea a relevat mai degrabă exprimarea judecăților de valoare decât a faptelor.

Această regulă nu este absolută. În cauza *Busuioc v. Moldova*, referindu-se la articolele reclamantului privind anumite nereguli din cadrul Aeroportului Internațional Chișinău și Agenției de Stat pentru Aviație Civilă, legate de vânzarea unor avioane, Curtea a observat că reclamanții în acțiunea civilă pentru defăimare nu erau nici funcționari ai organelor de ocrotire a normelor de drept și nici procurori; și ar fi exagerat de a extinde principiul *Janowski* asupra tuturor persoanelor care sunt angajate de stat sau de întreprinderi de stat; mai apoi, remarcile reclamantului au făcut parte dintr-o discuție deschisă și continuă a chestiunilor de interes public (administrarea și pretinsa folosire abuzivă a fondurilor publice).

În egală măsură, Curtea, referindu-se la compania *Steel and Morris*, a asimilat persoanelor publice companiile mari care în mod inevitabil și cu bună știință se expun unui control public²⁸. Ca și în cazul oamenilor de afaceri care le administrează, limitele criticii acceptabile sunt mai largi în cazul unor astfel de companii.

Totuși, pe lângă interesul public de a avea dezbateri deschise despre practicile de afaceri, există și un interes concurent de a proteja succesul comercial și viabilitatea companiilor, în beneficiul acționarilor și al angajaților, dar și pentru o bunăstare economică mai largă. Prin urmare, Statul se bucură de o marjă de apreciere în ceea ce privește mijloacele pe care le acordă prin legislația națională pentru a permite unei companii să conteste adevărul acuzațiilor care riscă să afecteze reputația acesteia și limitele prejudiciului cauzat de acestea.

În cauza *Timpul Info-Magazin și Anghel v. Moldova*, compania reclamantă în procedurile civile de defăimare nu putea fi comparată cu o corporație mare precum ar fi *Steel and Morris*, și ea ar fi trebuit în mod logic să beneficieze de o protecție comparativ mai sporită a reputației sale. Însă Curtea a decis că atunci când o companie privată decide să participe în tranzacții în care sunt implicate fonduri publice considerabile, ea, în mod voluntar, se expune unei analize mai largi din partea opiniei publice. În special, dacă există acuzații că astfel de tranzacții au fost în detrimentul finanțelor publice, o companie trebuie să accepte critica din partea publicului.

După cum am observat mai sus, pe lângă funcția persoanei supuse criticii, un factor deosebit de important la examinarea cauzelor de defăimare îl constituie subiectul vizat și în special dacă acesta este sau nu unul de interes public. Oda-

²⁸ *Steel and Morris v. the United Kingdom* (nr. 68416/01, § 94, ECHR 2005-II)

tă cu dezvoltarea jurisprudenței CEDO, s-a confirmat că există foarte puțin loc pentru restricții asupra discursului politic și pentru dezbaterile subiectelor de interes public. Astfel, gestionarea fondurilor publice, corupția în cadrul administrației de stat sau instituțiilor private, corupția politică constituie subiecte de interes public, pe care presa în calitatea sa de „câine de pază” este obligată să le investigheze și să le difuzeze, deoarece sunt subiecte importante pentru o societate democratică, iar publicul are un interes legitim de a fi informat despre ele, acestea făcând parte din dezbaterile politice²⁹.

Mărimea sancțiunii pecuniare

O sancțiune pecuniară poate determina existența sau lipsa unei ingerințe în libertatea de exprimare, nu doar prin simpla sa impunere de către o instanță judecătorească, dar și prin mărimea sa.

Astfel, Curtea a menționat că impunerea unor sancțiuni pecuniare, care pot determina închiderea instituțiilor media sau care sunt evident excesive, este capabilă „să descurajeze discuțiile deschise cu privire la chestiuni de interes public”, prin reducerea definitivă la tăcere a unei voci disidente, ceea ce afectează libertatea presei în general³⁰.

Astfel, după cum menționam mai sus, sancțiunea aplicată de instanțele naționale publicației *Timpul Info-Magazin și Anghel* (prima instanță – 1,350,000 MDL, iar Curtea Supremă de Justiție a diminuat suma până la 130,000 MDL) a constituit un motiv suplimentar pentru a constata încălcarea Articolului 10 al Convenției.

Pe de altă parte, impunerea unor sancțiuni pecuniare modeste pentru situații în care jurnalistul sau instituția media nu și-au exercitat funcția cu profesionalism, poate constitui o măsură proporțională și necesară într-o societate democratică, fără a afecta libertatea presei în general³¹.

Însă aplicarea nejustificată a unei sancțiuni pecuniare modeste nu poate restabili o încălcare a libertății de exprimare. Astfel, în cauza *Urbino Rodrigues*³², Curtea a examinat cererea directorului unei publicații periodice sancționate cu o amendă pentru că a defăimat un alt jurnalist publicând un articol care califică metodele acestuia ca „tipice mafioților”, acuzându-l de omiterea anumitor fapte în mod deliberat. Curtea a considerat că aceste expresii nu ar putea fi

²⁹ Flux nr. 4, parag. 33.

³⁰ *Timpul Info-Magazin și Anghel v. Moldova*, para. 39, *Cumpănă and Mazăre v. Romania* [GC], nr. 33348/96, § 114, ECHR 2004-XI

³¹ Vezi mai sus, Flux nr. 6 v. Moldova.

³² *Urbino Rodrigues v. Portugalia*, nr. 75088/01, hotărârea din 29 noiembrie 2005.

calificate ca defăimătoare, iar condamnarea reclamantului, indiferent de caracterul minim al pedepsei aplicate, constituie o încălcare a articolului 10 al Convenției.

Pentru a evalua caracterul modest sau exagerat al unei sancțiuni, instanțele naționale trebuie să țină cont nu doar de însăși valoarea pecuniară a acestei sancțiuni, dar și de plafonul prevăzut de lege, dacă acesta există. Prin urmare, în cauza *Amihalachioaie c. Moldovei*, deși sancțiunea aplicată a constituit 360 de lei, faptul că aceasta era amenda maximă prevăzută de lege a constituit un motiv important pentru a constata încălcarea Articolului 10 al Convenției.

Motivele instanțelor de judecată și procedura judiciară

Prin urmare, instanțele de judecată sunt încurajate să analizeze cauzele de defăimare conform punctelor de referință de mai sus, pentru a decide dacă urmează a fi protejat dreptul la reputație sau dreptul la libera exprimare. Indiferent de soluția la care a ajuns instanța, hotărârile acesteia trebuie să fie motivate, iar procedura judiciară trebuie să fie în conformitate cu exigențele unui proces echitabil.

Lipsa unei aprecieri date unor probe aduse de pârât sau refuzarea neîntemeiată de a acorda termene pentru ca pârâtul să-și pregătească cauza pot constitui atât încălcări ale garanției unui proces echitabil, cât și ale libertății de exprimare. Până în prezent, în cauzele moldovenești ce s-au referit la ambele încălcări, Curtea a preferat să examineze capătul privind libertatea de exprimare, considerând că acesta cuprinde și problema garanțiilor unui proces echitabil, dar a reamintit de mai multe ori că echitatea procedurilor poate fi luată în calcul la examinarea ingerinței în exercitarea dreptului garantat de articolul 10.

Astfel, în cauza *Flux nr. 4 v. Moldova*, Curtea nu a putut să nu observe anumite ciudățenii în modul în care s-au derulat procedurile în fața instanțelor judecătorești naționale. Într-adevăr, Curtea notează o serie de elemente care, examinate cumulativ, au dus la o asemenea concluzie. În special, acțiunea dlui Stepaniuc a fost examinată în pofida faptului că el nu a plătit taxa de stat, fapt care, în mod normal, ar fi trebuit să rezulte în inadmisibilitatea acțiunii pe motive procedurale. Mai mult, el nu numai că nu s-a prezentat în fața instanței judecătorești, dar nici măcar nu a fost reprezentat. În același timp, cererile reclamantului de amânare a ședinței au fost respinse fără vreun motiv, în timp ce probele prezentate de el nu au fost în genere luate în considerație de către judecători. Curtea de Apel și Curtea Supremă de Justiție nici măcar nu s-au pronunțat asupra argumentului reclamantului cu privire la pretinsa lipsă de independență și imparțialitate a judecătorului I. M.

4. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ȘI VIAȚA PRIVATĂ

Dacă dreptul la onoare și demnitate nu este protejat per se de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, dreptul la viață privată este prevăzut expres în Articolul 8 al acesteia. În acest fel, atunci când apare acest conflict dintre două drepturi prin publicarea unor informații privind viața privată a unei persoane, instanțele trebuie să găsească echilibrul adecvat dintre aceste două drepturi.

Într-o cerere din decembrie 2000, directorul unei ediții periodice și un jurnalist au reclamat că au fost sancționați în urma publicării unui articol, însoțit de fotografii, referitor la viața privată a două personalități celebre. Curtea a considerat că „reportajele litigioase, axându-și conținutul doar pe aspectele private ale persoanelor puse în cauză, nu au putut fi considerate de a contribui la o dezbateră de interes general pentru societate, în pofida notorietății sociale a acestor persoane”. Prin urmare, măsura litigioasă a fost considerată necesară într-o societate democratică pentru protecția drepturilor altora, iar cererea a fost declarată inadmisibilă³³.

Într-o cauză³⁴ din noiembrie 2004, Curtea a estimat că sancționarea reclamanților pentru atingerea la viața privată a unui membru al Parlamentului a constituit o încălcare a Articolului 10. Articolul litigios menționa doar indirect parlamentara, precizând că ea era soția persoanei despre urmărirea judiciară ale căruia relatea articolul. O femeie politician trebuie să accepte faptul că anumite aspecte ale vieții sale private vor fi atinse, căci comportamentele sale pot influența alegătorii. În această cauză, Curtea a considerat că parlamentara a folosit statutul și imunitatea sa pentru a impune o sancțiune mai mare reclamanților.

Prin urmare, la determinarea echilibrului dintre aceste drepturi, instanțele naționale urmează să țină cont de calitatea persoanei vizate, dacă este persoană publică sau nu, de conținutul informației difuzate, dacă aceasta reprezintă un subiect de interes public sau nu, și de scopul urmărit de persoana care a difuzat informația, dacă este un scop legitim și de bună-credință.

5. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ȘI ORDINEA PUBLICĂ

Atunci când restricțiile sunt impuse drept răspuns la o amenințare teroristă, sub forma suprimării anumitor publicații, Statele dispun de o anumită libertate în evaluarea gravității și complexității situației respective.

³³ Campmany și Lopez Galiacho Perona c. Spaniei (decizie), nr. 54224/00, 12 decembrie 2000, Culegere 2000-XII.

³⁴ Karhuvaara și Iltalehti c. Finlandei, nr. 53678/00, hotărâre din 16 noiembrie 2004, Culegere 2004-X.

Criteriul esențial la evaluarea necesității și proporționalității unor asemenea măsuri pare să fie impactul perceput al declarațiilor date. Curtea examinează dacă declarațiile interzise pot fi considerate drept capabile să incite la violență sau să propage violența, oferind autorităților naționale o marjă largă de apreciere. Însă atâta timp cât declarațiile examinate nu pot fi interpretate, din cauza tonalității, conținutului sau contextului, ca incitând la violență, nu poate fi vorba despre vreo justificare a urmăririi penale sau a condamnării, chiar dacă interviurile sau declarațiile conțin o opinie foarte diferită de cea a politicii de stat.

Ziarul moldovenesc *Kommersant Moldovy* și-a încetat activitatea prin hotărârea instanțelor de judecată din Moldova, după ce a publicat mai multe articole în care a criticat procesul de negocieri dintre Guvernul Moldovei și autoritățile autoproclematei republici moldovenești nistrene. La sesizarea procuraturii, instanțele de judecată au căzut de acord că prin aceste articole publicația ar fi acordat susținere autorităților ilegitime transnistrene și ar fi adus atingere în acest fel securității naționale, integrității teritoriale și ordinii publice. Curtea a observat că instanțele naționale nu au motivat clar în ce mod aceste articole ar fi putut prezenta un pericol real pentru securitatea națională și integritatea teritorială, dacă reprezentau în mare parte reluări de declarații critice ale unor lideri ruși și transnistreni la adresa autorităților moldovenești. Astfel, în lipsa unei justificări plauzibile privind impactul articolelor în cauză asupra securității naționale, instanțele judecătorești au încetat activitatea ziarului contrar Articolului 10 al Convenției³⁵.

6. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ȘI AUTORITATEA JUDECĂTOREASCĂ

În cauza *Prager și Oberschlick*³⁶ din aprilie 1995, Curtea a conchis că condamnarea unui jurnalist și a unui editor pentru defăimarea unui judecător, în urma publicării comentariilor critice, nu constituia o încălcare a Articolului 10 al Convenției. În pofida „rolului iminent” jucat de presă într-un stat de drept, aceasta trebuie să respecte anumite limite. Criticile foarte severe împotriva integrității personale și profesionale ale magistratului, pe care le-a exprimat reclamantul, erau lipsite de bună-credință și nu respectau regulile eticii jurnalistice. În aceste condiții, Curtea a considerat că sancțiunea aplicată nu a fost disproporționată protecției reputației altei persoane și apărării autorității puterii judiciare.

³⁵ *Kommersant Moldovy c. Moldovei*, nr. 41827/02, hotărâre din 9 ianuarie 2007.

³⁶ *Prager și Oberschlick c. Austriei*, hotărâre din 26 aprilie 1995, Seria A nr. 313.

În cauza *Tourancheau și July*³⁷, Curtea a examinat cererea directorului publicației *Liberation* și a unei jurnaliste sancționați cu o amendă pentru publicarea actelor de procedură penală până la citirea lor în ședință publică. În particular, cotidianul *Liberation* a publicat articolul primei reclamante, care relata circumstanțele unui omor, în timp ce procesul era în derulare, iar cei doi suspecți erau încă cercetați. Ambii se acuzau reciproc de o crimă. Articolul publicat relata circumstanțele în care a avut loc omorul. Curtea a considerat că articolul litigios susținea versiunea faptelor unui suspect în detrimentul altuia. În acest fel, sancțiunea impusă avea menirea să protejeze „reputația și drepturile altei persoane” și să asigure garanția „autorității și imparțialității puterii judiciare”. Astfel, Curtea a considerat că instanțele naționale au pus corect pe primul plan atingerea adusă prezumției nevinovăției de către reclamanți.

7. DREPTUL DE A PRIMI INFORMAȚIE

Articolul 10 al CEDO nu poate fi folosit pentru a deriva un drept general de acces la informație. În *Guerra c. Italiei*³⁸, Curtea a enunțat fără echivoc că libertatea de a primi informație interzice în special guvernelor de a restrânge dreptul unei persoane de a primi informația pe care alții doresc să o împărtășească. În acea cauză Curtea nu a impus autorităților obligația de a colecta și distribui informația despre un subiect de interes public.

Însă în cazul în care un subiect diseminează informație, fiecare dispune de dreptul de a primi această informație, fără restricții. Astfel în cauza *Open Door și Dublin Well Woman c. Irlandei*³⁹, Curtea a considerat că a avut loc încălcarea Articolului 10 al Convenției prin impunerea de către instanțele naționale a unei interdicții la servicii de consiliere în domeniul avortului, pe când asemenea servicii aveau un caracter neutru și informația era ușor disponibilă din alte surse. În altă cauză contra Turciei, Curtea a considerat că cenzura aplicată de autoritățile Republicii Turce a Ciprului de Nord manualelor școlare elaborate pentru grecii ciprioți a constituit o încălcare a libertății de a primi informație⁴⁰.

8. CONCLUZII

Libertatea de exprimare, ca drept indispensabil unei democrații, presupune asumarea tuturor responsabilităților legate de exercitarea acestui drept. Astfel,

³⁷ *Tourancheau și July c. Franței*, nr. 53886/00, hotărâre din 24 noiembrie 2005.

³⁸ Hotărâre din 19 februarie 1998, RJD 1998-I.

³⁹ Hotărâre din 20 octombrie 1997, Seria A nr. 246.

⁴⁰ *Cipru c. Turciei*, hotărâre din 10 mai 2001, ECHR 2001-IV.

dacă democrația înseamnă pluralism, libertatea de exprimare permite, la rândul ei, exprimarea de idei diverse, contradictorii, critice sau șocante. Dar democrația înseamnă și echitate, ordine și justiție. Prin urmare, libertatea de exprimare nu legalizează abuzuri, calomnii și defăimare.

Libertatea de expresie este una din condițiile de creare și de existență a unei democrații, dar nu un instrument de luptă împotriva ei. Orice recurgere nepotrivită la această libertate, care atentează la valorile democratice, inclusiv la cele ale onoarei și demnității umane, este inadmisibilă. Restricțiunile aduse libertății de exprimare au în special menirea să asigure exercitarea continuă a acestei libertăți în spiritul democratic în care a fost acordată fiecăruia.

Din aceste motive, Curtea încurajează jurnaliștii din R. Moldova să-și exercite onest și profesionist rolul de „câine de pază” al democrației și aprobă orice metode jurnalistice de investigație dacă acestea tratează un subiect de interes public și nu afectează în mod disproporționat viața privată a altora sau nu depășesc în alt mod limitele admisibile.

În egală măsură, Curtea încurajează instanțele naționale din Moldova să adopte hotărâri judecătorești juste prin care să identifice clar sensul acestor limite admisibile în contextul cauzei judecate și să promoveze principiile exercitării libertății de exprimare, în modul prescris de Articolul 10 al Convenției și de jurisprudența Curții.

Capitolul II. Corespunderea legislației moldovenești privind libertatea de exprimare și defăimarea cu standardele Uniunii Europene

1. DISPOZIȚII LEGALE REFERITOARE LA LIBERTATEA DE EXPRIMARE ÎN RM

Libertatea de exprimare este strâns legată de libertatea conștiinței și o putem defini ca posibilitatea omului de a-și exprima în scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, gândurile, opiniile, credințele religioase și creațiile spirituale de orice fel.

După proclamarea independenței, Republica Moldova s-a orientat în direcția instaurării statului de drept, cu respectarea tuturor drepturilor și libertăților fundamentale. Pentru a oferi legitimitate tinerei democrații și libertăților fundamentale, legiuitorul a adoptat, de-a lungul timpului, diferite acte cu caracter normativ. Nu au făcut excepție nici dispozițiile legale referitoare la libertatea de exprimare. Astfel, cadrul legislativ al Republicii Moldova conține prevederi cu caracter general și prevederi cu caracter special referitoare la libertatea de exprimare.

Libertatea de exprimare de care fac uz principalii actori în domeniu se raportează la anumite prevederi naționale și internaționale. Cadrul juridic respectiv se referă îndeosebi la mass-media care are ca scop difuzarea informației cu privire la unele probleme precise, pe un anumit teritoriu și având un public-țintă. Într-un stat de drept, în care orice drept sau libertate are un suport juridic, ce indică, în mod strict sau permisiv, un anumit comportament de urmat, în anumite circumstanțe și, raportat la anumiți factori, importanța codificării normelor de comportament ale actorilor din domeniul mass-media, pentru crearea de norme prohibitive și regulatorii în domeniu, este o idee recurentă. Existența restrângerilor în domeniul libertății de exprimare se vrea ca un mecanism eficient în combaterea fenomenului de defăimare sau deviere de la principiile jurnalismului corect. Orice sursă, indiferent de tipul ei, are dreptul de a se pronunța asupra unui fapt, dar statul prin mecanismele sale poate impune anumite limite când se constată că s-a atentat la o valoare a statului sau s-a lezat onoarea și demnitatea unei persoane ori instituții. Luând în considerare universalitatea legilor, mass-media se bazează pe principiul informării prompte, fiind necesar ca suportul material difuzat sau tipărit să utilizeze surse studiate temeinic, cu diligență investigativă și să aibă un caracter informativ propriu. Astfel,

putem conchide că dreptul la libera exprimare urmează a fi limitat doar în condițiile legii, cu studierea multiaspectuală a problemei invocate, prin prisma principiilor universal recunoscute.

Dispozițiile legale generale din domeniul libertății de exprimare în mare parte sunt reflectate de *Constituția RM*. Conform art. 4 alin.(1) din Constituție, dispozițiile privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte.

De remarcat, la acest compartiment, Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova (nr. 55 din 14.10.99). În hotărâre se precizează: în art. 4 din Constituție se garantează nu numai drepturile și libertățile fundamentale ale omului, consacrate de Constituție, dar și principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional. Prin principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional se înțeleg principiile și normele dreptului internațional cu caracter general și universal.

Prin sintagma „celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”, cuprinsă în art. 4 alin.(1) din Constituție, se înțeleg tratatele internaționale ratificate de către Republica Moldova, inclusiv tratatele internaționale la care Republica Moldova a aderat, care sunt executorii pentru Republica Moldova. Principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern. Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului și legile interne ale Republicii Moldova, potrivit dispozițiilor art. 4 alin.(2) din Constituție, organele de drept sunt obligate să aplice reglementările internaționale.

Este important de menționat că *Codul Civil*, *Codul Contravențional*, *Codul Penal*, *Codul de Procedură Penală* și *Codul Electoral* conțin dispoziții legale din domeniul libertății de exprimare într-o manieră mai directă sau doar tangențială, în funcție de domeniile reglementate.

Dispozițiile legale speciale, cele mai importante și de impact nemijlocit, sunt reflectate de următoarele acte: *Codul audiovizualului al Republicii Moldova* (Legea nr. 260-XVI din 27.07.2006), *Legea presei* (Legea nr. 243-XIII din 26.10.1994), *Legea cu privire la activitatea editorială* (nr. 939-XIV din 20.04.2000), *Legea cu privire la secretul de stat* (nr. 245-XVI din 27.11.2008), *Legea cu privire la secretul comercial* (nr. 171-XIII din 06.07.1994), *Legea cu*

privire la informatizare și la resursele informaționale de stat (nr. 467-XV din 21.11.2003), *Legea privind contracararea activității extremiste* (nr. 54-XV din 21.02.2003), *Legea cu privire la publicitate* (nr. 1227-XIII din 27.06.1997), *Legea cu privire la protecția datelor cu caracter personal* (nr. 17-XVI din 15.02.2007), *Legea privind codul de conduită a funcționarului public* (nr. 25-XVI din 22.02.2008), *Hotărârea explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție a RM nr. 8 din 09.10.2006.*

Libertatea de exprimare se regăsește în Constituție la art. 32, prin care se garantează libertatea opiniei și a exprimării, și la art. 34, prin garantarea dreptului la informație. Astfel, prin al. 1 al art. 32 al Constituției, oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil. Este o prevedere generală, care garantează în mod imperativ dreptul la libertatea de exprimare și dictează cursul pe care trebuie să-l urmeze legiuitorul în adoptarea de legi accesorii libertății de exprimare, oferind, în același timp, o garanție specială a respectării dreptului vizat. La al. 2 al art. 32 al Constituției sunt indicate limitele libertății de exprimare, în vederea ocrotirii valorilor democratice, fiind stipulat că libertatea de expresie nu poate prejudicia onoarea, demnitatea sau dreptul persoanei la viziune proprie. Alineatul 3 al articolului menționat trezește cele mai multe controverse. Cele mai aprinse discuții le trezește expresia: „sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului”. În opinia mai multor organizații de specialitate, această prevedere ar putea fi folosită ca un mecanism de represiune a libertății de exprimare a factorului care guvernează și deține puterea în stat. De asemenea, al. 3 al art. 32 al Constituției mai interzice îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional.

Dispozițiile legale regăsite în Codul Civil referitoare la libertatea de exprimare pun la dispoziția persoanei interesate mai cu seamă mecanismul de protecție împotriva „abuzului” de expresie nejustificat, în acest sens art. 16 oferind posibilitatea de apărare a onoarei, demnității și reputației profesionale. Anume acest art. 16 al Codului Civil a trezit și trezește multe controverse în rândurile mass-media, ale societății civile dar și ale politicienilor. Sunt cunoscute tentative de modificare, care în mare parte au trezit dezaprobarea atât organizațiilor non-guvernamentale de profil, cât și în general a mass-media. Astfel, art. 16 al Codului Civil al RM – privit stricto sensu, dar și prin prisma analizei efectuate de specialiștii din domeniu (*comentariul Codului Civil al RM, vol. II, editura Arc*) – consfințește garanțiile juridico-civile de apărare a drepturilor personale nepatrimoniale ale persoanelor fizice și juridice la onoare, demnitate și

reputație profesională. Onoarea persoanei fizice reprezintă aprecierea socială a acesteia din partea societății. Demnitatea este autoaprecierea din partea persoanei a calităților sale morale, profesionale. Reputația profesională constituie aprecierea calităților profesionale ale persoanei. Persoana, ale cărei onoare, demnitate sau reputație profesională au fost lezate, este în drept să recurgă la apărarea lor. Ea este în drept să ceară dezmințirea acelor informații care îi lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională, dacă acestea nu corespund realității. Prin „informații” se are în vedere orice relatare cu privire la un fapt, o opinie sau o idee sub formă scrisă, de sunet și/sau de imagine. Persoanele fizice și juridice sunt în drept să ceară dezmințirea informațiilor care le lezează onoarea, demnitatea, reputația profesională numai în acele cazuri în care ele nu corespund realității. În cazul răspândirii informațiilor care lezează reputația profesională a persoanei juridice, ea este în drept să ceară dezmințirea lor, schimbarea documentelor emise, publicarea replicii în mijloacele de informare în masă, declararea informației ca fiind neveridică. Persoana juridică este în drept să ceară și repararea prejudiciului cauzat. Prejudiciul moral nu poate fi compensat persoanei juridice, ci numai persoanelor fizice, fiindcă numai acestea pot suporta suferințe psihice sau fizice. Cel puțin aceasta este părerea autorilor comentariului Codului Civil, care pentru moment ar intra în contradicție cu unele soluții practice date de instanțele de judecată.

La examinarea acțiunii privind dezmințirea informațiilor care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională, sarcina probațiunii revine atât reclamantului, cât și reclamatului. Reclamatul este obligat să dovedească că informația răspândită corespunde realității. Reclamantul este obligat să demonstreze numai faptul răspândirii afirmațiilor de către reclamat. Reclamantul poate aduce dovezi că afirmațiile răspândite nu corespund realității, dar acesta este un drept, și nu o obligație.

Onoarea și demnitatea persoanei fizice poate fi apărută și după decesul acesteia. Astfel, dreptul de a cere apărarea onoarei, demnității sau reputației profesionale ale persoanei decedate îl au persoanele interesate. Dacă instanța de judecată stabilește că informațiile răspândite nu corespund realității, ea va satisface acțiunea, pronunțând hotărârea în care trebuie să indice metoda de dezmințire a informațiilor care nu corespund realității.

Dacă informațiile care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională sunt răspândite prin mijloace de informare în masă, instanța de judecată va obliga organul de informare în masă să publice o dezmințire la aceeași rubrică, pagină, în același program sau ciclu de emisiuni, în cel mult 15 zile de la data intrării în vigoare a hotărârii judecătorești.

Modalitatea de dezmințire a informațiilor, care lezează onoarea, demnitatea și reputația profesională, răspândite prin alte mijloace decât cele menționate mai sus se stabilește de instanța de judecată de la caz la caz, având în vedere modalitatea utilizată la răspândirea acestor informații.

La art. 16, Codul Civil stabilește o modalitate specifică de apărare a drepturilor și intereselor ocrotite de lege, dacă în mijloacele de informare în masă au fost răspândite informații, care lezează aceste drepturi și interese, dar corespund realității sau răspândirea informațiilor nu lezează drepturile și interesele persoanei, nu corespund realității, dar răspândirea lor lezează persoana în drepturile și interesele sale, o umilesc. În aceste cazuri, persoana are dreptul să publice replica sa în mijlocul de informare în masă pe contul acestuia. Deși acest mod de apărare, precum publicarea replicii, este stabilit doar pentru răspândirea informațiilor prin mijloacele de informare în masă, nu este exclusă posibilitatea aplicării metodei respective și în cazul răspândirii informațiilor prin alte metode.

Art. 16, Cod Civil, mai confirmă posibilitatea utilizării pentru apărarea onoarei, demnității și reputației, pe lângă metodele speciale de apărare și metodele generale de apărare. Dintre acestea sunt evidențiate cele mai răspândite: repararea prejudiciului patrimonial și compensarea prejudiciului moral cauzat. Prejudiciul material și moral cauzat prin răspândirea informației care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională urmează să fie reparat conform normelor care se conțin la Capitolul XXXIV al Codului Civil al RM (obligații care nasc din cauzarea de daune). În conformitate cu aceste norme, repararea prejudiciului patrimonial poate avea loc doar în cazul răspândirii cu vinovăție a informațiilor care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională (art. 1398), iar prejudiciul moral se compensează indiferent de vinovăția autorului (art. 1422).

Alin. 9, art. 16, CC RM, conține încă un mod special de apărare a onoarei, demnității sau reputației profesionale în cazul în care identificarea persoanei care a difuzat informația ce lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională unei alte persoane este imposibilă, adică este anonimă. Persoana, ale cărei onoare, demnitate sau reputație profesională au fost lezate de o persoană neidentificată (anonimă), este în drept să se adreseze instanței de judecată cu o cerere prin care se solicită declararea informației răspândite ca fiind neveridică. Examinarea cererii are loc în baza prevederilor Capitolului XXIV din Codul de Procedură Civilă. La răspândirea anonimă a informațiilor nu se atribuie publicarea în mijloacele de informare în masă fără indicarea autorului. În această situație, în toate cazurile se cunoaște răspânditorul. Prin urmare, răspunzător

pentru răspândirea informațiilor care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională este organul de informare în masă.

Codul Penal vine cu un mecanism dur de stabilire a limitelor referitoare la libertatea de exprimare. Incriminarea unor acțiuni/inacțiuni privind libertatea de exprimare are scopul protejării conviețuirii armonioase a indivizilor în societate. Pur conceptual, scopul Codului Penal este mai mult decât nobil. Astfel, Codul Penal al RM incriminează la art. 140 răspândirea de informații tendențioase ori inventate ce vizează declanșarea unui război sau alte acțiuni orientate spre declanșarea unui război. La art. 177 este incriminată fapta de culegere ilegală de informație sau răspândirea informației ocrotite de lege. Codul Penal mai limitează libertatea de exprimare la art. 341 dacă aceasta este exprimată în chemări publice la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orânduirii constituționale sau teritoriale a Republicii Moldova. Dacă exprimarea se manifestă prin ațâțarea vrăjbei sau dezbinării naționale sau rasiale, aceasta va fi pedepsită de către organele de drept ale RM, deoarece acțiunile enumerate întrunesc elementele componenței de infracțiune prevăzute la art. 346 CP. Modificările aduse în luna mai 2009 la Codul Penal al RM au contribuit la decriminalizarea anumitor fapte considerate anterior ca infracțiuni, astfel oferind libertății de exprimare un spațiu mai mare de manevră. Un exemplu elocvent este excluderea art. 304 din Codul Penal, fiind exclusă astfel răspunderea penală pentru calomnierea judecătorului, a organului care efectuează urmărirea penală sau contribuie la înfăptuirea justiției. Au fost reduse și pedepsele pentru infracțiunile menționate.

În anul 2009, a fost adoptat noul Cod Contravențional al RM, act juridic care conține o serie de prevederi legate direct sau indirect de libertatea de exprimare sau de acțiunile tangențiale cu privire la libertatea de exprimare. Sunt prevăzute măsuri care limitează convențional libertatea de exprimare menite să asigure menținerea ordinii publice și respectarea prevederilor legii. Astfel, este sancționată afișarea informațiilor electorale în locuri neautorizate (art. 50), agitația electorală în ziua imediat anterioară zilei votării ori în ziua votării (art. 52), injuria (art. 69), calomnia (art. 70), divulgarea informației confidentiale privind examenul medical de depistare a contaminării cu virusul imunodeficienței umane (HIV) ce provoacă maladia SIDA (art. 75), obținerea sau divulgarea informațiilor care constituie secret comercial sau fiscal (art. 107), încălcarea legislației cu privire la publicitate (art. 364). Este foarte important că acțiuni ca injuria și calomnia nu constituie infracțiuni, nu sunt penal condamnabile, dar sunt contravenții care au efecte și urmări mult mai blânde pentru cel care se face vinovat. Psihologic, acest lucru oferă o mai mare protecție a dreptului la libera exprimare. Din păcate, legiuitorul a păstrat ca mecanism de represiune

în cazul calomniei, prevăzută la art. 70 Cod Contravențional, aplicarea arestului pe un termen de până la 15 zile, ceea ce rămâne a fi în opinia jurisprudenței europene ca un mecanism excesiv de protejare a reputației profesionale. Acest lucru vine ca o consecință a faptului că jurisprudența europeană asimilează pedepsele administrative cu cele penale.

O problemă nu mai puțin importantă este delimitarea și aprecierea justă a acțiunilor care sunt considerate ca injurioase de cele calomnioase. Legiuitorul definește injuria ca fiind vorbele sau faptele făcute în public care înjosesc onoarea și demnitatea persoanei. Conform legii, calomnia este definită ca răspândirea cu bună știință a unor scorniri mincinoase ce defăimează o altă persoană, însoțită de învinuirea de săvârșire a unei infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave ori soldată cu urmări grave. Contravențiile respective sunt apreciate într-o manieră asemănătoare și de dicționarul explicativ al limbii române (DEX). Diferența majoră dintre injurie și calomie, după cum se observă din definiție, constă în faptul că, în cazul calomniei, este tot timpul prezentă intenția directă de a răspândi informație ce defăimează care neapărat trebuie să fie însoțită de învinuirea unei infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave. Adică, în cazul calomniei, persoana calomniată este învinuită de comiterea unor infracțiuni pentru care legea penală a RM prevede pedepse privative de libertate de la 12 ani până la detenția pe viață. Noțiunea „urmări grave”, din păcate, lasă loc pentru ambiguități, deoarece gradul de apreciere a acestora cunoaște o marjă de eroare mult mai mare.

Reglementările speciale prevăzute în *Codul Audiovizualului* au drept scop asigurarea apărării drepturilor consumatorului de programe de recepționarea informații corecte și obiective, care ar contribui la libera formare a opiniei, asigurarea drepturilor radiodifuzorilor la libertate editorială și libertate de exprimare, instituirea principiilor democratice de funcționare a audiovizualului din Republica Moldova și stabilește, în spiritul drepturilor și libertăților constituționale, bazele juridice de reglementare a tuturor proceselor legate de audiovizual. Codul Audiovizualului de asemenea mai prevede și un sistem de sancționare a celor care încalcă prezentul Cod. O problemă evidentă de procedură rezidă în posibilitatea Consiliului Coordonator de a transmite materialele în instanță pentru intentarea unei cauze penale, chiar dacă există organe abilitate prin lege care se ocupă de intentarea și supravegherea desfășurării procesului penal.

Prin *Legea Presei* este garantată libertatea presei, libertatea de exprimare și limitările de publicitate. Legea presei este divizată în șapte capitole. Capitolul I conține dispozițiile generale care redau scopul și obiectul legii. Capitolul II reglementează organizarea activității publicațiilor periodice și a agențiilor de

presă. Modul de difuzare a presei este reglementat la capitolul III, iar drepturile și obligațiile jurnalistului sunt prevăzute la capitolul IV. Legea presei reglementează și activitatea jurnaliștilor străini pe teritoriul RM, dar și a jurnaliștilor RM în afara țării, lucru stabilit în capitolul V. Capitolul VI se intitulează „Răspunderea pentru încălcarea prezentei legi” indicând subiecții responsabili. Colaborarea internațională este stipulată la capitolul VII. Legea presei a fost adoptată cu mari dificultăți, provocând discuții controversate și obiecții principiale ale organizațiilor non-guvernamentale locale și ale experților Consiliului Europei. Ulterior, legea a fost modificată prin alte opt legi. Numeroasele amendamente la acest act normativ, elaborat fără un concept clar, fără a se ține cont de experiența internațională, demonstrează imperfecțiunea și inutilitatea acestuia din perspectiva opțiunii pentru o presă liberă. Legea nu reglementează independența publicațiilor periodice, ci doar descrie în mod rutinar schema de organizare a activității acestora și conține prevederi care, contrar aparențelor, pun în pericol principiile libertății presei și pluralismului de opinii.

Legea cu privire la activitatea editorială își propune ca unul din scopurile sale asigurarea dreptului la libertatea gândirii și a cuvântului, la exprimarea liberă a opiniilor și convingerilor. Prin respectiva lege statul poate dirija anumite activități editoriale prin neadmiterea monopolizării, respectarea deplinei libertăți, consolidarea și modernizarea bazei tehnico-materiale, organizatorice, juridice și științifice în acest domeniu. Modificările făcute la lege în anul 2008 au scopul de a interzice apariția literaturii prohibite de Constituție la art. 32(3). Conform notei informative la proiectul de lege prin care se propunea modificarea legii cu privire la activitatea editorială, prezentat de Ministerul Culturii, aceste amendamente au scopul de a împiedica „apariția literaturii cu caracter interzis de art. 32(3) din Constituție” – contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional. Directorii celor mai importante edituri din Moldova, precum și scriitori și organizații ne-guvernamentale au criticat proiectul de lege pentru că încurajează cenzura, în pofida faptului că aceeași lege interzice cenzura. În consecință, articolul a fost adoptat într-o formulă succintă conținând doar interdicția generală de a edita „lucrări care contravin legislației în vigoare”. Cenzurarea literaturii editate în Republica Moldova – acesta este, de fapt, scopul amendamentelor.

De remarcat în acest context este Avizul Curții Constituționale asupra proiectului de lege pentru modificarea art. 32 din Constituția Republicii Moldova. În noiembrie 2007, Guvernul Republicii Moldova a aprobat o inițiativă legislativă prin care a propus Parlamentului să excludă din articolul 32 al Constitu-

ției sintagma „contestarea și defăimarea statului și a poporului”. În decembrie 2008, Curtea Constituțională, cu votul a cinci judecători, a dat aviz negativ inițiativei Guvernului, considerând că proiectul de lege pentru modificarea alin. (3) art. 32 din Constituție în partea care prevede excluderea sintagmei „contestarea și defăimarea statului și a poporului” are ca rezultat încălcarea dispozițiilor constituționale privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, diminuarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, a garanțiilor acestora. De asemenea, Curtea consideră că excluderea acestei prevederi din textul constituțional nu va contribui la exercitarea mai eficientă a libertății de exprimare. Autoritatea de jurisdicție constituțională precizează în avizul său că neinterzicerea prin lege a actelor de contestare și defăimare a statului ar pune în pericol suveranitatea țării și regimul constituțional. În acest fel, se menține pericolul interpretării arbitrare din partea autorităților administrației publice a enunțurilor, nemulțumirilor, dubiilor, opiniilor, expuse de către persoane în exercitarea libertății de exprimare. Într-o opinie separată expusă de judecătorul Victor Pușcaș, acesta consideră că avizul negativ asupra unei părți a proiectului legii de revizuire a Constituției este nefondat și că angajamentul asumat de Republica Moldova va putea fi realizat doar prin revizuirea de către Curtea Constituțională a propriului său aviz, deoarece inițiativa de revizuire a art. 32 alin.(3) din Constituție ar fi contribuit la asigurarea exercitării libertății opiniei și a exprimării.

Legea cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat impune anumite limitări la libertatea de expresie cu scopul protejării și reglementează raporturile juridice care apar în procesul de creare, formare și utilizare a resurselor informaționale automatizate de stat, a tehnologiilor, sistemelor și rețelilor informaționale. Capitolul VI al legii reglementează utilizarea resurselor informaționale. Astfel, la art. 27 este stipulat faptul că resursele informaționale de stat sunt publice și accesibile tuturor. Excepție face informația documentată atribuită, conform legii, categoriei de informație cu acces limitat. Prin lege este stabilit clar și univoc care informație poate fi comunicată și care este necesitatea limitării libertății de exprimare.

Datele cu caracter personal sunt protejate prin *Legea cu privire la protecția datelor cu caracter personal*, care are drept scop asigurarea protecției drepturilor și libertăților persoanei la prelucrarea datelor ei cu caracter personal, inclusiv a protecției drepturilor la inviolabilitatea vieții private, la secretul personal și familial. Ca urmare a dezvoltării mijloacelor electronice de informare în masă și a tehnologiilor de acumulare, prelucrare și stocare a datelor, aspectele juridice și etice ale problemei abordate capătă noi dimensiuni. Probabil anume evoluția tehnologiilor informaționale și problemele globale pe care le ridică aceasta au

condiționat orientarea doctrinei europene privind dreptul la viața privată spre elaborarea măsurilor de protecție împotriva imixtiunii în viața privată în special prin intermediul tehnicii de calcul. A apărut chiar și o noțiune specifică, și anume: „protecția datelor cu caracter personal”. Într-adevăr, dacă până nu demult datele despre persoane erau slab sistematizate și dispersate pe diferiți purtători materiali, care erau practic inaccesibili și nu se supuneau prelucrării automatizate, iar deseori nici nu permiteau identificarea persoanei, acum amprente informaționale ale vieții noastre private capătă o existență electronică personalizată. Începând cu datele despre circulația resurselor financiare în contul bancar, convorbirile prin intermediul mijloacelor electronice moderne, corespondența electronică, adresele vizitate pe Internet, meniul programelor vizionate și terminând cu cumpărăturile pentru care s-au efectuat achitări prin intermediul cărților electronice și lista publicațiilor abonate – toate informațiile pot fi accesate la distanță, oferind posibilitatea identificării sigure a titularului. Atât Consiliul Europei, cât și autoritățile legislative ale Uniunii Europene (Comitetul de Miniștri și Parlamentul European) au adoptat acte normative și recomandări privind protecția datelor cu caracter personal în scopul armonizării legislațiilor din diferite state. Conform art. 5 al Convenției pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, datele cu caracter personal care constituie obiectul prelucrării automatizate urmează a fi: obținute și prelucrate în mod corect și legal; înregistrate pentru scopuri determinate și legitime, fără a fi utilizate într-un mod incompatibil cu aceste scopuri; adecvate, pertinente și neexcesive în comparație cu scopurile pentru care au fost înregistrate; exacte și, acolo unde este necesar, actualizate; păstrate sub o formă ce permite identificarea subiecților datelor respective pentru un termen nu mai mare decât cel necesar scopurilor pentru care au fost înregistrate datele. Convenția delimitează în mod special o categorie de date cu caracter personal extrem de sensibile și prescrie că informațiile referitoare la originea rasială, opiniile politice, convingerile religioase și alte convingeri, precum și datele referitoare la sănătate sau la viața sexuală, pot fi prelucrate în mod automat numai dacă dreptul intern prevede garanțiile necesare. Convenția stipulează aceleași condiții și pentru datele privind condamnările penale (art. 6). În vederea asigurării unei protecții eficiente a datelor cu caracter personal înregistrate în fișiere automatizate, se prescrie luarea măsurilor de securitate pentru prevenirea pierderii, distrugerii accidentale sau neautorizate a acestora, precum și contra accesului, modificării sau difuzării neautorizate.

Noua Lege cu privire la protecția secretului de stat din anul 2008 are ca scop stabilirea cadrului juridic de protecție a secretului de stat în scopul asigurării intereselor și/sau securității Republicii Moldova. Protejarea secretului de

stat se realizează prin organizarea sistemului național de protecție a secretului de stat. Pentru o transparență a domeniului secretului de stat, la art. 9 al legii menționate este stipulat nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat care prevede că în scopul promovării unei politici de stat unice în domeniul atribuirii informațiilor la secret de stat și al secretizării lor, Guvernul aprobă Nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat în care sunt incluse și autoritățile publice cu împuterniciri de dispoziție asupra acestor informații. La al. 2 este menționat că Nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova și poate fi revizuit în caz de necesitate.

În strânsă legătură cu legea menționată mai sus este și *Legea cu privire la secretul comercial* care impune anumite restricții dreptului la libera exprimare în scopul protejării secretelor care nu sunt clasificate ca de stat și care țin de producție, tehnologie, administrare, de activitatea financiară și de altă activitate a agentului economic, a căror divulgare (transmitere, scurgere) poate să aducă atingere intereselor respectivului agent economic.

Legea privind contracararea activității extremiste limitează libertatea de exprimare dacă această exprimare este catalogată ca fiind una extremistă. Este prevăzută și răspunderea mijlocului de informare în masă pentru difuzarea materialelor cu caracter extremist și desfășurarea activității extremiste. Această lege a fost criticată intens de societatea civilă, fiind considerată un instrument periculos pentru democrație. Deși nu s-au aplicat sancțiuni în baza ei până la acest moment, ea a fost utilizată de mai multe ori în calitate de „sperietoare” în cazul organizației neguvernamentale „Hyde Park”. Această lege ridică multiple probleme în raport cu libertatea de exprimare și libertatea presei deoarece utilizează prevederi prea generale, extrem de vagi, capabile să înglobeze în categoria „activitate extremistă” exprimări și acțiuni care trebuie tolerate într-o societate democratică. Legea țintește în organizațiile media și anumite asociații obștești, fapt care, în principiu, nu este necesar datorită modului și scopului de constituire. Legea generează cenzura și autocenzura, ca o consecință a sancțiunilor ce pot fi aplicate pentru „desfășurarea activității extremiste”, precum și a diferitor proceduri prevăzute de lege. Se pune problema admisibilității pedepsei pentru unele categorii de expresii, considerate „extremiste”. Dubiile asupra prezentei legi sunt cu atât mai mari cu cât dublează prevederi conținute în alte legi, conține neconcordanțe și carențe. Conform standardelor europene, discursul care instigă la ură sau violență trebuie interzis. Însă, în baza legii moldovenești, din cauza noțiunii excesiv de largi, drept discurs „extremist” poate fi calificat și un discurs ce trebuie tolerat într-o societate democratică.

Societatea civilă, precum și unele organisme internaționale au calificat drept limitare a libertății de exprimare adoptarea *Legii cu privire la codul de conduită a funcționarului public*. La 22 februarie 2008, Parlamentul a adoptat Codul de conduită a funcționarului public, document apreciat de experții media ca fiind o lovitură la adresa accesului la informație și a libertății de exprimare. Documentul adoptat prevede: „Comunicarea și contactele cu mijloacele de informare în masă se efectuează numai de funcționarul public abilitat cu acest drept”. În acest fel, funcționarii sunt descurajați să comunice cu reprezentanții presei. Trezește dubii și prevederea inclusă în art. 10 din același Cod: „În relațiile cu reprezentanții altor state, funcționarului public îi este interzis să exprime opinii personale privind aspectele naționale sau disputele internaționale”. Societatea civilă a reacționat la adoptarea acestui cod printr-o declarație în care a criticat interdicțiile impuse funcționarilor ce au „drept scop intimidarea, înfricoșarea funcționarilor care, pentru a nu fi sancționați, nu vor mai risca să-și expună propriile opinii, să critice sau să dezvăluie anumite fărâdelegi”. În opinia experților, acest nou act normativ este unul pripit și camuflează interese de strangulare a libertății de exprimare.

Un suport juridic important în RM cu referire la libertatea de exprimare, apărarea onoarei și demnității, care oferă noțiuni concrete, dar și mecanisme de aplicare a legii, este în prezent *Hotărârea explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție a RM din 09.10.2006 (nr. 8)*. Hotărârea respectivă reflectă aplicarea directă a principiilor democrației europene consfințite prin Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului.

2. LIBERTATEA DE EXPRIMARE ÎN SPAȚIUL UE, STANDARDE ȘI TENDINȚE

Libertatea de exprimare în spațiul UE este dirijată de o serie de acte cu caracter general, care pentru moment au lăsat în umbră vechile prevederi ale fiecărui stat în parte. Un rol incontestabil în stabilirea standardelor în domeniul libertății de exprimare îi revine Declarației Universale a Drepturilor Omului (adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948) ratificată la 28.07.1990. Luând în considerație Declarația universală a Drepturilor Omului, guvernele statelor membre ale Consiliului Europei la 04 noiembrie 1950 au adoptat Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (ratificată de R. Moldova la 24.07.1997), care prin articolul 10 consfințește libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere.

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.66 (ratificat la 28.07.1990) stipulează:

1. Nimeni nu trebuie să aibă de suferit din cauza opiniilor sale.
2. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare; acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, sub forma orală, scrisă, tipărită ori artistică, sau prin orice alt mijloc, la alegerea sa.
3. Exercițarea libertăților prevăzute la paragraful 2 al prezentului articol comportă obligații și răspunderi speciale. În consecință, ea poate fi supusă anumitor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare pentru: a) respectarea drepturilor sau reputației altora; b) apărarea securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice.

În spațiul european, pe lângă convențiile sus-menționate, un rol crucial în formarea standardelor în domeniul libertății de exprimare îl joacă actualmente Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului. Conform unor analize din domeniu, putem spune că, începând cu Hotărârea Handyside (7 decembrie 1976, §49), Curtea Europeană a Drepturilor Omului (mai departe Curtea) a recunoscut că libertatea de exprimare, consacrată prin articolul 10 al CEDO, este unul din drepturile fundamentale esențiale într-o societate democratică bazată pe pluralism, toleranță și spirit de deschidere.

În ceea ce privește tendințele în domeniul protejării sau limitării libertății de exprimare în spațiul UE, acestea sunt indisolubil legate de jurisprudența CEDO și de tot ce derivă din practica Curții Europene. Procesele social-economice, dar și evoluțiile tehnologice impun UE abordarea unor noi domenii ce țin de libertatea de exprimare sau revizuirea unor concepții mai vechi. Activitatea teroristă o putem considera ca formator al tendinței de limitare a libertății de exprimare în ceea ce privește aspectele legate de unele religii, preponderent cu conotație islamică. Excesul de zel în domeniu a stârnit mari dezbateri în Franța în momentul când li s-a interzis femeilor să poarte e burqa (veșmânt lung care acoperă în întregime corpul și fața femeilor musulmane).

Fenomenul minorităților sexuale a reliefat o nouă tendință în statele Uniunii Europene. Această tendință înglobează în sine limitarea libertății de exprimare legată de blamarea acestui fenomen, în special a expunerilor religioase, dar și a expresiei persoanelor private.

Liberalii olandezi propun depenalizarea „incitației la discriminare și la ură”. Potrivit acestei concepții, toată lumea ar trebui să spună liber tot ce dorește. Chiar și negarea Holocaustului nu ar trebui să mai fie sancționată. Numai incitarea la violență ar trebui să mai fie pedepsită de lege. Acest proiect însă nu

s-a bucurat de susținere nici din partea comunității europene, dar nici la nivel național.

Internetul este o mare preocupare a forului legislativ european. Până nu demult se considera că rețeaua globală este răspunsul eficient la cenzura modului obișnuit de exprimare care nu este supus limitărilor, sau acestea ar fi fost formale și ineficiente. Internetul oferă multiple posibilități de exercitare a dreptului la libera exprimare. În prezent, tendința UE este îndreptată spre limitarea anumitor conținuturi pe net, cu stabilirea unor reguli clare și foarte stricte. Numeroase țări caută să controleze conținutul Internetului printr-o serie întreagă de mijloace tehnice și legislative. Abordarea europeană se referă la autoreglementare prin coduri de conduită dezvoltate de industrie. Spre exemplu, țările în afara spațiului european, cum ar fi China, cenzurează conținutul din țară și din străinătate, Singapore blochează accesul la un anumit conținut de pe web, iar Arabia Saudită filtrează tot traficul de pe net printr-un singur server central. Uniunea Europeană promovează autoreglementarea din partea industriei cu planuri de monitorizare a conținutului. Se încurajează industria ca să distribuie unelte de filtrare și sisteme de clasificare. Nu în ultimul rând este efectuată instruirea utilizatorilor prin creșterea informațiilor referitoare la Internet. Preocuparea UE în domeniul libertății de exprimare prin intermediul Internetului ține în special de două mari probleme: activitățile extremiste și pornografia. În acest context, următoarele aspecte prezintă, actualmente, un interes cu totul special:

1. Pornografia adultă
2. Pornografia infantilă
3. Rasismul și xenofobia
4. Insulta și calomnia
5. Instrucțiunile privind fabricarea materialelor explozive
6. Plângerile împotriva produselor comerciale
7. Modalitatea de diseminare a unor conținuturi.

Problema esențială a raportării normative la conținuturile electronice și, prin urmare, dificultatea formulării unei opțiuni pentru o anumită abordare legislativă, rezidă tocmai în specificul Internetului, deoarece spațiul virtual este, în esența sa, un loc de manifestare a libertății de exprimare, a libertății de a primi și transmite informații, reclamând observarea respectării unor reguli ce privesc îndeosebi limitele acestei libertăți fundamentale. Fiind vorba, în ultima instanță, de un aspect de drept constituțional, este firesc să existe un interes de reglementare la nivelul statelor și, având în vedere natura globală a Internetului, o preocupare a acestora de a crea un cadru juridic adecvat și la nivel internațional. Deocamdată nu este definit cert și univoc cu ce element din spațiul real este compati-

bil modul de exprimare specific spațiului virtual. Potrivit unui raport intitulat ”Dușmani pe Internet”, în 22 de țări de pe glob persistă cenzura pe internet. Cele mai criticate de autori sunt Arabia Saudită, Birmania, China, Coreea de Nord, Cuba, Egipt, Iran, Uzbekistan, Siria, Tunisia, Turkmenistan și Vietnam.

Internetul reprezintă mai mult decât un nou mijloc de comunicare în masă. Mai mult decât mass-media tradițională pentru că oferă în același timp accesul la un spațiu public în care comunicarea devine foarte facilă. De asemenea, oferă posibilitatea interactivității și schimbul de opinii în mai mult de un format predefinit. Numărul listelor de discuții sau al forumurilor s-a înmulțit evident în ultimii ani. Mai mult, au început să apară din ce în ce mai multe bloguri care permit schimbul de opinii și idei într-un mod cu totul unic. În același timp, Internetul oferă noi metode pentru aplicarea libertății de exprimare, ca unul dintre drepturile fundamentale ale omului, recunoscut ca atare încă din 1950 în articolul 10 al Convenției pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. Caracteristicile Internetului (sau arhitectura sa) favorizează în mod clar libertatea de exprimare, iar caracterul său internațional face foarte dificilă o cenzură a statului (totuși – nu imposibilă – vezi China sau chiar Coreea de Sud). Programele Peer-to-peer pot permite dejucarea acestor metode de cenzură aplicate astăzi. Efectul multiplicator permite copierea și răspândirea informației în atât de multe locații încât practic nu se poate face un control al acesteia. Posibilitatea accesului anonim permite publicarea pe Internet a unor informații fără a putea fi identificat, astfel încât teama de represalii din partea puterii să fie mult scăzută.

În general, standardele și tendințele spațiului Uniunii Europene în domeniul libertății de exprimare întrunesc o balanță, care se vrea a fi eficientă, în stabilirea contrapunerii libertății de exprimare față de aplicarea limitărilor în domeniu. Tendințele în domeniul reglementării libertății de exprimare țin în special de eficientizarea mecanismului de aplicare și implementare a prevederilor legale cu oferirea de noi soluții eficiente în cazul noilor provocări. Consiliul Europei în recomandările sale legate de libertatea de exprimare enunță probleme legate de transparența mijloacelor de comunicare, protecția jurnaliștilor, promovarea unei culturi a toleranței. Recomandările Consiliului Europei se referă și la promovarea pluralismului de către mijloacele de informare în masă, abordează problema jurnaliștilor și a dreptului acestora de a nu-și dezvălui sursa de informație. Perioada campaniilor electorale fiind una „fierbinte” din punct de vedere mediatic, Consiliul Europei a decis să abordeze și problema respectivă, formulând o recomandare cu privire la măsurile de acoperire a campaniilor electorale de către instituțiile mass-media. Deși abordările sale sunt formulate cu titlu de recomandări, Consiliul Europei se implică efectiv și în procesul de democratizare a instituțiilor Republicii Moldova.

3. CORESPUNDEREA CADRULUI LEGISLATIV AL RM PRIVIND LIBERTATEA DE EXPRIMARE CU STANDARDELE UE

În urma analizei cadrului legislativ al Republicii Moldova care reglementează libertatea de exprimare, putem constata că standardele UE în domeniul respectiv nu ne sunt străine. Analiza efectuată la nivel teoretic a avut drept scop identificarea mecanismelor legale pertinente legate de domeniul libertății de exprimare. Prezența multiplelor reglementări legislative vine ca un rezultat al numeroaselor reforme în domeniu, impuse adesea de organismele internaționale, efectuate însă și ca urmare a unei dezvoltări firești a societății. Este important de menționat aportul decisiv al jurisprudenței CEDO. Anume această jurisprudență a servit drept catalizator al ajustării legislației naționale la standardele europene.

Deși legiuitorul Republicii Moldova este bine informat cu privire la jurisprudența Curții Europene, cu Recomandările Consiliului Europei și în general cu privire la tendințele democratice spre care tinde societatea europeană, apar mai multe probleme în domeniul libertății de exprimare. Astfel, unele legi, proiecte de legi nu se conformează standardelor europene. Acesta ar fi și cazul Legii cu privire la secretul de stat, adoptată la 25 noiembrie 2008, în pofida faptului că autoritățile moldovene au fost atenționate de organismele internaționale că actul legislativ în cauză ar necesita îmbunătățiri. Reprezentantul pentru libertatea presei al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, Miklos Haraszti, a spus, la Viena, că legea nu încurajează accesul la informațiile din posesia structurilor guvernamentale, că ar fi necesară o definiție mai strictă a secretelor de stat și a tipurilor de informații secretizate.

Legile cu privire la secretizarea informației au impact atât asupra dreptului persoanelor la exprimarea propriilor opinii, de exemplu, prin stabilirea restricțiilor asupra materialelor ce pot fi publicate în mass-media, cât și asupra dreptului oricărei persoane de a avea acces la informația deținută de către organele publice. Dreptul privind accesul la informația deținută de către organele publice este unul dintre drepturile fundamentale ale omului recunoscut de legislația internațională (ratificată și de Republica Moldova) care garantează dreptul de a căuta și a obține informații. În Carta pentru Securitatea Europeană a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, al cărui membru este și Republica Moldova, a fost declarat dreptul publicului de a avea acces la informație, iar libertatea mass-media a fost numită „un element esențial al oricărei societăți democratice, libere și deschise.” În anul 2001, Adunarea Parlamentară a chemat țările participante să-și „intensifice eforturile în vederea promovării transparenței și răspunderii”.

Una din problemele-cheie privind dreptul la libertatea de exprimare și dreptul la informație ține de situația când autoritatea publică poate refuza divulgarea informației sau când exercitarea dreptului la libertatea de exprimare poate fi restrânsă. În legislația internațională, dreptul la libertatea de exprimare poate fi restrâns în conformitate cu cerințele stipulate în articolul 19(3) al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP), și anume:

Exercitarea drepturilor [la libertatea de exprimare și la informație] poate fi supusă anumitor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare:

- (a) respectării drepturilor sau reputației altora;
- (b) apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice.

Orice restrângere a dreptului la libertatea de exprimare sau informație trebuie să facă față unui triplu test, așa cum a fost stabilit de către Comitetul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului. Acest test prevede trei cerințe față de restrângerea drepturilor menționate și anume ca această limitare să fie: a) prevăzută de lege; b) să fie făcută în scopul protecției intereselor legitime specificate; și c) să fie necesară în vederea protecției acestui interes.

Prima condiție nu poate fi întrunită prin simpla stipulare a acestei restrângeri în legislația națională. Aceasta trebuie să fie în concordanță cu principiile drepturilor omului consacrate în PIDCP. În jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului sunt stipulate două cerințe fundamentale: 1) legea trebuie să fie accesibilă în mod corespunzător și 2) persoanele trebuie să poată ști care este legea aplicabilă. Legea trebuie să fie formulată în mod suficient de precis, astfel încât persoanele să fie capabile – iar în caz de necesitate, cu ajutorul unor sfaturi corespunzătoare – să prevadă, în mod rezonabil, în circumstanțele cauzei, consecințele la care poate duce acțiunea lor. Corespunzător, restrângerile formulate în mod vag sau la general nu fac față cerinței de „a fi prevăzute de lege”. O altă condiție este ca măsurile legislative de restrângere a dreptului la libertatea de exprimare să urmărească unul din scopurile menționate în articolul 19(3) al PIDCP, și anume protecția drepturilor sau reputației altora, securitatea națională, ordinea publică, sănătatea sau moralitatea publică. Măsurile întreprinse în vederea protecției intereselor legitime trebuie să corespundă standardului stabilit prin termenul de „necesitate”.

Legea omite să ofere protecție persoanelor care comunică informația secretizată cu bună-credință și cu încrederea rezonabilă că această informație în esență este corectă și denunță faptele de comitere a ilegalităților. Protecția pentru denunțarea informației în interesul public trebuie să se răsfrângă și asupra

angajaților care au acces la informația protejată care relevă comiterea unor ilegalități, dacă o dezvăluie cu bună-credință. Conceptul de ilegalitate trebuie definit pe larg și să includă comiterea de infracțiuni, omisiunea de a îndeplini o obligație impusă de lege, erorile judecătorești, corupție sau fraude, sau gestiunea necorespunzătoare a unei autorități publice. De asemenea, trebuie să li se ofere protecție persoanelor care divulgă informația cu privire la un pericol serios pentru sănătate, securitate sau mediul înconjurător, indiferent de faptul dacă această informație are sau nu are legătură cu ilegalitățile comise de către un individ. Protecția acordată informatorilor încurajează responsabilitatea în domeniul public și este un element fundamental al unei guvernări deschise și responsabile. În *Declarația comună privind libertatea informației și legislația cu privire la informația ce constituie secret de stat* din anul 2004 este subliniată necesitatea unor „valve de protecție” a informației, așa cum sunt informatorii, și cheamă la protecția celor care dezvăluie informația cu bună-credință. Legislația unor țări oferă protecție acestor persoane, iar în alte țări aceștia sunt subiecți ai unor legi speciale.

De exemplu, Codul penal al Sloveniei prevede posibilitatea publicării informațiilor ce constituie secret oficial când „intenția de a face publică informația cu privire la iregularitățile comise în domeniul organizării, funcționării și administrării oficiului (...), cu condiția că această publicare nu va produce efecte dăunătoare pentru stat”. Conform legislației austriece, secretul de stat nu va fi încălcat atunci când este prezent interesul justificat de ordin public sau privat.

Conform Article 19 Global Campaign for Free Expression, Codul Audiovizualului al Republicii Moldova nu întrunește toate recomandările UE, iar cât privește unele aspecte este chiar departe de standardele stabilite în spațiul european. OSCE de asemenea și-a expus punctul de vedere asupra problemelor pe care le întrunește Codul Audiovizualului, identificând probleme asemănătoare și propunând o serie de modificări și puncte de referință de la care ar trebui de pornit în procesul de revizuire a respectivului Cod. Astfel, există probleme legate de independența instituției de reglementare – Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA), de finanțarea și gestionarea radiodifuzorului public etc. De asemenea, sunt remarcate deficiențe în sistemul de licențiere pentru părțile tehnice și de programare, fiind indicat că ar trebui să existe o procedură unică pentru solicitanți. Se mai recomandă includerea unor prevederi mai clare cu privire la proprietate, inclusiv privind prevenirea concentrării proprietății. Este identificată o problemă cu referire la garanțiile pentru limbile minorităților care ar trebui să fie consolidate și/sau clarificate. Lipsesc prevederile cu privire la taxele de licențiere pentru radiodifuzori și nu există taxă de abonare la radiodifuzorul public, ceea ce constituie o derogare de la standardele inter-

naționale. Neclaritatea procedurilor de apel cu privire la acordarea sau retragerea de licență ridică o altă problemă, fiind necesară clarificarea acesteia, cu elaborarea unui cadru legislativ clar și univoc. Există riscuri legate de anumite formulări neclare care presupun garantarea libertăților, dar care ar putea fi interpretate, de fapt, ca limitând aceste libertăți, deoarece au legătură cu aspecte în care garanțiile constituționale și libertățile fundamentale ar trebui să fie suficiente – orice legislație specializată poate lăsa impresia că libertățile nu sunt generale și absolute–, mai mult chiar acestea conțin prevederi care nu sunt în mod adecvat normative sau executorii. Un șir de articole ar trebui înlăturate, deoarece ar putea fi interpretate ca limitări, chiar dacă intenția ar fi de a extinde libertatea de expresie. În final, organismele internaționale concluzionează că cel mai important factor pentru respectarea libertății de exprimare oricum rămâne a fi voința politică și factorul decizional (guvern, sistem judecătoresc).

După intrarea în vigoare a noului Cod Civil (12 iunie 2003), care nu mai prevedea plafonarea compensațiilor pentru prejudiciile morale cauzate prin lezarea onoarei, demnității și reputației profesionale, au fost semnalate mai multe cazuri de aplicare a unor sancțiuni excesive. Aceste cazuri au stimulat o constantă poziție a mass-media pentru reinstituirea unui plafon, după modelul ce se conținea în Codul Civil vechi (1964–2003). Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) în Rezoluția 1465 (2005) privind funcționarea instituțiilor democratice în RM a punctat drept esențială problema în cauză. În această rezoluție APCE le cere autorităților din Moldova să creeze toate garanțiile necesare și să adopte pași practici pentru respectarea libertății de exprimare, așa cum aceasta este definită în art. 10 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și în conformitate cu precedentele Curții, și în particular să revadă legislația privind serviciul public de tele- și radiodifuziune (atât național, cât și local) și sectorul audiovizual în întregime; să continue transformarea „Teleradio-Moldova” într-un adevărat serviciu public de radiodifuziune, așa cum este indicat în Recomandarea Adunării 1641 (2004) „Despre serviciul public de radiodifuziune”; să revadă legislația privind defăimarea în sensul „asigurării proporționalității sancțiunilor impuse”. Autoritățile au luat în serios Rezoluția APCE și au studiat, cu participarea societății civile, mai multe opțiuni de modificare a art. 16 din Codul Civil. În final, Parlamentul RM a considerat că plafonarea despăgubirilor este inoportună, iar în articol a fost enumerată o serie de criterii care ar ajuta judecătorul să decidă valoarea „rezonabilă” a despăgubirii pentru persoanele defăimate.

Deși Constituția Republicii Moldova garantează oricărui cetățean „libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil”, unele prevederi constituționale și legislative

pot fi folosite ca pretext pentru îngrădirea libertății de exprimare. Este vorba în primul rând despre art. 32 (3), prin care „sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului”. La 8 noiembrie 2007, Guvernul a adoptat o inițiativă legislativă privind excluderea din Constituție a sintagmei „contestarea și defăimarea statului și a poporului”, dar, prin decizia din 24 decembrie 2008, Curtea Constituțională a avizat negativ acest amendament, considerând că acesta poate avea ca rezultat „încălcarea dispozițiilor constituționale privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, diminuarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, a garanțiilor acestora”. De asemenea, Codul Penal, art. 347, prevede pedepse pentru „profanarea drapelului, stemei sau imnului Republicii Moldova sau a unui alt stat”, ceea ce nu este în concordanță cu normele internaționale privind drepturile omului și libertatea de exprimare. Cu toate că infracțiunea de defăimare a fost decriminalizată, Codul Contravențional stipulează pentru calomnie pedeapsa cu arest până la 15 zile. Art. 16 din Codul Civil prevede dezmințirea informației care nu corespunde realității și plata unor compensații morale și materiale, dacă cel care a răspândit-o nu va demonstra că aceasta corespunde realității, însă nu limitează cuantumul maxim al compensației pentru daune morale. De asemenea, conform legii, stă în sarcina jurnalistului (pârâtului) să aducă toate probele pentru afirmațiile sale. Cu toate că Curtea Supremă de Justiție a recomandat judecătorilor să protejeze mai puțin reputația persoanelor publice în acțiunile în defăimare, în practică judecătorul nu pare să țină cont de aceste recomandări. La 27 octombrie 2008, în baza cererii depuse de către procurorul UTA Gagauz-Yeri, instanța de la Comrat a dispus aplicarea sechestrului pe conturile publicației „Edinaya Gagauzia” în valoare de jumătate de milion de lei. Reclamantul pretindea că două articole publicate de ziar i-au lezat onoarea și demnitatea.

De menționat că ralierea la standardele europene în domeniul legislației mediatice este viciată de intervenții și modificări ce se pliază pe interesele momentane ale forțelor politice guvernatoare.

Pentru asigurarea unei libertăți reale a presei, în conformitate cu principiile unei societăți deschise, democratice și în corespundere cu normele internaționale, autoritățile din RM ar trebui:

- să nu admită acțiuni agresive, de intimidare și hărțuire a jurnaliștilor, a presei independente și organizațiilor neguvernamentale din domeniul mass-media;
- să reacționeze și să pedepsească vinovații în cazurile de agresiune împotriva jurnaliștilor, de intimidare și hărțuire a presei, de violare a dreptului la exprimare, de îngrădire a accesului la informația de interes public;

- să asigure aplicarea jurisprudenței și practicii CEDO de către instanțele judecătorești și organele de drept;
- să asigure transparența proprietății mass-media și să se evite monopolizarea mass-media de către anumite forțe politice și grupuri de interese;
- să perfecționeze cadrul legal și să asigure funcționarea legilor în vigoare, inclusiv să depolitizeze Consiliul Coordonator al Audiovizualului și să perfecționeze cadrul legislativ privind acordarea licențelor de emisie și a frecvențelor; să revizuiască legislația privind instituția publică a audiovizualului pentru asigurarea independenței reale a companiei publice; să modifice Codul Civil astfel încât mărimea compensațiilor să fie proporțională cu prejudiciile aduse, iar în cazul persoanelor publice să se ia în considerare un grad mai mare de expunere față de critică;
- să nu admită discriminarea mass-media în funcție de forma de proprietate și pe criterii politice, să ia măsuri pentru încurajarea investițiilor locale și internaționale în domeniul mass-media.

Problema Republicii Moldova nu constă doar în gradul de corespundere a cadrului legislativ în ceea ce privește libertatea de exprimare cu standardele UE, ci mai degrabă în mecanismele de aplicare și interpretare a prevederilor legale. Astfel, aplicarea legii de o manieră eronată face Republica Moldova vinovată de încălcarea libertății de exprimare, constatată de către CEDO în nenumărate cazuri.

4. CORELAȚIA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE CU FENOMENUL DEFĂIMĂRII

Corelația libertății de exprimare cu fenomenul defăimării se prezintă ca un fenomen interdependent, unde libertatea de exprimare reprezintă un drept fundamental, iar defăimarea reprezintă polul opus al dreptului exercitat, un drept utilizat cu rea-credință. Legea privind defăimarea va fi justificată doar dacă va avea ca scop real și ca efecte demonstrabile protejarea reputației persoanei și va fi total nejustificată dacă scopul și efectele ei ar fi împiedicarea apariției materialelor și emisiunilor critice și demascatoare la adresa autoritarilor, în special privind corupția și infracțiunile de care se pot face vinovate acestea; protejarea unor simboluri de stat și însemne naționale, protejarea imaginii statului etc.

Conform standardelor internaționale, instituțiile publice de orice rang, inclusiv cele din structurile legislativului, executivului, președintelui sau din sistemul judiciar, nu pot intenta acțiuni în instanța de judecată pentru defăimare, astfel recunoscându-se importanța vitală a criticii deschise la adresa statului și autorităților publice. Privarea de libertate, suspendarea activității persoanei

pentru anumite termene, amenzile excesive și alte pedepse penale foarte severe nu pot fi folosite în acțiunile de defăimare, oricât de grave sau flagrante ar fi afirmațiile calomnioase. Mai mult decât atât, răspândirea unor categorii de informații nu trebuie să atragă nici răspundere civilă, în afară de situațiile când se poate dovedi că s-a procedat cu rea-credință. În acțiunile de calomnie scopul primordial trebuie să fie reparația prejudiciilor aduse reputației reclamantului, dar nu pedepsirea persoanei care a difuzat informația. Informația despre care nu s-a dovedit că este calomnioasă nu poate conduce la reparații inevitabile.

La examinarea cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale urmează a fi făcută distincția între defăimare și injurie. Defăimarea vizează răspândirea unor mesaje cu caracter factologic și informativ ce pot afecta onoarea, demnitatea și reputația profesională a unei persoane, iar injuria reprezintă răspândirea opiniei, concluziei, aprecierii cu privire la informații ce ofensează, șochează sau deranjează, pe care CEDO le-a supranumit „judecăți de valoare”. Aparent, din lectura articolului 16 Cod Civil RM, reiese că acesta este aplicabil doar defăimării, și nu injuriei, or, acesta condiționează respingerea pretențiilor dintr-o cerere de chemare în judecată de demonstrarea veridicității mesajelor răspândite, iar o persoană nu poate fi obligată să demonstreze veridicitatea opiniei, concluziei sau aprecierii proprii, deoarece acest lucru este imposibil de realizat și violează articolul 10 al Convenției (*Lingens v. Austria*, hot. 08 iulie 1986, § 46).

Notăm aici că „injuria” nu este interzisă expres de legislația civilă, ceea ce nu exclude depunerea unei astfel de cereri în instanța de judecată. Întrebarea este dacă o persoană poate pretinde daune morale pentru „injuria civilă”. Conform unei practici naționale constante, compensarea daunelor morale este posibilă doar dacă legislația prevede expres posibilitatea încasării daunei morale. Cu alte cuvinte, conform practicii judiciare existente, o persoană nu poate pretinde daune morale pentru injuria civilă.

Exonerarea de răspundere conform legislației Republicii Moldova

Există cazuri când, conform legislației naționale (articolul 27 Legea presei), jurnaliștii și organul de informare în masă sunt exonerati de răspundere pentru răspândirea unor informații, chiar dacă acestea nu corespund realității. Astfel, jurnaliștii și organul de informare în masă nu vor răspunde pentru informația cuprinsă în documentele și comunicatele oficiale ale autorităților publice fie pentru reproducerea textuală a discursurilor publice, fie pentru rezumarea lor adecvată. Judecătorii din R. Moldova interpretează foarte îngust aceste cazuri de exonerare de răspundere. Astfel, judecătorii înțeleg prin „informația cuprinsă

în comunicatele oficiale ale autorităților publice” doar informația scrisă oficial parvenită de la autoritățile publice. Deseori informația ce a parvenit de la autoritățile publice prin alte mijloace decât biroul de presă nu este apreciată drept „comunicat oficial al autorităților publice”, iar jurnalistul și organul de informare în masă nu sunt exonerati de responsabilitate pentru răspândirea acestora.

Prin „document oficial”, în sensul articolului 27 din Legea presei, înțelegem înscrisul ce emană oficial de la o autoritate publică. Într-un caz (*Ghenadie Șarafulin v. redacția ziarului „Aciac Ghioz”*, dec. 09 iunie 2004), Curtea Supremă de Justiție a conchis că publicația periodică nu poate fi exonerată de răspundere pentru publicarea unui act secret ce îl viza pe reclamant, deoarece reclamantul a intrat ilegal în posesia aceluia act. Cu alte cuvinte, răspândirea informațiilor cuprinse în actele oficiale care nu sunt publice și sunt dobândite contrar legii nu servește drept temei de exonerare de răspundere a jurnalistului și organului de informare în masă în temeiul articolului 27 din Legea presei.

Prin „discursuri publice”, în sensul articolului 27 al Legii presei, judecătorii înțeleg doar discursurile făcute în prezența mai multor persoane sau în cadrul unei emisiuni televizate sau radio. Nu este clar care este sensul sintagmei „rezumarea adecvată” a unui discurs public, comunicat oficial sau act oficial din textul aceluiași articol. Este clar însă că jurnalistul sau organul de informare în masă nu este exonerat de responsabilitate pentru răspândirea comunicatelor oficiale, a declarațiilor ce emană de la altcineva decât o „autoritate publică”, sau a rezumatului lor adecvat (a se vedea decizia Curții Supreme de Justiție din 19 octombrie 2003 în cauza *Solomon v. Publicația Periodică „Flux”*). Prin „autoritate publică” se înțelege orice persoană care este exponentă a puterii publice și are atribuții legate de exercitarea funcțiilor executive, legislative sau judecătorești ale statului. Scopul exonerării de răspundere în temeiul articolului 27 din Legea presei reiese din prezumția caracterului legal al actului oficial sau al comportamentului autorităților publice și sporirea încrederii societății în autoritățile publice. Din acest considerent, nu este clară interpretarea atât de îngustă a prevederilor articolului 27 din Legea presei.

Un alt aspect ce ține de sarcina probațiunii este imprescriptibilitatea acțiunilor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale. Cu alte cuvinte, obligația jurnalistului de a demonstra veridicitatea informațiilor răspândite nu este limitată în timp. Astfel, o persoană va putea cere dezmințirea unor informații și peste 10 ani. Evident că poziția pârâtului în acest caz va fi foarte dificilă, căci posibilitatea de a se apăra va fi afectată de timp, iar declarațiile martorilor vor fi puțin credibile. În unele state (de ex., Franța) termenul de prescripție pentru depunerea unei cereri de defăimare este limitat la câteva luni.

Lipsa necesității angajării responsabilității pecuniare a jurnaliștilor conform practicii CEDO

În repetate rânduri, CEDO a notat că orice limitare a libertății de exprimare urmează a fi instituită convingător (*Handyside v. Regatul Unit*, hot. 07 decembrie 1976, § 49; *Jersild v. Danemarca*, hot. 23 septembrie 1994, § 37).

Instanțele naționale angajează responsabilitatea pecuniară a mijloacelor de informare în masă și a jurnaliștilor, oricând acestea răspândesc declarațiile unor terți, veridicitatea cărora nu este probată (a se vedea decizia Curții Supreme de Justiție din 20 februarie 2003 în cauza *Călugăru v. Publicația Periodică „Flux”*). Judecătorii interpretează în termeni absoluți obligația de probă a veridicității informației, cu excepțiile stabilite de articolul 27 din Legea presei. Astfel, jurnalistul este chemat să demonstreze nu doar veridicitatea informației răspândite, ci și exactitatea absolută a acestei informații (a se vedea decizia Curții Supreme de Justiție din 19 octombrie 2003 în cauza *Solomon v. Publicația Periodică „Flux”*). O asemenea interpretare strictă este puțin compatibilă cu standardele privind libertatea de exprimare elaborate și dezvoltate de CEDO, conform cărora libertatea jurnalistică de asemenea acoperă un posibil recurs la un anumit grad de exagerare sau chiar provocare (*Prager and Ober-schlick v. Austria*, hot. 26 aprilie 1995, § 38).

Precum a subliniat CEDO, articolul 10 din Convenție protejează nu doar substanța ideilor și informației exprimate, dar și forma pe care aceasta o ia (*Ober-schlick v. Austria*, hot. 23 mai 1991, § 57). În această privință, CEDO a notat că sancționarea unui jurnalist pentru că, în urma articolului scris de el, cititorului i s-a creat o imagine negativă despre reclamant, care era persoană publică, când articolul viza chestiuni de interes public, contravine articolului 10 al Convenției (*Lingens v. Austria*, ibidem, § 41). Aici CEDO a notat că nu este acceptabil ca sarcina primordială a interpretării articolului să fie lăsată la discreția cititorului. Cu alte cuvinte, la examinarea cauzelor similare, judecătorul trebuie să ia în considerare, cu precădere, intenția jurnalistului, și nu impresia care putea apărea la public. În cazul în care judecătorul nu va putea găsi intenția jurnalistului de defăimare a reclamantului, obligarea jurnalistului la plata despăgubirilor ar putea fi contrară articolului 10 al Convenției. Mai mult, deseori impresiile apărute constituie „judecăți de valoare”, iar obligația de a demonstra veridicitatea „judecăților de valoare” contravine în sine libertății de exprimare.

Rolul presei. Chestiunile de interes public. Persoanele publice

Conceptul de „rol al presei într-o societate democratică” este un produs al activității CEDO, și nu al practicii judiciare naționale. CEDO a notat că, fără

pluralism, toleranță și deschidere, nu există o societate democratică, iar rolul presei în această societate democratică este unul de „câine de pază” al democrației. CEDO a mai notat cu aceeași ocazie că libertatea de exprimare constituie un fundament esențial al societății democratice și una din condițiile de bază ale progresului ei și ale realizării fiecărei persoane. Aceasta acoperă nu doar „informațiile” sau „ideile” favorabile și inofensive, ci și cele ce ofensează, șochează sau deranjează (*Handyside v. Regatul Unit*, ibidem, § 49; *Jersild v. Danemarca*, ibidem, § 37), iar restricțiile discursului politic sau ale dezbatărilor pe chestiuni de interes public sunt foarte limitate (*Sürek v. Turcia (nr. 1)* [GC], hot. 08 iulie 1999, § 61). Precum a notat Curtea, deși presa nu trebuie să treacă peste anumite limite, obligația ei este de a răspândi – într-o măsură compatibilă cu drepturile și obligațiile sale – informații și idei privitor la toate chestiunile de interes public (*De Haes and Gijssels v. Belgia*, hot. 24 februarie 1997, § 37). Nu numai ea are sarcina de a răspândi asemenea informații și idei, ci și publicul are dreptul de a le primi. Or, altfel presa va fi incapabilă să-și joace rolul său vital de „câine de pază” (*Thorgeir Thorgeirson v. Islanda*, ibidem, § 63; *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norvegia* [GC], hot. 20 mai 1999, § 62).

Persoanele publice

Conform statisticii, cea mai mare parte a acțiunilor de defăimare este înaintată de „persoane publice”, care, datorită funcției sau poziției pe care o ocupă în societate, constituie inevitabil subiectul materialelor jurnalistice pe chestiuni de interes public. De obicei, aceștia sunt politicienii, funcționarii sau oamenii de afaceri. Precum a notat CEDO, un politician are dreptul la protecția reputației, chiar și atunci când el nu acționează ca o persoană privată, dar cerințele acestei protecții trebuie să cedeze în fața intereselor unei discuții deschise pe marginea unor chestiuni politice (*Lingens v. Austria*, ibidem, § 42; *Oberschlick v. Austria*, ibidem, § 59). Limitele criticii acceptabile sunt mai largi în privința unui politician decât în cazul unei persoane private. Spre deosebire de ultimii, primul, inevitabil și cu bună știință, se lasă deschis unei cercetări mai apropiate a cuvintelor și comportamentului său de către jurnaliști și de publicul larg, și, în consecință, el trebuie să manifeste un grad sporit de toleranță (*Lingens v. Austria*, ibidem p. 26, § 42; *Incal v. Turcia*, hot. 09 iunie 1998, § 54).

Postulatele din paragraful precedent sunt de o distinctă importanță, mai ales când este vorba de compensațiile ce urmează a fi plătite, dacă se constată că cele răspândite despre „persoana publică” nu corespund realității. Din paragraful de mai sus se mai poate desprinde că, la examinarea cauzelor inițiate de „persoanele publice”, ce implică și libertatea de exprimare, urmează a fi făcută o distincție între „viața privată” a „persoanei publice” și comportamentul

acesteia în exercitarea atribuțiilor sale în calitate de „persoană publică”. Deși nu se poate spune că o „persoană publică” nu are viață privată (a se vedea *Von Hannover v. Germania*, hot. 24 iunie 2004, § 61–81), protecția acesteia trebuie să fie foarte limitată când este vorba de discuții deschise pe chestiuni politice sau chestiuni de interes public. CEDO, în același timp, a sugerat că, în principiu, sancționarea penală sau obligarea la plata compensațiilor pentru critica adusă activității „persoanei publice” ce nu vizează viața ei privată, sau chiar răspândirea informațiilor ce nu corespund realității despre aceasta, ce se încadrează într-o discuție deschisă pe chestiuni de interes public, unde jurnalistul și-a onorat obligațiile impuse de codul deontologic, nu este necesară într-o societate democratică (*Fressoz și Roire v. Franța*, hot. 21 ianuarie 1999; *Busuioc v. Moldova*, ibidem, § 90).

Cu părere de rău, judecătorii din Republica Moldova nu fac distincție între „viața privată” și „activitatea publică” a „persoanei publice”, iar protecția persoanelor publice împotriva criticii parvenite din presă este deosebit de ridicată. Totuși, într-un caz (*Stepaniuc v. Jurnal de Chișinău*, hot. 03 martie 2004), Curtea Supremă de Justiție a ajuns la concluzia că constatarea că învinuirile aduse reclamantului în implicarea în acțiuni de protecționism nu corespunde realității este suficientă pentru compensarea prejudiciilor morale aduse reclamantului.

Dauna morală

Conform Codului Civil al Republicii Moldova (articolul 1422), prejudiciul moral reprezintă compensarea pentru suferințele psihice și fizice cauzate unei persoane printr-un delict civil, în cazul nostru prin defăimare. Mărimea daunei morale cauzate reclamantului, în cazul defăimării, urmează a fi stabilită de către instanța de judecată, în funcție de caracterul și gravitatea suferințelor fizice și psihice produse reclamantului. În același timp, mărimea daunei morale trebuie să fie de natură să aducă o satisfacție persoanei vătămate (articolul 1423). Intensitatea suferințelor fizice și psihice urmează a fi demonstrată de reclamant. El, de asemenea, urmează să justifice și quantumul daunei morale solicitate. Instanța de judecată, la stabilirea quantumului daunei morale, urmează să ia în calcul situația financiară a pârâtului și realitățile din Republica Moldova (a se vedea *Busuioc v. Moldova*, ibidem, § 96).

O întrebare ce inevitabil a apărut după intrarea în vigoare a Codului Civil al Republicii Moldova a fost dacă persoana juridică poate pretinde daune morale. Este normal ca o persoană juridică să nu poată avea onoare și demnitate, și nici suferințe fizice și psihice, deoarece acestea pot exista doar la persoanele fizi-

ce. Întrebarea este dacă persoana juridică poate pretinde daune morale pentru lezarea reputației profesionale? În mod normal, reputația profesională în cazul persoanelor juridice se materializează prin cifra de afaceri și vadul comercial, adică lezarea reputației profesionale va duce inevitabil la prejudicii materiale, și nu la cele morale. Curtea Supremă de Justiție însă a confirmat într-un caz (*Gagauz și Calea Ferată a Moldovei v. redacția ziarului Moldavskie Vedomosti ș.a.*) că o persoană juridică poate pretinde daune morale pentru defăimare.

Spre deosebire de constituțiile multor țări europene, Constituția Republicii Moldova nu formulează într-un articol separat independența mass-media publice. Art. 34 atestă doar următoarele concretizări: „Mijloacele de informare publică nu sunt supuse cenzurii” (p. 5) și „Mijloacele de informare publică, de stat sau private, sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice” (p. 4). Constituția oferă garanții pentru orice fel de creație (libertatea creației artistice și științifice, art. 34 (1)), nu însă și în privința libertății presei. Statul garantează prin același articol 34 din Constituție accesul persoanei la orice informație de interes public, dar, totodată, prin Codul audiovizualului îl limitează, stipulând accesul prioritar al autorităților centrale la instituțiile audiovizuale publice.

Deși cetățenii trebuie să aibă acces la informația de interes public, nicio lege nu definește noțiunea de „informație de interes public”, din contra se admite că orice mesaj parvenit de la autoritățile publice poate fi calificat ca fiind de interes public. Deoarece Legea presei nu asigură dreptul instituțiilor mass-media de a depune o acțiune în judecată în cazul imixtiunilor din partea autorităților publice, ele (instituțiile mass-media) sunt frecvent constrânse să servească interesele majore ale formațiunilor politice aflate la putere. La fel, în legislație nu este definită noțiunea de „informație care lezează onoarea și demnitatea”. De asemenea, informațiile despre anumite persoane fizice și juridice pot fi considerate de interes public în cazul în care respectivele persoane au interacționat cu structurile statale, anume această interacțiune fiind considerată de interes public.

Capitolul III. Justiția versus mass-media. Monitorizarea cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva mass-media în perioada 2005–2009

„Libel actions, when we look at them in perspective, are an ornament of a civilized society. They have replaced, after all, at least in most cases, a resort to weapons in defense of a reputation.”

*Henry Grunwald,
redactor (1968–1977) la revista „Time”, SUA*

În anul 2004, libertatea presei din R. Moldova a intrat în recesiune fiind cotate de către organizația *Freedom House* cu calificativul „neliberă”, poziție menținută până în prezent. În ciuda faptului că tot în 2004 Parlamentul RM exclude infracțiunea de calomnie din Codul Penal, mass-media continuă să fie ținta răfuielii politice a oficialilor prin împovărarea cu sume enorme cerute pentru compensarea prejudiciului moral în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale. La Curtea Europeană a Drepturilor Omului jurnaliștii moldoveni au adus Guvernul RM pe „banca acuzaților” în aproximativ 8% din numărul total de cauze pierdute.

Mass-media, fiind în mod firesc numită puterea a patra în stat, poartă caracteristicile specifice nivelului de democrație din țară, în egală măsură cu puterea executivă, judecătorească și legislativă. Toate aceste puteri suferă de deficiențe la capitolul „independență” și „integritate”. În mod deosebit, puterea judecătorească și mass-media au, prin responsabilitatea socială și rolul în stat, caracteristici și deci anomalii comune. Deși ambele puteri sunt în slujba societății și apără interesele acesteia, adeseori ele își alterează scopul firesc și devin instrumente opresive. Astfel, mass-media afiliate puterii servesc drept instrument de propagandă, iar pe de altă parte, justiția „pedepsește” disidenții.

Acest capitol reflectă, pe de o parte, relația presă-justiție, iar pe de altă parte, evidențiază relația dintre mass-media și funcționarii publici care sunt adesea personajele principale în materialele jurnalistice. Capitolul cuprinde o analiză statistică și calitativă a proceselor de judecată împotriva jurnaliștilor; urmărește calitatea justiției și atitudinea judecătorului în raport cu dreptul la libertatea

de exprimare, pe de o parte, și dreptul la apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, de cealaltă parte; identifică nivelul de toleranță și rezistență a funcționarilor publici la critica mass-media; precum și trasează tendințe și curente în domeniul defăimării în R. Moldova.

Despre procesul de documentare și colectare a datelor analizate în acest capitol

Procesul de documentare presupune un contact intens cu instanțele de judecată naționale, în particular cu angajații acestor instanțe, de la președinți de instanțe, în faza inițială, până la arhivarii instanțelor.

Faza de documentare pentru acest capitol a demarat cu scrisori de acces la informație adresate unui număr de 54 de instanțe de judecată municipale și raionale (*vezi anexa 1*), scrisori în care se solicitau informații despre numărul de dosare privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale examinate în perioada 2005–2009, precum și informații despre câte din aceste cauze au avut ca pârâți jurnaliști sau instituții mass-media. Din numărul total de instanțe contactate, două (Judecătoriile Căușeni, Sângerei) nu au dat niciun răspuns, trei (Curtea de Apel Economică Chișinău, Judecătoria Militară și Judecătoria Economică) au răspuns că nu au competență să examineze această categorie de cauze, iar două (Judecătoria sectorului Râșcani și Judecătoria Ungheni) au declarat că nu au date statistice și nu pot oferi această informație.

Din punct de vedere al respectării legislației privind accesul la informație, instanțele de judecată, în mare majoritate, au respectat termenul de maxim 15 zile pentru furnizarea informației solicitate. 12 instanțe de judecată (Curtea Supremă de Justiție, Curtea de Apel Cahul, Judecătoriile Anenii Noi, Briceni, Ceadâr-Lunga, Dubăsari, Nisporeni, Leova, Ștefan-Vodă, Slobozia, Strășeni și Râșcani (Bălți)) au răspuns solicitării noastre cu întârziere, iar răspunsul care s-a lăsat așteptat cel mai mult a fost cel al Judecătoriei Strășeni trimis cu aproximativ o lună jumătate întârziere.

Din 49 de instanțe de judecată care au avut pe rol cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale au fost selectate 17 (*vezi anexa 2*), în funcție de numărul de cauze examinate și de locația pe teritoriul R. Moldovei, astfel încât să fie asigurată o reprezentativitate echilibrată din punct de vedere geografic. Instanțelor de judecată selectate le-au fost adresate solicitări scrise suplimentare de a oferi acces la dosarele vizate. Dintre acestea, cinci instanțe (judecătoriile Buiucani, Ciocana, Rezina, Comrat și Curtea de Apel Comrat) au trimis răspunsuri la solicitările adresate.

Este de remarcat răspunsul primit de la Judecătoria Rezina care, pe lângă tonul extrem de politic și asigurarea accesului la dosarele vizate, a surprins și prin disponibilitatea de a crea toate condițiile necesare în scopul obținerii informației în timp cât mai util. Pe de altă parte, răspunsul Curții de Apel Comrat la a doua solicitare contrazice datele din primul răspuns. Astfel, la cererea de acces la informație Curtea de Apel Comrat a indicat un număr total de 19 cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale examinate, dintre care șapte cu implicarea jurnaliștilor, în timp ce la a doua solicitare s-a răspuns că, în perioada 2005–2009, Curtea nu a examinat nicio cauză intentată împotriva jurnaliștilor în temeiul art. 16 Cod civil.

Judecătoria Hâncești și Curtea de Apel Bălți ne-au contactat telefonic pentru a ne informa despre accesul la dosarele necesare. Deoarece curțile de apel și Curtea Supremă de Justiție sunt instanțe de apel și recurs, după examinare dosarele se întorc în instanțele de fond, iar localizarea lor între cele două instanțe este anevoioasă, iar pe alocuri imposibilă. Din acest considerent au fost excluse din lista instanțelor-țintă cele de apel și recurs.

Următoarea fază a procesului de documentare s-a desfășurat nemijlocit în arhivele și cancelariile instanțelor de judecată. Toate dosarele examinate de către judecătorii unei instanțe sunt partajate între arhivă și cancelarie. Din cauza spațiului insuficient pentru depozitarea acestor dosare, arhivele și cancelariile sunt foarte aglomerate. Fiecare instanță are modul său de depozitare și sistematizare a dosarelor. De exemplu, Judecătoria Râșcani păstrează în cancelarie doar dosarele din anul 2009, în timp ce cancelaria Judecătoriei Buiucani păstrează dosare din anul 2005.

Sistematizarea și ducerea evidenței dosarelor se face doar manual. Pentru fiecare an există registre în care sunt înregistrate dosarele (în registre figurează numele pârâtului și reclamantului, numărul dosarului și obiectul litigiului, precum și numele judecătorului care a examinat cauza), iar după numărul dosarului care figurează în registru se caută dosarul propriu-zis în arhivă sau cancelarie. Din cauza volumului mare de lucru și din cauza numărului redus de angajați (de obicei, câte un arhivar), în unele instanțe de judecată (judecătoriile Râșcani și Buiucani) am fost invitați să facem personal toată munca de localizare a dosarelor vizate.

Surprinzător de bine organizate s-au dovedit a fi Judecătoria Nisporeni și Judecătoria Comrat care, pe lângă faptul că sunt adăpostite de clădiri moderne, renovate, au suficient spațiu pentru a depozita și păstra arhivele instanțelor, dar și angajați suficienți care să lucreze cu publicul.

O altă categorie de surse care au servit la documentarea acestui studiu au fost instituțiile mass-media din țară. Au fost intervievate un număr de 49 de instituții mass-media (vezi anexa 3) pentru a completa peisajul proceselor judiciare în care a fost implicată presa. Dialogul cu acestea a fost de multe ori anevoios din cauza că multe din redacții nu au angajat un jurist care să fie responsabil de aceste dosare, iar redactorii-șefi nu dispun de timp suficient pentru a se documenta.

1. INFORMAȚII GENERALE DESPRE CAUZELE INTENTATE ÎMPOTRIVA MASS-MEDIA PRIVIND APĂRAREA ONOAREI, DEMNITĂȚII ȘI REPUTAȚIEI PROFESIONALE

Din punctul de vedere al categoriei de „reclamați sau pârâți” în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, precum și în alte categorii de cauze pe care le vom numi mai jos, jurnalistul sau instituția mass-media beneficiază de aceleași drepturi și garanții oferite tuturor justițiabililor. Jurnalistul sau publicația periodică somați să compară în fața instanței de judecată nu poartă decât auxiliar în sala de judecată haina „importanței sociale” cu care sunt învestiți în virtutea profesiei și utilității lor. Jurnalistul, de cele mai dese ori, va figura într-o cauză ca autor al materialului contestat, iar instituția mass-media, la care acesta este angajat, ca sursă de diseminare a materialul jurnalistic sau a informației contestate în instanță. Astfel, deși Curtea Europeană a recunoscut de nenumărate ori că mass media este „câinele de pază” al democrației⁴¹, în practică jurnalistul este judecat de către instanțele de judecată naționale ca un simplu cetățean, fără a da prioritate funcției sociale a jurnalistului, care relevă în dreptul său la libertatea de exprimare mai mult „spațiu de manifestare”.

Cea mai importantă și mai impunătoare categorie de cauze în care jurnaliștii poartă calitate procesuală de parte într-un proces este categoria cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale. Aceste categorii de acțiuni sunt pornite în baza articolul 16 din Codul civil al R. Moldova și sunt cele în care rolurile în relația presă-justiție se inversează din poziția „presa sancționează greșelile justiției” în viceversa.

În jurisprudența și teoria occidentală categoriile de cauze care au scopul de a proteja reputația altora poartă denumirea de *defamation cases*. Există două tipuri de răspundere pe care noțiunea de „defăimare” le acoperă: *civil defamation* pentru care survine răspunderea civilă (delictuală) și *criminal defamation* – răspunderea penală. Primul tip de cauze are corespondentul în legislația moldovenească în articolul 16 Cod civil și are scopul de a proteja onoarea, demni-

⁴¹ Vezi capitolul I, subcapitolul „Principii generale”

tatea și reputația unei persoane, precum și scopul de a repara prejudiciul adus acesteia. Pe de altă parte, răspunderea penală pentru defăimare revine atunci când defăimarea întrunește elementele constitutive ale unei infracțiuni.

Până în anul 2004, când a fost amendat Codul penal al RM adoptat în 2002 și abrogat articolul 170 dedicat „calomniei”, un jurnalist risca prin publicarea materialelor sale să fie condamnat la o pedeapsă cu închisoarea de până la 5 ani. Conform statisticilor existente și rapoartelor societății civile, astfel de cazuri nu au fost înregistrate. Dacă în 2004 infracțiunea de „calomnie” a fost exclusă din Codul penal, Codul cu privire la contravențiile administrative a păstrat „calomnia” și „injuria” pentru care era prevăzută o pedeapsă de până la 30 de zile de arest administrativ până în luna mai 2009.

Astfel, o a treia categorie de cauze sunt cele pentru „defăimarea contravențională”, iar pedepsele în cazul săvârșirii acestei contravenții sunt asimilate în practica europeană celor penale. Un exemplu din ultima categorie de cauze este cel al jurnalistului Oleg Brega, care în aprilie 2008 a fost reținut și supus la trei zile de arest administrativ pentru că Judecătoria sectorului Buiucani a considerat „injurioasă” pancarta cu inscripția „50 de ani de minciună” afișată de acesta cu ocazia aniversării a 50-a de la fondarea TVM. În condițiile noului Cod contravențional, jurnaliștii nu mai riscă să fie arestați contravențional pentru „injurie” (ci doar amendați administrativ sau obligați la prestarea unei munci neremunerate în folosul societății), însă pentru săvârșirea contravenției administrative de „calomnie” aceștia pot fi supuși arestului de până la 15 zile, pe lângă alte pedepse alternative⁴².

Dacă în cauzele civile disputa litigioasă are loc la nivel interpersonal între reclamant și pârât, reclamantul fiind cel care cheamă în judecată jurnalistul, în cauzele contravenționale sau penale partea care reclamă contravenția sau infracțiunea este statul.

Cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale dau posibilitatea reclamantului, care consideră că i-au fost lezate aceste atribute ale personalității, să ceară dezmințirea informației contestate, publicarea replicii, precum și despăgubiri bănești pentru prejudiciul moral – toate împreună sunt remedii procesuale oferite de legiuitor reclamantului. Jurnalistul sau instituția mass-media care publică materialul sau informația contestată au calitatea de reclamați/pârâți sau coreclamați/copârâți în instanța de judecată, ceea ce înseamnă că răspund fie în mod singular, fie solidar pentru informația publicată. În majoritatea cazurilor intentate în temeiul art. 16 Cod civil, jurnalistul și instituția mass-media sunt chemați chiar de către reclamant să răspundă solidar,

⁴² Vezi detalii Capitolul II

Însă existe cauze în care este acționată în judecată doar publicația periodică sau postul TV care a difuzat informația, care în ultimă instanță își asumă răspunderea pentru publicarea informației oferite de jurnalist. În altă perspectivă, există cazuri în care organul mass-media are calitatea de pârât, iar jurnalistul/angajatul este atras în proces în calitate de intervenient accesoriu, ori cazuri în care în calitate de pârât figurează o persoană privată care a comunicat informațiile defăimătoare, iar instituția mass-media să fie atrasă în proces ca intervenient accesoriu pentru diseminarea informației.

Conform art. 16 Cod civil, esența cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale sau obiectul principal al acestor acțiuni este dezmințirea informației care lezează onoarea, demnitatea și reputația profesională. Dezmințirea informației defăimătoare și replica reclamantului sunt menite să redreseze atributele umane lezate. Însă, în majoritatea cauzelor, simpla dezmințire a informației defăimătoare nu repară integral prejudiciul adus personalității reclamantului, caz în care acesta solicită despăgubiri pecuniare prin care legiuitorul a dorit să aducă reclamantului o satisfacție bănească proporțională cu prejudiciul cauzat. Art. 16 nu conține un plafon maxim al despăgubirilor monetare care pot fi acordate reclamantului pentru compensarea prejudiciului moral, iar acest fapt a determinat conturarea unei palete diversificate de sume de bani adjudecate de către instanțele de judecată reclamantilor.

Proba principală în procesele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale este materialul jurnalistic anexat de către reclamant la cererea sa de chemare în judecată. În foarte multe cazuri reclamantul se consideră lezat de materialul jurnalistic publicat în întregime, fără să precizeze expresiile, frazele sau informațiile pe care le contestă, iar cererea lui de dezmințire se referă la material în general.

În această privință, alin. 2 art. 16 stabilește că „orice persoană este în drept să ceară dezmințirea informației care lezează onoarea”, iar Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 8 din 09.10.2006 statuează că noțiunea de „informație” reprezintă o relatare cu privire la un fapt, o opinie sau o idee. Aceeași Hotărâre a Plenului CSJ stabilește că instanța de judecată indică în hotărârea sa informațiile care urmează a fi dezmințite în cazul în care acestea sunt recunoscute ca ponegritoare. Deci se înțelege că pentru a putea stabili dacă au fost lezate onoarea și demnitatea reclamantului, acesta trebuie să indice frazele, informațiile pe care le consideră defăimătoare. În practică, în cazurile în care reclamantul contestă materialul jurnalistic în întregime, instanța de judecată solicită acestuia să precizeze informațiile pe care le consideră defăimătoare. Deseori, însă, acest lucru se întâmplă într-o fază mai târzie a procesului de judecată, în apel sau

recurs, atunci când instanța ierarhic superioară trimite cauza spre rejudecare în fond sau solicită instanței de fond să emită o hotărâre suplimentară în care să fie indicate informațiile ponegritoare ce urmează a fi dezmințite.

În privința probelor în aceste categorii de cauze, legislația națională a pus în sarcina jurnalistului obligația să demonstreze faptul că informațiile contestate de către reclamant corespund realității, iar reclamantul trebuie să probeze că informațiile defăimătoare au fost răspândite, că ponegrec onoarea, demnitatea și reputația sa profesională, dar și existența și întinderea prejudiciului moral. În mod practic, jurnaliștii sunt cei care în instanța de judecată trebuie să probeze cu înscrisuri, martori și alte mijloace probatorii că informațiile pe care le-au publicat în materialul lor jurnalistic corespund adevărului, în timp ce circumstanțele reclamantului prin care își motivează cererea de chemare în judecată sunt de cele mai dese ori considerate de către instanță drept suficiente pentru susținerea pretențiilor lui. În această ordine de idei, sarcina probațiunii în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în practica națională este pusă pe umerii jurnalistului sau ai instituției mass-media. Acest mod dezechilibrat de repartizare a sarcinii probațiunii între reclamant și pârât în această categorie de cauze este contrar practicii Curții Europene a Drepturilor Omului și principiului contradicționalității și egalității părților în drepturile procedurale în pricinile civile.

Suplimentar la pretențiile expuse de către reclamant în cadrul unei pricini privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, acesta poate solicita instanței de judecată să asigure acțiunea prin aplicarea unei sau mai multor măsuri de asigurare în baza art. 175 Cod procedură civilă. Astfel, reclamantul solicită, atunci când există suficiente temeiuri pentru a considera că în lipsa măsurilor de asigurare a acțiunii executarea hotărârii ar fi greu sau imposibil de executat, să aplice fie sechestrul asupra bunurilor instituției mass-media, fie asupra conturilor bancare ale jurnalistului sau instituției mass-media în mărimea valorii acțiunii, sau să interzică publicarea sau difuzarea articolelor/emisiunilor pe tema care face obiectul litigiului până la epuizarea examinării cauzei în fond. În baza alineatului 2 al aceluiași articol, instanța poate aplica și alte măsuri de asigurare a acțiunii care să corespundă scopului specificat mai sus.

Acțiunile privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale nu se prescriu, deci ele pot fi depuse în instanța de judecată indiferent de data publicării informației defăimătoare, în timp ce cerințele privind despăgubirea daunelor morale se prescriu în trei ani din momentul publicării informației lezante (din momentul în care a cunoscut sau trebuia să cunoască despre existența informației).

Prejudiciul moral în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale poate fi reparat în lipsa vinovăției și a faptei ilicite, prin excepție

de la regula generală aplicabilă în cazul răspunderii delictuale. Cuantumul despăgubirilor pentru prejudiciul moral trebuie să fie rezonabil, dar și proporțional cu gravitatea lezării onoarei, demnității și reputației profesionale. În stabilirea cuantumului despăgubirilor morale instanța de judecată ține cont de criteriile de apreciere stabilite în alin. 8 al art. 16 Cod civil.

Din cauza caracterului specific al cauzelor în care se contestă materialul jurnalistic, instanța de judecată se poate găsi într-o anumită fază a procesului în dificultate de a aprecia caracterul defăimător al informațiilor contestate. În acest caz, fie la cererea unei părți în proces, fie din oficiu în unele cazuri, poate dispune efectuarea unei expertize. Punctul 22 al Codului principiilor de etică profesională al jurnalistului din R. Moldova prevede că în caz de solicitare a instanțelor de drept, Consiliul Național de Etică poate să elaboreze decizii de expertiză în litigiile ce implică persoana jurnalistului sau produsul activității sale profesionale. Conform documentului invocat, Consiliul Național de Etică este singurul abilitat cu calitatea de expert în acest domeniu al auto-reglementării profesionale.

Conform jurisprudenței naționale, sub incidența art. 16 Cod civil intră și răspândirea informațiilor referitoare la viața privată și de familie, dacă acestea sunt neadevărate și defăimătoare. Totuși, în cazul în care acestea corespund realității, ele lezează onoarea și demnitatea dacă un interes public superior nu a determinat publicarea lor în lipsa acordului persoanei vizate. Cu toate acestea, în statistica anilor 2005–2009 privind cauzele împotriva presei în baza art. 16 Cod civil, doar într-o singură cauză (*Stamat Dumitru (primar s. Tomai) către ziarul „Novoie Vremea”*) instanța de judecată a apreciat informațiile contestate prin prisma articolului 8 din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului.

Acțiunile privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale se judecă în primă instanță de către judecătorii de drept comun, în funcție de domiciliul pârâtului. Hotărârile primelor instanțe în aceste categorii de cauze pot fi atacate cu apel și recurs, acestea fiind întotdeauna examinate de curțile de apel și Curtea Supremă de Justiție.

2. TRECERE ÎN REVISTĂ A CAUZELOR PRIVIND APĂRAREA ONOAREI, DEMNITĂȚII ȘI REPUTAȚIEI PROFESIONALE CU CEA MAI MARE REZONANȚĂ PUBLICĂ ÎN PERIOADA 2005–2009

Cauza 2-118/05 *Roșca Iurie vs. IPNA „Teleradio-Moldova”, T. Tătaru, S. Kirilov, A. Bușmachin, Șt. Matei* a fost intentată și examinată în timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 2005. Compania publică a difuzat la cererea celorlalți copârâți filmul „Opriți extremismul” care evoca ac-

tivitatea politică a Partidului Popular Creștin Democrat și care prin tertipurile de montaj îl asocia pe I. Roșca cu diferite figuri de teroriști internaționali. I. Roșca a solicitat instanței să oblige Compania publică să îi acorde dreptul la replică și să compenseze prejudiciul moral solidar cu ceilalți pârâți. Toate instanțele (fond, apel, recurs) au constatat că filmul este ponegriitor pentru onoarea lui I. Roșca prin faptul că insinuează că reclamantul ar avea legături cu teroriștii și a satisfăcut parțial pretențiile obligând IPNA „Teleradio-Moldova” să acorde timpi de antenă pentru replică și să compenseze prejudiciul moral prin plata a 20 de lei în calitate de despăgubiri morale.

Pruteanu Liuba către Avram Aliona, publicațiile periodice „Ziarul de gardă”, „Timpul” și alții este cauza (2-481/06) în care un judecător al unei instanțe din Chișinău figurează în calitate de reclamant, precum și în calitate de subiect al articolelor publicate de cele două publicații periodice care au generat acest dosar. Articolele contestate puneau în discuție activitatea judecătorei Pruteanu, în special acțiunile ei în două cauze penale pe care le-a examinat. În această cauză, reclamantul a solicitat obligarea ziarelor să publice scuze și dezmințire a informațiilor contestate, încasarea sumei de un 1 milion de lei (per total) de la pârâți și intervenienți accesorii în calitate de despăgubiri pentru prejudiciul moral, precum și asigurarea acțiunii prin aplicarea sechestrului asupra conturilor și bunurilor pârâților. Cererea reclamantei a fost, însă, scoasă de pe rol pentru absență nemotivată repetată la ședințele de judecată.

Cauza 2-2270/07 ***Butucel Cristina către „Timpul de dimineață”, Info-Prim Neo*** în care au figurat în calitate de intervenienți accesorii Ion Șiman, Valentin Todercan, Alecu Vicol și Ministerul Culturii și Turismului. „Timpul de dimineață” și Info-Prim Neo au publicat un comunicat de presă în care informau că în cadrul adunării generale a S.A. „Moldova Film” au fost demiși Ion Șiman, Valentin Todercan și Alecu Vicol din administrația societății în baza unor pretense plângeri la adresa lor de la diferiți cineaști. Comunicatele citează ca sursă a informației pe Cristina Butucel, șef al Direcției cinematografie din cadrul Ministerului Culturii și Turismului. Cauza are legătură cu un alt dosar „*Valentin Todercan, Ion Șiman, Alecu Vicol către Cristina Butucel privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale*”. În prima cauză reclamanta a solicitat pe lângă dezmințirea informației care nu corespunde adevărului și încasarea din contul pârâților a câte 150 mii lei cu titlu de prejudiciu moral. În urma negocierilor dintre persoanele implicate în proces, Info-Prim Neo a publicat o dezmințire contrasemnată de Ion Șiman și Valentin Todercan și s-a obligat să plătească celor trei intervenienți câte 10 mii lei cu titlu de prejudiciu moral. Ulterior, procesul a fost încetat ca urmare a cererii de renunțare la acțiune a reclamantului.

Cimpoeș V. către Redacția ziarului „Gagauz halkî” (Comrat) – cauza 2-74/07 care a fost pusă pe rolul Judecătorei Comrat în 2005 de către procurorul Cimpoeș ca urmare a publicării articolului „Прокупор в законе” despre urmărirea penală pornită împotriva lui Mihail Formuzal (în acel moment, primarul or. Ceadâr-Lunga) fiind bănuț de exces de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu. Cererea reclamantului a fost, însă, scoasă de pe rol ca urmare a neprezentării acestuia la ședințele de judecată, iar pretențiile sale, inclusiv încasarea sumei de 200 mii lei în calitate de reparare a prejudiciului moral, nu au fost examinate.

Ion Lipcean către „NIT” – cauza 2-256/07. În cadrul emisiunii „Curierul” a fost difuzată o știre conform căreia lui Ion Lipcean, fost angajat al organelor de drept, i-a fost întocmit dosar penal pentru contrabandă cu pastile „Viagra” în valoare de 80 mii lei, în baza informației difuzate de MAI. Prin difuzarea acestei știri reclamantul considera că i-au fost lezate onoarea și demnitatea și solicita 1 milion de lei cu titlu de despăgubiri morale, și difuzarea dezmințirii pentru restabilirea onoarei. Instanța de fond a emis o hotărâre favorabilă reclamantului deoarece acesta fusese anterior doar amendat contravențional de către organele de drept și a dispus difuzarea unei dezmințiri și încasarea sumei de 60 mii lei despăgubiri morale, și suplimentar restituirea cheltuielilor de judecată în valoare de 33300 lei. Curtea de Apel a redus suma despăgubirilor la 5 mii lei, iar cheltuielile de judecată la 3100 lei, iar instanța de recurs a lăsat hotărârea Curții de Apel în vigoare, declarând recursul inadmisibil.

Cauza **Ministerul Afacerilor Interne către „Jurnal de Chișinău” și Raisa Lozinschi** (2-2151/08) ca urmare a publicării articolului „Voronin a majorat suma mitei dată agenților de circulație” semnat de jurnalista Raisa Lozinschi, care pune în discuție un caz de corupție în rândul angajaților MAI. Prima instanță a stabilit că cele expuse în articol corespund realității, deoarece șoferul care a afirmat că a dat mită unui agent de circulație a confirmat aceasta în ședința de judecată, astfel aceste informații nu lezează onoarea, demnitatea și reputația profesională a agenților de circulație și a Ministerului Afacerilor Interne în întregime. Iar în situații similare CEDO a statuat că este de datoria presei să comunice informații și idei dezbătute în societate referitor la problemele de interes public. Curtea de Apel Chișinău a menținut hotărârea primei instanțe, iar Curtea Supremă de Justiție a declarat recursul reclamantului ca fiind inadmisibil.

Cauza **Dorojco Vladimir către Redacția ziarului „Gazeta MD” (Bălți)** (2-930/08) a fost generată de apariția în paginile ziarului pârât a unui articol intitulat „Была такая партия”, în care autorul reproduce declarațiile critice ale unui membru al Partidului Socialist privind pe reclamant în calitate de consilier municipal de Bălți și membru al Partidului Socialist. În instanța de judecată

reclamantul a solicitat să fie obligat ziarul să publice scuze pentru publicarea unor informații false, să ofere spațiu în paginile ziarului în care reclamantul să-și publice replica, precum și să încaseze despăgubiri pentru prejudiciul moral în valoare de 101 mii lei.

Iachim Viorel către „Jurnal de Chișinău” (cauza 2-1800/08) este un proces intentat în baza art. 16 Cod Civil ca urmare a publicării articolului „Cei reținuți în dosarul „Heroina” au decis să vorbească” în una din edițiile „Jurnalului de Chișinău”. Articolul reproducea o scrisoare venită la redacție din partea unui grup de colaboratori ai organelor de drept implicați în investigarea cazului „Heroina”⁴³. Viorel Iachim este director al SRL „Selani Lux”, firmă despre care se spune în scrisoarea citată că ar avea acoperirea unor angajați ai organelor de drept. Pretențiile reclamantului se refereau la publicarea dezmințirii și la compensarea daunei morale în valoare de 200 mii lei. În opoziție față de instanța de fond, instanța de apel a constatat că informația contestată este o judecată de valoare pentru care redacția nu poartă răspundere și a respins acțiunea reclamantului.

Cauza 2-1402/08 ***Neagu Ion către „Jurnal de Chișinău” și Stanislav Ivanițșă*** pusă pe rol la cererea lui Ion Neagu după cinci ani și respectiv trei ani de la publicarea articolelor „Procurorul de Dondușeni acuzat de violarea unei femei de 62 de ani” și „A doua Transnistrie”. Primul articol relata despre un caz de viol în care bănuțit era Ion Neagu, pe atunci procuror al raionului Dondușeni, iar al doilea articol reproducea un interviu cu primarul s. Corbu, Ivanița S., și în care amintea de problemele pe care le avea cu un deputat comunist și cu procurorul Ion Neagu. Reclamantul considera că prin aceste două articole i-au fost lezate onoarea și demnitatea și solicita obligarea ziarului să publice o dezmințire, și să plătească 300 mii lei despăgubiri pentru prejudiciul moral, sumă pe care instanța de fond a pus sechestrul la cererea reclamantului, blocând conturile publicației. Prin hotărârea primei instanțe, reclamantului i-au fost adjudecați 7000 lei în calitate de despăgubiri morale, fiind repus în termenul de prescripție de 3 ani în care putea solicita despăgubirea daunelor morale. De asemenea, „Jurnal de Chișinău” a fost obligat să publice o dezmințire a informațiilor publicate care lezează onoarea și demnitatea lui Ion Neagu. Curtea de Apel a menținut hotărârea primei instanțe. Cauza este pendinte la Curtea Supremă de Justiție.

Cauza 2-2048/09 ***Tănase Constantin către „Moldova Suverană”*** în care Cotidianul Național Independent „Moldova Suverană – Serie Nouă” S.R.L. este acționat în judecată pentru defăimare de către jurnalistul Tănase pentru publi-

⁴³ La 20 mai 2009 poliția a depistat cea mai mare captură de heroină de circa 200 kg. În acest dosar au fost reținuți doi cetățeni ai Turciei și trei funcționari ai Ministerului Afacerilor Interne, fiind suspecțai de implicare în acest caz.

care a articolului „Cum și de cine a fost pregătită lovitura de stat din 7 aprilie”, în care se răspândesc informații cum că Constantin Tănase ar fi plătit lunar cu o sumă mare de bani de către un influent om de afaceri moldovean. Constantin Tănase a solicitat instanței de judecată să oblige ziarul să publice o dezmințire a acestor informații și să încaseze despăgubiri morale în valoare de 30 mii lei. Instanța de fond a constatat că informațiile contestate sunt lezante pentru onoarea și demnitatea lui Constantin Tănase și au obligat „Moldova Suverană” să publice o dezmințire a acestor informații și să ramburseze reclamantului cheltuielile de judecată în valoare de 200 lei.

3. TENDINȚE ÎN PRACTICA NAȚIONALĂ DE SOLUȚIONARE A CAUZELOR INTENTATE ÎMPOTRIVA MASS-MEDIA⁴⁴

Conform datelor furnizate de judecătoriile din R. Moldova, în perioada 2005–2009 au fost examinate, iar unele cauze încă se află în curs de examinare, 165 de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în care în calitate de pârâți au figurat instituții mass-media din Moldova. Situația este puțin diferită în privința numărului de cauze în urma colectării datelor la redacțiile instituțiilor media și la arhivele instanțelor de judecată. Astfel, conform datelor furnizate de instituțiile mass-media și datelor colectate în arhive, pe rolul instanțelor de fond (judecătorii) în perioada 2005–2009 au fost puse 126 de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, din care 73 de dosare din zece judecătorii (Centru, Buiucani, Râșcani, Ciocana, Hâncești, Nisporeni, Comrat, Ceadâr-Lunga, Bălți, Cimișlia) au fost nemijlocit studiate în cadrul procesului de documentare.

Din informațiile furnizate de către instanțele de judecată naționale constatăm că mass-media a avut calitatea de pârât în 26% din numărul total de cauze în defăimare în perioada 2005–2009. Conform datelor publicate de Centrul pentru Jurnalism Independent în anul 2004⁴⁵, statistica Curții Supreme de Justiție indica un număr total de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale examinate de instanțele naționale în perioada 2000–2003 de 1123 cauze. Din datele colectate în cadrul prezentului studiu, pentru o perioadă corespondentă de 5 ani – 2005–2009 judecătoriile naționale indică un număr total de 624 de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale examinate. Interpretarea acestor date reflectă faptul că numărul total de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale examinate

⁴⁴ Constatările și tendințele enunțate în acest capitol se bazează pe datele și informațiile puse la dispoziție de către instanțele de judecată și instituțiile mass-media din țară.

⁴⁵ Revista analitică Mass-media în Moldova, iunie 2004, pg. 22, http://ijc.md/bulmm/2004iunie/BMM_print_web.pdf

de instanțele naționale s-a redus la jumătate în perioada 2005–2009 comparativ cu perioada 2000–2003.

De asemenea, o privire comparativă a datelor din prezentul studiu cu datele relevate de studiul Centrului pentru Jurnalism Independent în iunie 2004, care a constatat că în perioada 1998–2003 în instanțele din Chișinău, Bălți, Soroca, Orhei și Nisporeni au fost examinate 235 de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva mass-media, permite constatarea unei ușoare descreșteri a numărului de dosare împotriva presei în perioada 2005–2009 – 165 de cauze.

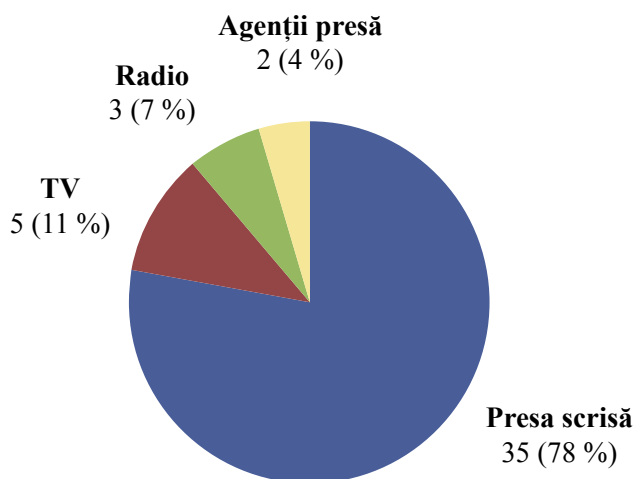

Diagrama 1. Instituții mass-media acționate în instanță pentru defăimare în anii 2005–2009 pe diferite categorii de presă (conform datelor colectate în instanțele de judecată și redacții)

Cele mai multe instituții media care au fost chemate în judecată pentru defăimare în anii 2005–2009 fac parte din categoria presei scrise și constituie 78% (35 de redacții) din numărul total de instituții mass-media acționate în instanță, conform *Diagramei 2*. Acest număr reprezintă doar 13% din numărul total de 258 (147 ziare, 111 reviste⁴⁶) publicații periodice din țară.

Din numărul de 73 de dosare privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale documentate în instanțele de judecată naționale, 12 cauze au fost încetate ca urmare a renunțării de către reclamanți la acțiunile lor, 14 cauze au fost scoase de pe rol, ca urmare a neprezentării reclamanților în ședințele de judecată (*Diagrama 2*). În șase cauze au fost încheiate tranzacții de împăcare

⁴⁶ Ghidul Mass-media din Republica Moldova, 2008, editat de Centrul pentru Jurnalism Independent

între părți, iar 33 de cauze au fost examinate în fond, apel și recurs. Pe rolul instanțelor de judecată naționale se află pendinte nouă cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva mass-media. Printre aceste cauze sunt *Dovgani către TV7*, *Pătrașcu către postul de radio „Vocea Basarabiei”*, *Pleșca către „EuTV”*, *SA Termocom către ProTV*, *Urecheanu către „Moldova Suverană”* și *Mihai Conțiu* ș.a.

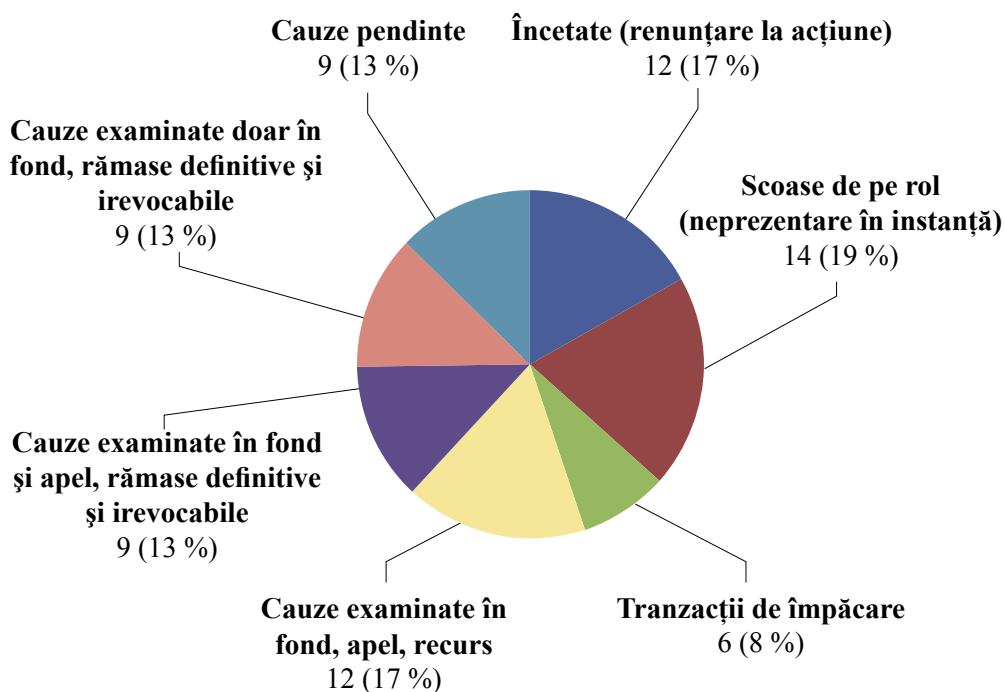

Diagrama 2. Statistica cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale intentate împotriva presei în instanțele naționale în perioada 2005–2009 (conform datelor colectate nemijlocit din dosarele studiate)

Conform *Diagramei 2*, aproape jumătate din cauzele pentru defăimare intentate împotriva mass-media s-au încheiat înainte de emiterea unei hotărâri pe fond. Cei mai mulți reclamânți nu se prezintă la ședințele de judecată, deși legal citați, iar ca urmare cererile lor de chemare în judecată sunt scoase de pe rol. Durata prea mare a procesului de judecată, procedurile lente, efortul financiar și psihic – toate acestea conving reclamânții să nu participe la ședințele de judecată. Aceleași cauze stau și la baza deciziei reclamânților de a renunța la acțiune. Deseori publicarea de către redacția pârâtă a dezmințirii solicitate de către reclamant înainte de examinarea cauzei de către instanța de judecată determină reclamantul să renunțe la acțiunea sa. Doar în șase cauze privind apărarea onoa-

rei, demnității și reputației profesionale părțile au recurs la soluționarea litigiului pe cale amiabilă. În cauza *Ciocoi Oleg (președintele Societății Municipale a Vânătorilor și Pescarilor) către „Argumenti i facti”* părțile au încheiat o tranzacție de împăcare în care reclamantul s-a obligat să renunțe la pretenții, iar publicația periodică să publice o dezmințire a informațiilor contestate. Părțile în cauza *Grușca G. către „Timpul” și Sorina Ștefăruță* au încheiat o tranzacție de împăcare, ziarul obligându-se să publice o dezmințire a informației contestate și să plătească reclamantului 3500 lei cu titlu de despăgubiri morale.

O bună parte din reclamanții în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale sunt persoane publice – 46 de cauze, ceea ce reprezintă 63% din cauzele studiate în instanțe. În categoria persoane publice a fost inclus Ministerul Afacerilor Interne care a acționat în judecată publicația „Jurnal de Chișinău” și jurnalista Raisa Lozinschi pentru publicarea articolului „Voronin a majorat suma mitei dată agenților de circulație”. Partidul Comuniștilor din Moldova a acționat în justiție Partidul Social Democrat din Moldova, iar în calitate de intervenient a fost atrasă Compania publică „Teleradio-Moldova” pentru difuzarea unui spot electoral al PSD. Alte persoane juridice care au fost incluse în categoria reclamanților – persoane publice sunt Asociația Obștească „Protecția Consumatorului” care a chemat ziarul „Novoie vremea” în instanță pentru defăimare în articolul „Нужны ли нам такие защитники” și Centrul Național al Tineretului care a acționat publicația „Flux” în judecată pentru publicarea articolului „O chestiune de onoare pentru justiția noastră moldovenească. Poate fi trasă Europa Trust la răspundere?”.

Unul dintre cei mai populari reclamanți-persoane publice este Nicolae Dabija care a intentat șase cauze publicației periodice „Moldova Suverană” pentru articolele publicate în paginile sale: „Naționalitate fără patriotism”, „Martor ocular. Nomenclaturistii PCUS din RSSM, RM și mai nou, România”, „Jos masca lui Dabija” și altele. În alte cinci dosare Nicolae Dabija și publicația „Literatura și arta”, al cărei redactor-șef este, au figurat în calitate de pârâți, fiind acționați în instanță de alți colegi de breaslă. Cauza acestor procese este publicarea unor articole critice reciproce, articole care uneori încalcă principiile de etică jurnalistică.

Iurie Roșca este, de asemenea, printre cei mai populari reclamanți – persoane publice, figurând în trei cauze intentate împotriva publicațiilor „Jurnal de Chișinău” pentru articolul „Corabia beată”, „Accente libere” pentru articolul „Nepotul caporalului Schelgruber” și Compania publică „Teleradio-Moldova” pentru difuzarea filmului electoral „Opriți extremismul”. În dosare împotriva media au mai figurat un judecător al Judecătoriei Buiucani, primarul satului Vorniceni din r. Strășeni, primarul satului Tomai din r. Ceadâr-Lunga, jurnaliști

– Constantin Tănase, Evgheni Tkaciuk, Petru Poiată, Mihai Conțiu, politicieni
– Serafim Urecheanu, Valeriu Pleșca, Ion Sturza, actuali sau foști lucrători ai organelor de drept – procurori, polițiști, inspectori și alți funcționari publici.

În ceea ce privește mass-media în calitate de pârâți, publicația periodică care a fost acționată în instanță pentru defăimare de cele mai multe ori în perioada 2005–2009 este „Flux” cu nouă cauze, urmată de „Moldova Suverană”, „Timpul de dimineață” și „Moldavskie vedomosti” cu câte opt cauze, conform datelor colectate în instanțele de judecată și redacții (vezi anexa 4).

Una dintre cele mai relevante cauze în care redacțiile amintite în alineatul precedent au avut calitatea de pârâți este cauza *Liuba Pruteanu către Avram Ali-ona, „Ziarul de Gardă”, „Timpul” și alții*, expusă succint în capitolul 3. Nu mai puțin importantă este hotărârea finală în cauza *Tkaciuk Evgheni către „Moldavskie vedomosti” și Dmitri Ciubașenco* prin care a fost respinsă acțiunea reclamantului.

În urma publicării de către „Moldavskie vedomosti” a articolului „Евгений Ткачук сравнил ветеранов КПСС с пациентами Костюжен”, jurnalistul Evgheni Tkaciuk a depus cererea de chemare în judecată a publicației, solicitând atât redacției, cât și jurnalistului Ciubașenco dezmințirea informației expuse în articol. Pentru compensarea prejudiciului moral reclamantul a solicitat încasarea de la publicația pârâtă a 400 mii lei despăgubiri, iar de la copârât 200 mii lei. Prima instanță a admis parțial acțiunea reclamantului și pe lângă publicarea dezmințirii a obligat „Moldavskie Vedomosti” să plătească despăgubiri morale în valoare de 100 salarii minime, iar copârâtul 10 salarii minime. Apelul declarat de către publicația periodică a fost respins de către Curtea de Apel Chișinău, însă Curtea Supremă de Justiție a emis o hotărâre favorabilă pârâților – a casat hotărârea primei instanțe și a respins acțiunea reclamantului. În sprijinul acestei hotărâri, CSJ a invocat articolul 10 din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului și interesul public care prevalează la dezvoltarea unor informații în media despre personalitățile politice. CSJ a evidențiat în hotărârea sa că dreptul la libertatea de exprimare de care beneficiază „Moldavskie vedomosti” și jurnalistul Ciubașenco protejează și informațiile care șochează, ofensează sau deranjează și permite o anumită doză de exagerare.

Această cauză este, de altfel, importantă pentru jurisprudența națională în domeniul libertății de exprimare deoarece, fiind emisă în anul 2006, este practic una dintre primele hotărâri ale unei instanțe centrale care invocă jurisprudența CEDO și Convenția Europeană. În mod constant, CSJ începe să examineze cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale prin prisma Convenției Europene în anul 2007. Tot în 2007 au fost înregistrate primele referiri la jurispru-

dența europeană inserate de către instanțele de fond în hotărârile lor în legătură cu cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale. În acest sens, este relevantă cauza examinată de Judecătoria Centru *Nicolae Dabija, Grigore Vieru către „Moldova Suverană” și Mihai Conțiu*. Reclamantii în această cauză au solicitat instanței de judecată aplicarea măsurii de asigurare a acțiunii prin sechestrarea bunurilor și a conturilor bancare ale publicației, cerere respinsă de instanță pe motiv că aplicarea acestor măsuri ar duce la stoparea activității publicației violându-se în acest mod articolul 10 din Convenția Europeană.

Cauza *Petru Poiată către „Literatura și arta” și Nicolae Dabija* a fost examinată doar în fond, iar hotărârea Judecătoriei Buiucani din anul 2007 prin care se respinge acțiunea reclamantului invocă articolul 10 din Convenția Europeană făcând distincția între judecățile de valoare și declarațiile de fapte, accentuând faptul că la adresa persoanelor publice se acceptă o critică mai dură.

Iată că, deși Republica Moldova a ratificat Convenția Europeană pentru Drepturile Omului în anul 1998, abia după aproape 10 ani instanțele naționale încep să examineze în mod constant acțiunile în defăimare prin prisma Convenției și a jurisprudenței CEDO. În mare parte factorul determinant în acest sens au fost cele 11 hotărâri CEDO ce vizează articolul 10 din Convenție pronunțate împotriva Moldovei începând cu anul 2007, precum și adoptarea de către Plenul Curții Supreme de Justiție a hotărârii nr. 8 din 09.10.2006 privind aplicarea legislației despre apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale a persoanelor fizice și juridice.

O hotărâre care merită amintită este cea emisă de Judecătoria Buiucani în cauza *Cheleş C. (conducătorul ÎS „AT Prolin”) către „Timpul”*. Această cauză a fost generată de publicarea unui desen executat de reclamant care a fost ulterior comentat de către cititori. Publicarea acestui desen a fost precedată de publicarea articolului „Călărețul fără... obraz” care punea în discuție darul – un cal – făcut de reclamant lui V. Voronin și presupusul contraserviciu făcut reclamantului. Reclamantul a solicitat despăgubiri de 100 mii lei și publicarea dezmințirii atât în paginile print și internet ale ziarului pârât, cât și în paginile ziarului „Nezavisimaia Moldova” editat în limba rusă. În primă instanță Judecătoria Buiucani a constatat că opiniile cititorilor care au fost contestate de către reclamant sunt judecați de valoare pentru care nimeni nu poate fi tras la răspundere și a respins cererea. Importanța acestei hotărâri stă, însă, în motivarea prin prisma jurisprudenței europene. Din toate dosarele documentate în instanțele naționale, hotărârea în acest dosar este singura emisă de o instanță de fond care face referiri nu doar la cauzele pierdute de Moldova la CEDO în temeiul articolului 10, dar și la alte hotărâri din jurisprudența CEDO cu privire la libertatea de exprimare. Pentru a accentua importanța protecției jurnaliștilor împotriva sancționării pen-

tru răspândirea afirmațiilor unor terți și, în special, pentru a accentua importanța aprecierii bunei-credințe a jurnalistului atunci când publică anumite informații, instanța de judecată a făcut trimitere la constatările CEDO în cauzele *Observer & Guardian versus Regatul Unit* și *De Haes & Gijssels versus Belgia*.

Prejudicii morale și asigurarea acțiunii

În cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale principalul remediu procesual oferit de legiuitor reclamantului este dezmințirea informației și dreptul la replică. Acestea au menirea să restabilească onoarea, demnitatea sau reputația profesională, iar acolo unde ele nu sunt o măsură suficientă și proporțională cu prejudiciul cauzat, despăgubirile morale au scopul de a compensa această diferență. Totuși, este aproape constantă printre reclamanți practica solicitării în mod obligatoriu a unor compensații pecuniare și practica în rândul instanțelor de judecată de a acorda întotdeauna despăgubiri morale atunci când se admite cererea reclamantului.

Din numărul total de 73 de dosare documentate în instanțele de judecată naționale, doar într-o singură cauză reclamantul a solicitat publicarea unei dezmințiri a informațiilor contestate, fără să pretindă existența unui prejudiciu moral. Astfel, cauza ***Ministerul Afacerilor Interne către „Jurnal de Chișinău” și Raisa Lozinschi*** este singura excepție de la regula înrădăcinată în practica națională de a solicita întotdeauna compensații morale, deși legiuitorul permite și persoanelor juridice să invoce prejudiciul moral adus reputației profesionale.

Cea mai mare sumă a despăgubirilor pentru prejudiciul moral solicitată în instanțele naționale în pricini privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în perioada 2005–2009 este suma de 10 milioane lei solicitată de Nicolae Dabija de la „Moldova Suverană”, urmată de suma de 7 milioane lei solicitată de Grigore Vieru de la jurnalistul Mihai Conțiu.

Un leu este suma cea mai mică solicitată în calitate de despăgubiri morale de către Ion Sturza de la „Moldova Suverană”, Ilie Bratu de la „Jurnal de Chișinău” și Vitalie Nagacevschi de la ziarul „Vremea”.

Cea mai mare sumă adjudecată de către instanțele naționale în cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale este suma de 500 de mii de lei. Această sumă a fost adjudecată în folosul lui Nicolae Dabija de către Judecătoria Centru în cauza ***N. Dabija către „Moldova Suverană” și Mihai Conțiu*** și urma să fie încasată de la Mihai Conțiu. Curtea de Apel a redus însă această sumă la 2500 lei. Alte cauze în care instanța a dispus încasarea unor sume exorbitante este ***Iurie Roșca către „Accente libere” și Ion Stratan*** în care suma de 150 mii lei a fost apreciată ca echitabilă de către Judecătoria Râș-

cani și cauza *Ion Ciutac către „Vreamea” și Liubov Cegarovscaia* cu suma de 100 mii lei adjudecată de către Judecătoria Râșcani.

Nicolae Dabija este reclamantul – persoană publică a cărei personalitate a fost apreciată de către instanțele naționale cel mai scump, fiindu-i adjudecate sumele cele mai mari de bani pentru prejudiciile cauzate demnității. În afară de suma 500 mii lei acordată de către Judecătoria Centru lui Dabija, Curtea de Apel Chișinău la examinarea apelului declarat de către Dabija împotriva hotărârii primei instanțe într-o altă cauză a mărit suma despăgubirilor de la 3000 lei până la 200 mii lei. Această sumă a fost motivată de instanța de apel prin faptul că Nicolae Dabija este o „persoană cunoscută în Moldova și are anumite merite în stat și societate, având cele mai înalte distincții naționale și internaționale”.

Suma cea mai mică încasată de către instanțele naționale în această categorie de cauze este 20 de lei de către Judecătoria Centru în cauza *Iurie Roșca către IPNA Compania „Telerradio-Moldova” și alții*. Instanța de judecată a fost determinată să acorde această sumă în calitate de despăgubiri morale datorită statutului fiecărei părți în proces. Astfel, „Iurie Roșca, fiind deputat în Parlament, nu are intenția să se îmbogățească din contul IPNA Compania „Telerradio-Moldova” care este finanțată din bugetul de stat, ci doar dorește să spele ponegrirea care i-a fost adusă”.

În 22% (16 cauze) din cauzele documentate, reclamanții au solicitat instanței de judecată să aplice măsuri de asigurare a acțiunii. Cele mai des solicitate măsuri de asigurare au fost sechestrarea conturilor bancare și a bunurilor redacției pârâte. Vladimir Gorgos (directorul formației „Millenium”) a solicitat aplicarea sechestrului pe bunurile și conturile ziarului „Copiii Europei”, Tudor Popa (șef adjunct al Direcției principale juridice CNAS) a cerut instanței de judecată sechestrarea bunurilor și conturilor bancare ale ziarului „Novoie Vreamea”. Judecătoarea Liuba Pruteanu a cerut sechestrarea bunurilor și conturilor publicațiilor periodice „Timpul” și „Ziarul de Gardă”. Alte măsuri de asigurare mai puțin populare solicitate de către reclamanți au fost interdicția de a difuza spotul electoral și interdicția de a opera modificări în registrul cadastral și la Camera Înregistrării de Stat.

Deși numărul cauzelor în care a fost solicitată aplicarea măsurilor de asigurare este suficient de mare, în doar 3 dintre ele instanța de judecată a satisfăcut această cerere a reclamantului. În cauza *Ion Neagu (procuror de Dondușeni) către „Jurnal de Chișinău”* a fost aplicată măsura de asigurare de blocare a conturilor ziarului și punerea sechestrului pe suma de 300 mii lei din contul pârâtului, măsură care însă ulterior a fost anulată de către instanța ierarhic superioară. Însă consecințele acestei măsuri de asigurare până la anulare au

pus în pericol de lichidare publicația, aceasta aflându-se pentru mai bine de o săptămână în imposibilitate de plată și publicare. În cauza *Jurie Roșca către „Accente libere”*, a fost aplicat sechestrul pe suma de 1 milion 500 mii lei din contul pârâtului, dar și asupra bunurilor de la sediul publicației. Iar în cauza *PCRM către PSD*, instanța de judecată a admis cererea reclamantului de a interzice IPNA Compania „Teleradio-Moldova” să difuzeze spotul electoral al PSD până la emiterea unei hotărâri pe fond.

La acest capitol este importantă poziția Judecătoriei Centru în cauza *Nicolae Dabija, Grigore Vieru către „Moldova Suverană” și Mihai Conțiu*, în care reclamantii au cerut aplicarea sechestrului pe conturile bancare și bunurile ziarului. Instanța a respins cererea reclamantilor motivând că aplicarea acestor măsuri ar duce la stoparea activității ziarului, violându-se în acest mod articolul 10 din Convenția Europeană.

Din 36 de cauze documentate în instanțele naționale în care deja au fost pronunțate hotărâri definitive și rămase irevocabile, 19 au fost soluționate în favoarea instituțiilor mass-media care au figurat în calitate de pârâți în aceste procese. În cauza *Iachim V. către „Jurnal de Chișinău”*, instanța de judecată a statuat că informația contestată este o judecată de valoare și „Jurnal de Chișinău” nu poate fi pedepsit pentru publicarea acesteia. Pentru faptul că informațiile contestate de reclamantii în cauza *Guțul P. și Asociația Protecția Consumatorului către „Novoie vremea” și alții* au fost probate de către pârâți, instanța de judecată a respins acțiunea reclamantilor, iar în cauza *Ivanțoc M. și Ivanțoc I. către „Moldavskie vedomosti”* a respins acțiunea reclamantului deoarece concluziile jurnalistului în articolul contestat nu poartă caracter ponegritor.

În rândul redacțiilor intervievate pentru realizarea acestui studiu, publicația periodică „Moldova Suverană” este redacția care a declarat că a fost implicată în 50 de dosare privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în ultimii nouă ani, în timp ce „Moldavskie vedomosti” și „Timpul de dimineață” au avut 15 începând cu anul 1995, respectiv 14 procese de judecată începând cu anul 2001, de la prima apariție pe piața mediatică din Moldova.

4. PRACTICI REGIONALE VERSUS PRACTICI DE CAPITALĂ

Analiza pe segmentul practicilor în domeniul cauzelor privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale este importantă pentru a scoate în evidență unele aspecte privind situația jurnalismului și calitatea justiției în regiunile R. Moldova și în capitală. Cert este că aproximativ 70% din materialul care a servit drept sursă de documentare a fost colectat în instanțele și redacțiile din

Chișinău, însă datele la care am avut acces în centrele raionale ale Moldovei sunt relevante și permit trasarea unor diferențe și tendințe.

În raioanele R. Moldova, în proporție de aproape 100%, presa scrisă a fost cea chemată în instanță de către subiecții articolelor lor și doar în raionul Bălți au fost înregistrate în anul 2009 două cauze împotriva a două posturi de radio locale. Conform datelor publicate în 2007 de Centrul pentru Jurnalism Independent⁴⁷, 70% din presa scrisă din țară este concentrată în capitală. Acest procent exprimă în mod proporțional și numărul proceselor judiciare privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în care redacțiile figurează în calitate de pârâți. Astfel, din numărul total de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, un sfert – 36 de cauze au implicat mass-media regională.

Reclamanți – persoane publice și persoane private

Din 18 cauze documentate în șase instanțe de judecată raionale (Hâncești, Nisporeni, Comrat, Ceadâr-Lunga, Bălți, Cimișlia), nouă cauze au fost intentate de către persoane care ocupă posturi publice. Astfel, secretarul Consiliului raional Nisporeni și soția acestuia – șefa Secției Sociale din Consiliul raional, au chemat în judecată în 2008 „Gazeta de Vest” și autoarea unui articol de opinie și ea funcționar public; aceeași redacție a fost chemată în judecată de către primarul or. Nisporeni în anul 2009 pentru un articol de opinie semnat de un consilier municipal. Publicația din Cimișlia „Business Info” este implicată într-un proces de judecată în care reclamant este Lidia Lupu, președintele Consiliului raional Hâncești, iar în raionul Comrat din UTA Găgăuzia, primarul satului Budjac, președintele raionului și un consilier municipal au figurat în calitate de reclamanți în cauze împotriva publicațiilor periodice „Edinaia Gagauzia” și „Vesti Gagauzii”. Din dosarele studiate la Bălți, consilierul municipal din partea Partidului Socialist, Dorojco V., a figurat în calitate de reclamant împotriva ziarului „Gazeta MD”.

Tot la categoria persoane publice împotriva publicațiilor periodice în dosare civile se încadrează membrul partidului politic „Patria-Rodina”, Arabadji D., care a intentat la Ceadâr-Lunga o cauză civilă împotriva ziarului fondat de Consiliul raional „Znamea”, dar și procurorul Cimpoș V. care a acționat în justiție publicația „Gagauz Halki” în 2005 la Comrat pentru un articol care pune în discuție dosarul de urmărire penală pornit împotriva lui Mihail Formuzal, primar de Ceadâr-Lunga la acel moment.

⁴⁷ „Analiza necesităților mass-media din Moldova”, <http://ijc.md/Publicatii/Peisajul.pdf>, diagrama 3

Deși aproape jumătate din cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale împotriva presei regionale au fost intentate de către persoane care ocupă funcții publice importante în administrația publică locală, acest fapt ne permite totuși să constatăm că persoanele publice care activează în raioanele republicii sunt mai tolerante față de critica adusă lor în presă. Astfel, jumătate (50% – nouă cauze) din numărul cauzelor care s-au aflat pe rolul instanțelor raionale în perioada 2005–2009 au fost intentate de funcționari publici. În timp ce în capitala R. Moldova persoanele publice – categorie în care am inclus instituțiile publice, partidele politice și organizațiile neguvernamentale – au avut sau au calitatea de reclamanți în 67% (37 de cauze) din cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale.

Deși mai puțini la număr în comparație cu colegii lor din capitală, reclamanții din provincie – persoane publice sunt mai insistenți în a obține o hotărâre definitivă favorabilă lor. Doar patru cauze din numărul total de nouă cauze intentate de funcționari publici s-au încheiat înainte de pronunțarea unei hotărâri definitive. În două cauze – *Arabadji D. către „Znamea”*, în care reclamantul este membru al partidului politic „Patria-Rodina” și candidat la alegeri parlamentare, și *Nezalizov P. către „Edinaia Gagauzia”*, în care reclamantul este primar al satului Budjac din raionul Comrat, reclamanții au renunțat la pretențiile lor către redacțiile ziarelor, iar cauzele au fost încetate. Iar în alte două cauze, *Cimpoș V. (procuror) către „Gagauz Halki”* – a fost scoasă de pe rol ca rezultat al neprezentării repetate a reclamantului la ședințele de judecată, și *Buzadji S. (președintele r. Comrat) către „Vesti Gaguzii”*, care a fost încetată ca urmare a înțelegerii părților pe cale amiabilă – redacția publicând scuze și dezmințirea informației contestate de reclamant, precum și restituind cheltuielile de judecată suportate de reclamant, în valoare de 1100 lei.

În opoziție față de insistența reclamanților-persoane publice de a obține o hotărâre definitivă favorabilă lor sunt reclamanții-persoane private care de cele mai multe ori renunță la pretențiile lor față de redacțiile ale căror articole le-au contestat. Astfel, nouă cauze – ceea ce reprezintă 100% din cauzele intentate de persoane private, au fost încheiate înainte de pronunțarea unei hotărâri definitive de către instanțele de judecată. Șapte cauze, în care în rândul reclamanților se găsesc un medic, un instructor de șoferie, un șofer și simpli cetățeni, au fost încetate ca urmare a cererii reclamanților de renunțare la acțiune, iar două cauze au fost scoase de pe rol din cauza neprezentării reclamanților la ședințele de judecată.

Această diferență în finalitatea cauzelor împotriva presei intentate de persoane publice și private este într-o anumită măsură firească. Un proces de judecată

presupune angajarea unui reprezentant legal, depunerea unui efort sporit în aducerea probelor necesare în instanța de judecată, în condițiile în care informațiile care sunt contestate de către reclamanții-persoane private vizează întotdeauna acțiunile lor în viața privată, iar aceste eforturi suplimentare depășesc de cele mai multe ori posibilitățile lor reale. În timp ce funcționarii publici sunt în majoritatea cazurilor supuși criticii pentru acțiunile lor în activitatea de gestionare a serviciului public, iar efortul pe care îl presupune un proces de judecată este nesemnificativ în comparație cu necesitatea de a-și restabili reputația. Această necesitate se evidențiază în mare măsură în modul în care reclamanții își formulează în instanța de judecată pretențiile față de redacții. În toate dosarele intentate de persoane publice, pretențiile prioritare se referă la constatarea necorespunderii cu adevărul a informațiilor publicate în presă, la dezmințirea acestor informații și la publicarea scuzelor, în timp ce reclamanții-persoane particulare, în majoritatea cazurilor, solicită instanței în primul rând încasarea despăgubirilor pentru prejudiciul moral adus prin publicarea unor informații considerate a fi ponegritoare.

Prejudicii morale sau libertatea de exprimare versus protecția onoarei, demnității și reputației profesionale

La capitolul prejudicii morale solicitate de către reclamanții din provincie de la redacțiile ziarelor pârâte în calitate de despăgubiri în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, lucrurile nu stau foarte diferit în comparație cu același segment din capitală. Sumele de bani pe care le solicită reclamanții sunt exorbitante și nu exprimă în niciun fel valoarea unei satisfacții echitabile pentru prejudiciul pe care reclamanții consideră că li s-a adus onoarei, demnității și reputației profesionale. Totuși se observă o anumită tendință în privința reclamanților din provincie de a-și evalua prejudiciile suferite în sume care să le exprime într-o măsură mai echilibrată. Astfel, funcționarii publici, Țugulea Ion și Țugulea Ecaterina, care au acționat în judecată „Gazeta de Vest” la Nisporeni, au solicitat instanței de judecată să încaseze câte 2500 lei pentru fiecare în calitate de despăgubiri pentru prejudiciul moral, iar un alt funcționar public care a acționat aceeași publicație în judecată a solicitat ca suma de 20 mii de lei să fie încasată de la redacție pentru prejudiciul moral. În raionul Hâncești, în cele trei cauze examinate de instanța de judecată, reclamanții-persoane private au solicitat câte 50 mii lei despăgubiri.

300 mii dolari SUA (aproximativ 3 milioane 500 mii lei) despăgubiri morale este suma cea mai mare cerută pentru compensarea prejudiciului moral în instanțele raionale și a fost solicitată de Primăria r. Rezina de la publicațiile periodice „Cuvântul”, „Ziarul de Gardă” și de la copârâții în aceeași cauză,

jurnaliștii Cornelia Cozonac și Victor Sofroni, în urma publicării unui articol de investigație a unor cazuri de delapidare a banilor publici. În ratingul celor mai mari sume de bani solicitate de la presă în calitate de despăgubiri morale de către reclamanții din provincie, a doua poziție este ocupată de suma de 1 milion de lei despăgubiri morale solicitată de directorul unei întreprinderi de la publicația periodică „Edinaia Gagauzia” din Comrat. Au mai fost solicitate sume de 500 mii lei pentru repararea prejudiciului moral de către Arabadji D., candidat pentru alegerile parlamentare din 2005 din partea partidului „Patria-Rodina” de la „Znamea” la Ceadâr-Lunga, și 300 mii lei de către președintele raionului Comrat de la „Vesti Gagauzii”. La Cimișlia, președintele raionului Hâncești a solicitat încasarea sumei de 200 mii lei în calitate de despăgubiri pentru prejudiciul moral de la „Business Info”, iar la Bălți suma maximă solicitată este de 101 mii lei de către Dorojco V., consilier municipal.

În ceea ce privește sumele de bani adjudecate de instanțele de judecată raionale în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, există o discrepanță evidentă în comparație cu sumele adjudecate de către instanțele din Chișinău. În timp ce Judecătoria Centru l-a obligat pe jurnalistul Mihai Conțiu să plătească 500 mii lei în calitate de prejudiciu moral în folosul lui Nicolae Dabija, sumă care însă a fost redusă la 2500 lei de Curtea de Apel, suma cea mai mare adjudecată de instanțele raionale este de 10 mii lei în cauza **Lidia Lupu către Adelina Coroi și „Business Info”** de la Cimișlia, în folosul funcționarului public. În acest mod, instanțele din capitală sunt mai „generoase” cu reclamanții-persoane publice atunci când stabilesc întinderea prejudiciului moral și cuantumul despăgubirilor. În afară de suma despăgubirilor adjudecată la Cimișlia, Judecătoria Comrat a obligat încasarea sumei de 1000 de lei în calitate de despăgubiri morale, hotărâre care însă a fost ulterior casată de Curtea de Apel Comrat.

În ciuda faptului că instanțele de judecată raionale sunt mai rezervate în privința sumelor de bani pe care le acordă reclamanților, acestea sunt totuși suportate cu mult efort de către redacțiile presei locale. Bunăoară, „Gazeta de Vest” din Nisporeni care a avut în perioada 2005–2009 trei procese de judecată pentru defăimare a avut pierderi financiare semnificative, deoarece are un buget redus și a fost obligată să plătească despăgubiri morale în două dintre procese.

Procesele și cheltuielile pe care „Gazeta de Vest” le-a suportat au fost generate de practica redacției de a permite localnicilor să își expună în paginile ziarului opiniile, criticile la adresa celor care le conduc localitățile. Această practică, însă, s-a dovedit a fi costisitoare, deoarece ziarul a fost chemat să răspundă solidar cu autorii articolelor contestate. Astfel, de exemplu, în procesul judiciar

intentat de către secretarul Consiliului raional Nisporeni și soția acestuia, și ea funcționar public, ziarul a permis la cererea autoarei publicarea unui articol semnat de soția președintelui raionului, în care aceasta critica activitatea celor doi. Diferit de redacția ziarului care a considerat că prin rezervarea unei pagini din ziar cetățenilor localității facilitează exercițiul dreptului la libertatea de exprimare, instanța de judecată a constatat că prin faptul că articolul a fost publicat fără a fi redactat sau schimbat a fost încălcat art. 4 din Legea presei. Această prevedere legală permite îngrădirea libertății de exprimare pentru apărarea drepturilor altei persoane, iar faptul că articolul conținea informații de interes public care privesc modul de cheltuire a banilor publici nu a fost suficient de convingător pentru instanța de judecată pentru a exonera publicația de răspundere civilă. În urma acestui proces, „Gazeta de Vest” a plătit reclamanților 7000 lei despăgubiri morale și cheltuieli de judecată, pe lângă publicarea unei dezmințiri a informațiilor constatate a fi lezante.

Pe de altă parte, experiența unor redacții locale în instanțele de judecată a avut și beneficii. Astfel, publicația „Cuvântul liber” din Leova, deși a trecut prin experiența a trei procese judiciare privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale de la începutul activității sale, a înregistrat o creștere a popularității în rândul cititorilor ca urmare a câștigării acestor procese. De același rezultat a avut parte și „Cuvântul” din Rezina care, deși a suportat cheltuieli financiare și a pierdut timp, i-a sporit autoritatea în regiune.

Popularitatea și reputația bună pe care le-au câștigat cele două redacții de pe urma participării în calitate de pârâți în procese privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale s-au datorat în mare parte calității materialelor jurnalistice contestate în instanță. Astfel, „Cuvântul” din Rezina a câștigat procesul intentat de Primăria or. Rezina și doi funcționari publici după ce instanța de judecată a constatat că investigația jurnalistică a unor fapte de delapidare a banilor publici relevă informații care corespund realității. Conform aceleiași instanțe, aceste informații nu pot leza onoarea, demnitatea și reputația profesională a reclamanților-persoane publice, întrucât comunicarea informațiilor de interes public nu este doar un drept, dar este și o obligație a mass-media.

Un alt aspect referitor la practicile diferite folosite de către reclamanții din capitala R. Moldova și reclamanții din provincie în cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale este legat de aplicarea măsurilor de asigurare a acțiunilor în defăimare. Informațiile colectate în instanțele de judecată raionale, dar și în redacțiile presei locale, demonstrează faptul că această practică nu este răspândită printre reclamanții din provincie, în timp ce reclamanții-funcționari publici în instituțiile de stat centrale, chiar și persoane

private, uzitează foarte frecvent de acest drept procesual. Niciun reclamant din cele 36 de cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale pe parcursul anilor 2005 – 2009 nu a solicitat instanței de judecată aplicarea unei măsuri de asigurare a acțiunilor lor, fapt care indică cel puțin lipsa pericolului blocării activității presei locale prin sechestrarea unor sume de bani uriașe din contul redacțiilor.

În ceea ce privește accesul la asistență juridică a redacțiilor locale implicate în procese de judecată, informațiile colectate relevă faptul că 14 redacții din 18 care au fost implicate în perioada 2005–2009 în procese privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în calitate de pârâți, au beneficiat de asistență juridică. Publicațiile periodice „Gazeta de Vest” din Nisporeni și „Business Info” din Cimișlia au beneficiat de asistență juridică gratuită din partea Centrului pentru Jurnalism Independent în cadrul programului de asistare juridică gratuită a mass-media, opt redacții au apelat la serviciile juriștilor sau avocaților, iar „Gazeta MD” din Bălți a fost reprezentată în fața instanțelor de judecată de către directorul comercial al publicației.

Justiția și libertatea presei

Din cele 18 cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale documentate în șase instanțe de judecată raionale, în patru dosare au fost pronunțate hotărâri în fond și apel, iar în cauza *Dorojco V. către „Gazeta MD”* și în recurs de către Curtea Supremă de Justiție. Dintre acestea, două hotărâri sunt favorabile reclamantilor. Judecătoria Nisporeni a constatat în cauza *Țugulea I., Țugulea E. către „Gazeta de Vest”* că informația publicată de ziar nu corespunde realității și lezează onoarea, demnitatea și reputația profesională ale reclamantilor, a dispus încasarea a 7 mii lei despăgubiri morale și cheltuieli de judecată și publicarea dezmințirii – hotărâre menținută în apel de către Curtea de Apel Chișinău, și hotărârea Judecătoriei Cimișlia în cauza *Lidia Lupu către Adelina Coroi și „Business Info”*.

Cauza *Lidia Lupu către Adelina Coroi și „Business Info”* a fost generată de apariția în paginile publicației a unui articol care expunea în rezumat hotărârea Curții de Conturi privind raportul asupra corectitudinii formării și utilizării bugetului raionului Hâncești în anul 2005⁴⁸. Articolul a fost însoțit de poza președintelui raionului Hâncești, Lidia Lupu, care a fost vizată în Hotărârea Curții de Conturi. În cererea sa de chemare în judecată reclamanta a solicitat dezmințirea informației constatate de Curtea de Conturi, argumentând toate

⁴⁸ Hotărârea Curții de Conturi privind raportul asupra corectitudinii formării și utilizării bugetului raionului Hâncești în anul 2005 nr. 54 din 15.06.2006, publicată în Monitorul Oficial nr. 153–156/55 din 29.09.2006

acțiunile sale în calitate de președinte de raion. Este de menționat că reclamanta nu a contestat hotărârea Curții de Conturi în procedură contencioasă, iar ziarul nu putea fi obligat să dezmință hotărârea unei instituții de stat în virtutea art. 27 din Legea presei. Însă Judecătoria Cimișlia a constatat că fraza din lead-ul știrii „Vechea administrație a raionului Hâncești în frunte cu Lidia Lupu (în imagine) a activat după cum a dus-o capul, generând pierderi de zeci și chiar sute de mii de lei din bugetul local” lezează onoarea reclamantei Lidia Lupu. Instanța de judecată a constatat, de asemenea, că expresia „a activat după cum a dus-o capul” nu este o judecată de valoare, iar prin faptul că ziarul a publicat și fotografia reclamantei, fără acordul ei, a încălcat articolul 8 din Convenția Europeană. Instanța a motivat această hotărâre prin faptul că în momentul publicării articolului reclamanta nu mai era persoană publică, nefiind angajată în câmpul muncii, iar publicarea articolului după doi ani de la publicarea hotărârii Curții de Conturi în Monitorul Oficial a fost apreciată ca tendențioasă.

Raționamentul instanței de judecată sugerează că persoanele publice sunt responsabile pentru acțiunile lor doar în momentul exercitării funcției publice, iar ulterior, după expirarea mandatului, pierd și calitatea de persoane publice și deci nu mai pot fi supuse criticii publice pentru acțiunile săvârșite în exercitarea mandatului.

Hotărârea Judecătoria Cimișlia, menținută de Curtea de Apel Chișinău, este un exemplu negativ de sancționare a mass-media pentru punerea în discuție a unui subiect de interes public legat de administrarea patrimoniului de stat și de modul în care politicienii își îndeplinesc mandatul. Această sancțiune nu face altceva decât să descurajeze rolul de „câine de pază”⁴⁹ al presei în societate și să obstrucționeze controlul public asupra activității funcționarilor publici – absolut necesar într-o societate democratică.

Un exemplu de hotărâre judecătorească care sprijină libertatea presei este hotărârea Judecătoria Bălți și respectiv a Curții de Apel Bălți și Curții Supreme de Justiție în cauza *Dorojco V. către „Gazeta MD”*. Acestea au stabilit că în articolul „Была такая партия” unele din informațiile contestate sunt judecâți de valoare care nu pot fi probate, iar celelalte care sunt declarații de fapte corespund adevărului. Judecătoria Bălți a stabilit, de asemenea, că deși una din propozițiile contestate nu corespunde adevărului, ziarul „nu poate fi obligat să repare prejudiciul moral pentru fraza incorectă deoarece se bucură de dreptul la libertatea de exprimare garantat de articolul 10 al Convenției Europene a Drepturilor Omului”. În apel, Curtea de Apel Bălți a menținut hotărârea pri-

⁴⁹ Hotărârea CEDO în cauza *Sunday Times (nr. 1) vs. Regatul Unit din 1979*

mei instanțe accentuând faptul că în jurisprudența sa CEDO (cauza *Jersild vs. Danemarca*) a constatat că jurnaliștii nu pot fi sancționați pentru critica acceptabilă la adresa unor persoane publice. Iar cerința de a demonstra „judecățile de valoare” este contrară articolului 10 CEDO – a accentuat Curtea Supremă de Justiție.

O altă hotărâre importantă a Judecătoriei Bălți, deși procesul a fost încetat în faza de rejudecare în fond, a fost emisă în cauza ***Reus N. către Grădinița de copii nr. 3 și alții***, în care în calitate de intervenient accesoriu a figurat ziarul „SP”. Importanța acestei hotărâri în practica judiciară din R. Moldova se datorează invocării jurisprudenței CEDO și Convenției Europene încă în anul 2005 într-o judecatorie raională. În hotărârea sa din septembrie 2005, Judecătoria Bălți a respins acțiunea reclamantului motivând că „ziarul „SP” nu poate fi obligat să repare prejudiciul moral deoarece se bucură de dreptul garantat de articolul 10 CEDO, iar informațiile contestate sunt exprimări libere într-o societate democratică și sunt judecați de valoare, iar nu insulte”.

Este deosebit de important faptul că o bună și cea mai mare parte a succesului unui proces, în sprijinul libertății de exprimare, se datorează reprezentării juridice calificate a presei în instanțele de judecată. De modul în care pledează reprezentantul redacției pârâte, de argumentele pe care la aduce acesta în susținerea libertății presei, de invocarea precedentului judiciar, a jurisprudenței naționale și a jurisprudenței CEDO pe marginea articolului 10 din Convenția Europeană – de toate acestea depinde convingerea instanței de judecată asupra importanței dezbaterilor publice la care presa are dreptul și obligația să contribuie.

Persoanele publice sunt foarte puțin tolerante față de critica la adresa activității lor în presă. Societatea R. Moldova și, în special, elita politică, funcționarii publici, nu au conștientizat pe deplin rolul mass-media în democrație, iar justiția moldovenească, în loc să încurajeze controlul public asupra modului de cheltuire a banilor publici sau asupra modului de exercitare a funcției publice, joacă deseori rolul unui stăpân care își pedepsește „câinele de pază” atunci când latră la hoț. De multe ori, acest lucru se datorează și calității jurnalismului practicat de unele mass-media din țară. Consolidarea procesului democratic din R. Moldova și fortificarea presei, prin îmbunătățirea calității jurnalismului profesat și a condițiilor în care funcționează presa, depind în mare măsură de conștientizarea de către breasla jurnalistică, dar și de către funcționarii publici, a responsabilității sociale și a rolului pe care îl are presa în societate.

**Cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale
în perioada 2005–2009 în instanțele naționale**

Judecătoria	Număr total cauze	Inclusiv jurnaliști
Curtea Supremă de Justiție	61 în recurs	19 în recurs
Curtea de Apel Chișinău	208 în apel	-
Curtea de Apel Bălți	28 în apel	3 în apel
Curtea de Apel Bender	0	0
Curtea de Apel Cahul	9 în apel	0 în apel
Curtea de Apel Comrat	19 în apel	7 în apel
Judecătoria Anenii Noi	1	0
Judecătoria Bălți	23	6
Judecătoria Buiucani, Chișinău	197	92
Judecătoria Centru, Chișinău	162	16
Judecătoria Ciocana, Chișinău	27	4
Judecătoria Râșcani, Chișinău	-	-
Judecătoria Botanica, Chișinău	14	2
Judecătoria Bender	0	0
Judecătoria Basarabeasca	0	0
Judecătoria Briceni	0	0
Judecătoria Cahul	19	0
Judecătoria Cantemir	0	0
Judecătoria Călărași	12	0
Judecătoria Căușeni	-	-
Judecătoria Ceadâr-Lunga	17	5
Judecătoria Cimișlia	32	2
Judecătoria Comrat	29	12
Judecătoria Criuleni	7	0
Judecătoria Dondușeni	2	0
Judecătoria Drochia	2	2
Judecătoria Dubăsari	7	0
Judecătoria Edineț	0	0
Judecătoria Fălești	4	1
Judecătoria Florești	0	0

Judecătoria	Număr total cauze	Inclusiv jurnaliști
Judecătoria Glodeni	0	0
Judecătoria Grigoriopol	-	-
Judecătoria Hâncești	11	4
Judecătoria Ialoveni	2	0
Judecătoria Leova	1	0
Judecătoria Nisporeni	6	2
Judecătoria Ocnîța	0	0
Judecătoria Orhei	9	0
Judecătoria Rezina	11	4
Judecătoria Râbnița	-	-
Judecătoria Râșcani (Bălți)	3	3
Judecătoria Sângerei	-	-
Judecătoria Ștefan-Vodă	2	1
Judecătoria Slobozia	1	0
Judecătoria Soroca	2	1
Judecătoria Șoldănești	0	0
Judecătoria Strășeni	4	0
Judecătoria Taraclia	4	0
Judecătoria Telenești	0	0
Judecătoria Ungheni	-	-
Judecătoria Vulcănești	8	1
Judecătoria Militară	necompetentă	necompetentă
Judecătoria Economică	necompetentă	necompetentă
Curtea de Apel Economică	necompetentă	necompetentă

**Cauze privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în
perioada 2005–2009 în instanțe**

Judecătoria	Număr total cauze	Inclusiv jurnaliști
Curtea Supremă de Justiție	61	19
Curtea de Apel Chișinău	208	–
Judecătoria Buiucani	197	92
Judecătoria Centru	162	16
Judecătoria Ciocana	27	4
Judecătoria Râșcani	–	–
Judecătoria Botanica	14	2
Judecătoria Nisporeni	6	2
Curtea de Apel Bălți	28	3
Judecătoria Bălți	23	6
Judecătoria Râșcani (Bălți)	4	4
Curtea de Apel Comrat	19	7
Judecătoria Comrat	29	12
Judecătoria Ceadâr-Lunga	17	6
Judecătoria Hâncești	11	4
Judecătoria Rezina	11	4
Judecătoria Cimișlia	32	2

Mass-media interviuată despre cauzele privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale în care a avut calitatea de pârât

1. Compania publică
„Teleradio Moldova”
2. Compania publică
„Teleradio Gagauzia”
- Posturi TV**
3. Albasat TV (Nisporeni)
4. EU TV
5. N4
6. NIT
7. PRO TV
- Posturi de radio**
8. Antena C
9. Fresh FM
10. Polidisc
11. Radio Noroc
12. Radio Plai
13. Radio Sângera
14. Retro FM
15. Radio Nova
- Publicații periodice**
16. „Argumentî i faktî”
17. ”Business info” (Cimișlia)
18. ”Cahul Expres”
19. ”Kișinevskie Novosti”
20. ”Câmpia Glodenilor”
21. ”Comunistul”
22. ”Curieul de Cantemir”
23. ”Cuvântul liber” (Leova)
24. ”Cuvântul” (Rezina)
25. ”Dobrâi Deni” (Râbnîța)
26. ”ECO”, Magazin economic
27. ”Economiceskoe obozrenie”
28. ”Ecoul Nostru” (Sângerei)
29. ”Edinaia Gagauzia” (Comrat)
30. ”Făclia”
31. ”Farul Nistrean” (Rezina)
32. ”Flux”
33. ”Gazeta de Vest” (Nisporeni)
34. „Jurnal de Chișinău”
35. ”Moldavskie Vedomosti”
36. ”Moldova Suverană”
37. ”Observatorul de Nord” (Soroca)
38. ”Săptămâna”
39. ”Timpul de dimineață”
40. ”Unghiul” (Ungheni)
41. ”Vesti Gagauzii” (Comrat)
42. ”Vreamea”
- Agenții de știri**
43. Deca-Pres
44. Info-Prim Neo
45. Infotag
- Reviste**
46. ”Analitique” Moldpresa
47. ”Business Class”
48. ”Punkt”
49. ”VIP Magazin”

Mass-media în calitate de pârâți în perioada 2005–2009⁵⁰

Redacția ¹	Procese 2005–2009 în baza art. 16 CC
TV Moldova 1	2
PRO TV	3
EU TV	2
NIT Noile Idei Televizate	1
Deca-Pres	3
„Flux”	9
„Jurnal de Chișinău”	6
„Economiceskoe obozrenie”	2
„Literatura și Arta”	7
„Moldova Suverană”	8
„Nezavisimaia Moldova”	1
„Săptămâna”	1
„Timpul de dimineață”	8
„Argumentî i faktî”	5
„Vremea”	6
„Comunistul”	5
„Moldavskie vedomosti”	8
Info-Prim Neo	3
”Ziarul de Gardă”	7
Radio Vocea Basarabiei	1
TV7	1
„Novoe vremea”	5
„Glasul”	1
Ziarul „Copiii Europei”	1
„Accente libere”	1
Presă locală	
„Business info” (Cimișlia)	1
„Curierul de Hâncești” (Hâncești)	3

⁵⁰ Cuprinde doar redacțiile care au avut cel puțin un proces de judecată privind apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale, conform datelor puse la dispoziție de instanțele de judecată și instituțiile mass-media din țară.

Redacția ¹	Procese 2005–2009 în baza art. 16 CC
„Golos Bălți” (Bălți)	1
„SP” (Bălți)	4
„Gazeta MD” (Bălți)	1
„Cahul Expres” (Cahul)	2
„Cuvântul” (Rezina)	1
„Farul Nistean” (Rezina)	1
„Ecoul Nostru” (Sângerei)	1
„Gazeta de Vest” (Nisporeni)	3
„Observatorul de Nord” (Soroca)	1
„Cuvântul Liber” (Leova)	1
„Gagauz Halki” (Comrat)	1
„Edinaia Gagauzia” (Comrat)	4
„Vesti Gagauzii” (Comrat)	2
„Znamea” (Ceadâr-Lunga)	1
„Nastoiășceie Znamea” (Ceadâr-Lunga)	1
„City FM”	1
„Star FM”	1

1. PRELIMINARII

Evenimentele din aprilie 2009 sunt școala, la care, dacă am merge cu dorința de a studia și, mai ales, cu capacitatea de a putea studia, am însuși rare lecții de... democrație. Nu există contradicție în ceea ce s-a întâmplat în aprilie și ceea ce este enunțat în prima propoziție. Vorba e că – paradox total – libertatea s-a născut în circumstanțe istorice de ne-libertate (revoluții, rebeliuni, proteste etc.); libertatea de exprimare – în condiții de cenzură a tot ce înseamnă opinie liber exprimată (primul mare promotor al abolirii cenzurii – J. Milton, a fost chiar... cenzor de stat).

Dintr-o experiență istorică, asemeni celei din 6–7 aprilie, pot fi însușite, grosso modo, lecții de totalitarism și lecții de democrație. Totul depinde de cel care dorește să învețe. El va da valențe consecințelor care, de asemenea, pot fi două – întronarea totalitarismului sau afirmarea democrației. Societatea moldovenească știe ce înseamnă totalitarism, dar nu cunoaște încă ce este democrația. La nivel intuitiv, însă (pentru că nimeni nu a trăit în condițiile democrației), ne gândim la o viață în care normalitatea stă în capul mesei. Iar normalitatea presupune și un trai decent, și demnitate umană, și posibilitatea de a spune ce gândești fără teama de a fi sancționat, dar și sancționarea celor care încearcă să îngrădească făgașul normalității, indiferent dacă-i vorba de guvernanți sau de guvernați.

Evenimentele din aprilie constituie un ghem atât de încâlcit, încât o primă comisie de stat pentru elucidarea protestelor, constituită prin decret prezidențial, nu a dat niciun rezultat (posibil, tocmai de aceea a și fost constituită), iar o nouă comisie – parlamentară, după 60 de zile de încercări de a-l descâlci, a mai solicitat timp până în aprilie 2010. Noi nu vom aștepta concluziile comisiei. Ne vom referi la ceea ce este evident, la aspecte care nu necesită investigații suplimentare, cum ar fi, bunăoară, comportamentul mass-media, al statului, al cetățeanului.

Evenimente asemeni celor din aprilie 2009, care nu se produc în fiecare zi și nici în fiecare deceniu, trezesc un interes general major și plasează mass-media, ca principal furnizor de informație, în zona atenției maxime. Aprilie, pe de altă parte, a oferit și o șansă în plus mass-media să-și adjudece, pentru a câta oară!, utilitatea socială și legitimitatea. De orice institut social oamenii

au nevoie atâta timp, cât văd în el utilitate. Văzând utilitatea – îi legitimează existența.

În aprilie 2009, mass-media a fost în epicentrul evenimentelor. Dar nu toată mass-media. Parte din ea a preferat să schimbe locul în care se făcea istorie pe... coridoare ale puterii, unde considera, în mod eronat, că stă depozitată informația „veridică” pe care o aștepta cetățeanul cu sufletul la gură. De pe aceste coridoare, pe largi canale mediatice, „informația” a început să curgă spre cetățean. Vocea acestei părți a mass-media s-a contopit în cor armonios cu vocea guvernanților, încât nu mai puteau fi deslușiți cântăreții mediatici de cântăreții-guvernanti. „Câinele de pază”, în loc să latre – s-a gudurat pe lângă stăpân. A încurcat coordonatele sociale și a revenit docil la ceea ce știa să facă odinioară – să apere monarhul de supuși. În asta și-a văzut menirea și misiunea profesională.

Să reconstituim succint câteva episoade care au scos din amorțeală societatea moldovenească și au pus pe jar organismele europene imediat după scrutinul parlamentar din primăvara lui 2009: pe 6 aprilie, mii de tineri se adună în principala piață a capitalei și contestă, în mod pașnic, rezultatele alegerilor parlamentare din 5 aprilie, pe care le consideră fraudate. A doua zi, în număr și mai mare, tinerii revin în piață. Protestele degenerază în ciocniri cu forțele de ordine, în violențe și, în definitiv, în devastarea sediilor Parlamentului și Președinției. Președintele Voronin întrunește Guvernul în ședință extraordinară, urmată de negocieri cu liderii celor trei partide parlamentare de opoziție: D. Chirtoacă, Partidul Liberal (PL), V. Filat, Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM) și S. Urechean, Alianța Moldova Noastră (AMN). Președintele acuză opoziția de violențe. La 8 aprilie, ambasadorul României la Chișinău și doi angajați ai Ambasadei sunt declarați *persona non grata*, urmând să părăsească teritoriul republicii în 24 de ore, iar din 9 aprilie este introdus regimul de vize cu România.

Arestarea tinerilor, începută în noaptea din 7 spre 8 aprilie, continuă. Față de ei sunt aplicate tratamente absolut degradante. Jurnaliști aflați în exercițiul funcțiunii sunt intimidati, hărțuiți, agresați. Pe 9 aprilie, după ce mai mulți ziaristi din țară au fost agresați, iar unor ziaristi din străinătate (România, Georgia, Ucraina etc.) li s-a interzis accesul pe teritoriul republicii, organizații neguvernamentale de media și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu înrăutățirea situației presei și îngrădirea accesului la informațiile de interes public. Pe 10 aprilie, peste 200 de reprezentanți ai societății civile au făcut publică o declarație, în care anunțau că în Republica Moldova se creează premise pentru instaurarea unui regim polițienesc și dictatorial și, între alte revendicări, solicitau autori-

tăților să asigure libertatea opiniei și a exprimării, iar „tuturor instituțiilor de presă, dar în mod special Companiei „Teleradio-Moldova”, să reflecte corect și imparțial evoluțiile social-politice după alegerile din 5 aprilie cu participarea egală și nediscriminatorie a părților implicate”⁵¹.

La situația din R. Moldova reacționează și organismele europene. Pe 7 aprilie 2009, Comisarul european Benita Ferrero-Waldner cere stoparea acțiunilor de violență din Chișinău și îndeamnă părțile să recurgă la dialog. Președinția cehă a Uniunii Europene (UE) condamnă utilizarea violenței la Chișinău și îndeamnă părțile să dea dovadă de reținere. Pe 8 aprilie 2009, observatorul european baroneasa Emma Nicholson, declară că raportul OSCE vizând desfășurarea alegerilor în Moldova este prea blând și prietenos. Pe 9 aprilie 2009, miniștrii de Externe ai Cehiei, Franței și Suediei fac apel la Guvernul Republicii Moldova să restabilească relațiile normale cu România. Pe 13 aprilie 2009, UE decide trimiterea la Chișinău a unei misiuni de monitorizare a situației postelectorale. Pe 15 aprilie 2009, reprezentantul special al UE, Kalman Mizsei, declară că liderii celor patru partide, care au trecut în parlament după alegerile din 5 aprilie, trebuie să lucreze asupra împăcării naționale și să asigure că în Moldova vor fi păstrate bazele democrației, pe care se fundamentează libertatea presei, iar UE face tot posibilul ca să împace participanții în situația de conflict. Comitetul pentru afaceri externe al Parlamentului European și delegația pentru relațiile cu R. Moldova se întrunesc într-o ședință extraordinară privind situația politică din Moldova. Parlamentarii europeni fac un apel la calm și accentuează solidaritatea cu România.

2. MASS-MEDIA LA ȘCOALA ANULUI 2009: LECȚII NEÎNVĂTATE

Cum au reacționat la evenimentele din acele zile principalele instituții media cu cel mai mare impact asupra publicului – televiziunile? Elocvente, în acest sens, sunt rezultatele monitorizării a șapte televiziuni principale din țară, efectuată sub egida Centrului pentru Jurnalism Independent (CJI), în perioada 6–10 aprilie 2009, la care vom face referire⁵².

Pe 6 aprilie, radiodifuzorul public național, în buletinele sale informative, nu a inclus nicio știre despre protestele tinerilor din centrul capitalei, pentru că, potrivit argumentului „verosimil” al președintelui IPNA Compania „Teleradio-Moldova”, jurnaliștii de aici nu au știut despre proteste. Televiziunea cu cea mai mare audiență – Prime, pe 6 aprilie, a ignorat în știri protestele, iar în zilele de 7 și 8 aprilie – nu a difuzat ediții informative. Tv N4, de asemenea,

⁵¹ http://www.ipp.md/files/Evenimente/Declaratie_protecte_7_8_aprilie_r.pdf

⁵² http://www.ijc.md/Publicatii/monitorizare/monitorizare_raport_postelectoral.pdf

pe 6 aprilie, nu și-a informat telespectatorii despre evenimentele din Chișinău. EuTV a difuzat o știre scurtă pe 6 aprilie, în schimb și-a sistat buletinele informative pentru a doua zi.

Începând cu data de 7 aprilie, tv „Moldova 1” a dedicat evenimentelor din centrul capitalei mai mult spațiu de emisie decât obișnuia anterior, punând accentul pe ședința specială a guvernului prezidată de președintele Voronin; pe reacția organismelor internaționale care dezaprobă acțiunile violente de la Chișinău; pe reacția cetățenilor care condamnă violențele și cer tragerea la răspundere a „infractorilor” din opoziție (?) etc. „Moldova 1” difuzează apelul președintelui Voronin, în care cei trei lideri politici – V. Filat, M. Ghimpu și S. Urechean – sunt acuzați direct, pentru „lovitură de stat”; învinuirile președintelui la adresa României; acuzațiile lui V.Voronin aduse cadrelor didactice la întâlnirea cu președinți de raioane, rectori, reprezentanți ai societății civile („Mesager”, 8 aprilie, 21.00).

În același timp, „Moldova 1” ignoră totalmente declarațiile ONG-urilor cu privire la represiuni, la cazurile de încălcare a drepturilor omului și a libertății de exprimare, la pericolul instaurării dictaturii. În schimb, postul public oferă spațiu unei declarații a câtorva reprezentanți ai societății civile care solicită autorităților măsuri împotriva „atacului banditesc al forțelor unioniste” care pun în pericol statalitatea țării. (În perioada guvernării comuniste, autoritățile și-au creat câteva ONG-uri de buzunar – așa-zisele GONG-uri – care, „la nevoie”, trebuiau să „ia atitudinea” așteptată de autorități). „Moldova 1” difuzează o știre despre agresarea unui cameraman de-al său de către un protestatar, reamintește în context și cazul agresării, în luna martie, a jurnaliștilor de la agenția Omega (agenție cu simpatii față de autorități în perioada campaniilor electorale) de către un membru al PLDM, dar trece sub tăcere abuzurile autorităților în zilele de 8–10 aprilie față de jurnaliștii moldoveni, interzicerea accesului jurnaliștilor străini în Republica Moldova, reținerea și expulzarea jurnaliștilor români.

Tv Prime, reluându-și activitatea pe 9 aprilie, a difuzat câteva știri, în principal, despre acuzațiile președintelui la adresa opoziției, despre reacția comunității internaționale la situația din Moldova, despre felicitările președintelui rus, trimise omologului său moldovean, pentru gestionarea corectă a situației etc.

NIT a reflectat evenimentele de pe poziția autorităților centrale, opoziției incriminându-i-se organizarea protestelor. NIT a pus accentul pe acuzațiile de tentativă de lovitură de stat aduse liderilor din opoziție.

Pentru tv N4, unghiul de abordare al evenimentelor a fost similar celui adoptat de „Moldova 1”, NIT și Prime. N4 a excelat în difuzarea știrilor în care a încercat să transfere vina pentru consecințele protestelor pe unii lideri ai opoziției.

Eu TV, începând cu 8 aprilie, a informat publicul asupra evenimentelor, deseori invocând opinia liderului PPCD Iu. Roșca.

Posturile Pro TV și TV7 au fost unicele, din cele șapte monitorizate, care au prezentat evenimentele și din perspectiva autorităților, și a opoziției politice, și a protestatarilor.

Așadar, cu excepția celor două televiziuni, celelalte au filtrat știrile, îngrijindu-se de interesele guvernanților, nu și de ale publicului. Au reflectat protestele în mod neobiectiv și partizan. „Moldova 1”, NIT și N4 au „trudit neobosit” la lustruirea imaginii autorităților centrale și a președintelui V. Voronin. Liderii opoziției, în știri, au fost etichetați drept „infractori de stat”, „bandiți”, capabili doar să distrugă.

Televiziunile respective, în loc să informeze publicul, l-au manipulat. De exemplu, „Moldova 1”, pe 7 aprilie, a început principalul său buletin informativ „Mesager” cu știrea despre devastarea de către mii de protestatari a sediilor Parlamentului și Președinției, „uitând” pe tot parcursul ediției să amintească motivele din care tinerii au ieșit în stradă.

La NIT, pe 7 aprilie, în știrea privind negocierile dintre liderii opoziției și conducerea de vârf, jurnalistul afirmă că discuțiile „s-au încheiat fără rezultate încurajatoare, deoarece opoziția declină responsabilitatea pentru dezastrul pe care l-a făcut în piață”. Pe 8 aprilie, o știre începe astfel: „Societatea este șocată de acțiunile devastatoare ale opoziției”, afirmația aparținând jurnalistului. NIT îi prezintă pe cei trei lideri ai partidelor de opoziție, care au acces în Parlament, ca distrugători ai statalității, organizatori ai „dezmățului banditesc”, „infractori”, instigatori la acțiuni de vandalism, inițiatorii „dezmățului”, „ticăloși”, „cretini” etc. Alteori, NIT recurge, deschis, la minciună. În buletinul informativ din 7 aprilie, prezentatoarea distorsionează mesajul Înaltului reprezentant al UE pentru politică externă și securitate comună, afirmând că „observatorii internaționali au indicat în constatările lor preliminare că alegerile s-au conformat multor standarde și angajamente internaționale, dar că *nu sunt* (cursivul nostru) necesare îmbunătățiri adiționale pentru asigurarea unui proces electoral liber de interferențe administrative nepotrivite”. În realitate, textul declarației spunea că „*sunt* necesare îmbunătățiri...”.

Tv N4, ca și NIT, nu a separat în știri faptele de opinii, jurnaliștii deseori etichetând, acuzând, exprimându-și părerea personală. Astfel, la 7 aprilie, bu-

letinul „Obiectiv” a început cu o știre în care jurnalistul afirmă: „Pentru că au pierdut alegerile parlamentare de duminică, Vladimir Filat, care conduce Partidul Liberal Democrat, Serafim Urechean, șeful Alianței Moldova Noastră, Chiril Lucinschi, unul din liderii Partidului Democrat, încearcă să organizeze o lovitură de stat”. La 8 aprilie, o știre din buletin începe astfel: „Acțiunile politicianilor care n-au vrut să-și recunoască înfrângerea sunt condamnate”. În aceeași ediție jurnalistul constată: „Proteste organizate de Petru Lucinschi, fiul său – Chiril Lucinschi, Vladimir Filat, Serafim Urechean, Dorin Chirtoacă, cu implicarea așa-numitor organizații nonguvernamentale, au făcut peste 200 victime, majoritatea fiind din forțele de ordine”.

Pentru „obiectivitate” jurnaliștii de la televiziunile respective au utilizat, mai des ca de obicei, sondaje gen „vox populi”, formulând întrebări și „țesând” răspunsuri astfel încât, în final, să fie defăimate persoane „vinovate”. De exemplu, în sondajul inserat de tv N4 în ediția din 7 aprilie, la prima întrebare trecătorii își dau cu părerea referitor la protestele violente; apoi intervievații răspund ce cred despre... Petru Lucinschi, fiind selectate doar răspunsurile negative („nu plătea pensii”, a fost „implicat în afacerea cu avioane”), ca în final, toți ca unul să se arate „mulțumiți de rezultatele alegerilor”, de „comuniștii care sunt buni” și care „au făcut drumuri bune”, și dornici toți de stabilitate. Trucând astfel răspunsurile, miza se pune pe un anume efect mediatic (ideologic) și nicidecum pe o informare a publicului asupra opiniei cetățenilor într-o problemă ori alta.

Majoritatea materialelor de la postul public „Moldova 1” și de la televiziunile private NIT, Prime, N4 și, parțial EuTV au fost scrise în temeiul unei singure surse de informație – cea care exprima poziția autorităților centrale asupra evenimentelor din 6 și 7 aprilie. La tv „Moldova 1”, în 78 de știri și subiecte vizând evenimentele din capitală, difuzate în perioada 6–10 aprilie, nu a fost prezentată părerea niciunui participant la proteste.

TV7 și ProTV au oferit acces larg și reprezentanților opoziției politice, și reprezentanților puterii.

Majoritatea televiziunilor au mediatizat pe larg apelul președintelui Voronin în care se afirma că „liderii opoziției au ales calea crimei grave”, „au dirijat lovitură de stat”, scopul acestora fiind „de a distruge statalitatea”. Unele televiziuni au revenit în permanență la acuzațiile grave și fără precedent ale președintelui, prezentându-le drept adevăr în ultimă instanță, fără „a-și aminti” de prezumția nevinovăției. Astfel, la NIT, în buletine de știri, jurnaliștii deseori au utilizat expresii precum: „liderii au instigat la actele de vandalism” (7 aprilie), „acei care au pus la cale barbaria au fugit din țară” (9 aprilie) etc. Un jurnalist de la N4, în finalul buletinului din 7 aprilie, afirma, fără a prezenta probe, că „sute de tineri,

ghidați de opoziție, manifestă (corect: manifestează – n.a.) în centrul capitalei împotriva rezultatelor alegerilor parlamentare”, iar în buletinul din 9 aprilie – că în spatele protestelor stau atât lideri de opoziție, cât și unii reprezentanți ai organizațiilor de legionari fasciști de genul „Noua dreaptă” din București.

Normele legale, dar și cele profesionale indică jurnalistului obligația să evite insulta, injuria, defăimarea, limbajul urii și al confruntării. În acest sens, jurnaliștii deseori au eșuat în reflectarea evenimentelor din aprilie. Mai mult, citând fidel și des acuzațiile șefului statului la adresa opoziției, nu au încercat să caute probe pentru a confirma sau a infirma acuzațiile. Iar tirajarea masivă a unei singure opinii, ca unica adevărată, creează, volens-nolens, un efect propagandistic, departe de cel de care trebuie să se preocupe jurnalismul și jurnaliștii. În acest context, „meritul” mass-media în escaladarea conflictului și în polarizarea societății este de netăgăduit.

Mai multe televiziuni, în perioada la care ne referim, au demonstrat abilități excelente de utilizare a imaginii în scopul obținerii unor efecte ideologice. Câteva exemple: „Moldova 1”, în știrea despre agresarea unui cameraman al său de către un protestatar, nu „acoperă” expresiile licențioase, obscene ale agresorului, dimpotrivă, ele, printr-un procedeu tehnic, sunt repetate, spre a amplifica efectul („Mesager”, 9 aprilie). Episodul respectiv a fost reluat de mai multe ori în buletine de știri din zilele următoare. Cu ce scop? Să stoarcă telespectatorului lacrimi de milă pentru cameraman sau, poate, să demonstreze „sălbăticia” protestatarilor?! Aceeași „Moldova 1” ilustrează știrea despre îngrijorarea directorilor de școli și licee față de riscul la care sunt supuși copiii cu imagini care înfățișează o tânără fără cunoștință și tineri devastând cele două clădiri („Mesager”, 7 aprilie).

Unele televiziuni au trucat, prin procedee tehnice, imagini care, în consecință, să distorsioneze adevărul. Astfel, pe 9 aprilie, „Moldova 1”, la rubrica „No comment”, rubrică foarte rar utilizată anterior, difuzează imagini din timpul protestelor, menționând data – 7 aprilie. Dar în imagini apar, în câteva rânduri, președintele PLDM V. Filat și reprezentantul Partidului Democrat C. Lucinschi, în timpul protestelor din 6 aprilie, care urmăresc, bine dispuși, ce se întâmplă în jur. Dar „în jur” se întâmpla un protest pașnic. Imaginile respective, însă, sunt urmate de altele – cele în care sediul Președinției este împrôșcat cu ouă, lucru care s-a produs pe 7 aprilie. Pe „arhitecții” rubricii nu i-a pus în gardă cel puțin faptul că C. Lucinschi, „la distanță” de câteva cadre, apare îmbrăcat... în haine diferite. Și, dacă imaginia liderilor bine dispuși este completată cu secvențe violente despre atacul sediului Președinției, ce trebuie să înțeleagă telespectatorul neavizat?!

În buletinul de știri din 7 aprilie, „Moldova 1” a difuzat imagini filmate în timpul ciocnirilor violente dintre protestatari și forțele de ordine. În imagini apare și liderul PLDM V. Filat, care cheamă protestatarii să meargă din fața Președinției în Piața Marii Adunări Naționale – vocea se aude clar pe fundalul fluierăturilor și scândărilor protestatarilor. Pe 9 aprilie, „Moldova 1” difuzează în reluare aceleași imagini, dar vocea lui V. Filat nu mai este auzită – o „acoperă” (opera sunetistului!) fluierăturile. Și dacă vocea nu-i auzită, impresia este că V. Filat instigă tinerii la violențe.

Tv N4, de asemenea, a demonstrat abilități de manipulare a imaginilor. Astfel, la 7 aprilie, buletinul „Obiectiv” începe cu imagini ce prezintă asediul Președinției, după care urmează imagini din piață în care V. Filat anunță că merge la întâlnire cu S. Urechean și cu D. Chirtoacă pentru a discuta planul de acțiuni; cadrul ce urmează înfățișează ciocnirea dintre protestatari și polițiști în fața Președinției. Vocea jurnalistului anunță: „Pentru că au pierdut alegerile parlamentare de duminică, Vladimir Filat, care conduce Partidul Liberal Democrat din Moldova, Serafim Urechean, șeful Alianței Moldova Noastră, și Chiril Lucinschi, unul din liderii Partidului Democrat, încearcă să organizeze o lovitură de stat”. În buletinul din 9 aprilie de la N4, la rubrica „No comment” (și această televiziune, „din întâmplare”, și-a amintit de o asemenea rubrică), sunt difuzate imagini pe durata a 11 minute, care se încheie cu un sumar, în care pe fundalul unei muzici apare, râzând, V. Filat. Cadrele se repetă, fiind urmate de imagini cu doi polițiști răniți și cu devastarea sediilor.

În ediția informativă din 8 aprilie, tv N4 începe o știre astfel: „Societatea e șocată de acțiunile devastatoare ale opoziției în centrul capitalei. Consecințele sunt cutremurătoare, iar oamenii consideră că reconstrucția principalelor edificii ale țării va costa foarte mult” – lead-ul, dacă nu este atribuit vreunei surse, rezultă că aparține jurnalistului. Urmează imagini însoțite de muzică militantă, pe fundalul mulțimii apare V. Filat, cu megafonul în mână, după care jurnalistul anunță că „opoziția a adunat în Piața Marii Adunări Naționale până la 5 mii de manifestanți. Președintele Vororin a calificat aceste acțiuni drept lovitură de stat și a promis națiunii că va proteja țara de prădători și puciști”. Imaginile însoțite de muzică durează în jur de 5 minute.

Majoritatea posturilor tv monitorizate au avut un comportament ce nu a întrunit standardele profesionale, fiind încălcate flagrant principiile etice și deontologice de reflectare a conflictelor. Tv „Moldova 1”, Prime TV, NIT și N4 au tratat incorect părțile aflate în conflict, remarcându-se prin perpetuarea imaginii pozitive a autorităților centrale și a PCR, pe de o parte, și stereotipizarea negativă a liderilor celor trei partide de opoziție – PL, PLDM și AMN,

pe de altă parte. Prezentarea selectivă a știrilor, informarea neobiectivă asupra motivelor și modului în care s-au derulat evenimentele, utilizarea unei singure surse de informație, cu preponderență, a celei oficiale, manipularea textului și a imaginilor – toate acestea au dezinformat telespectatorii. Doar două posturi – Pro TV și TV 7 – au demonstrat grijă pentru publicul lor, oferindu-i informație echidistantă și completă în conformitate cu rigorile profesionale.

Exercițiul de echilibristică periculoasă între informare și dezinformare, între legal și ilegal, între adevăr și neadevăr, la care s-a dat o parte a mass-media în reflectarea evenimentelor din aprilie 2009, a continuat și în campania electorală pentru alegeri parlamentare anticipate din 29 iulie, și în perioada postelectorală.

Bunăoară, Asociația Presei Electronice APEL, în raportul final de monitorizare a prezenței actorilor politici/electorali în programele a 9 posturi de televiziune, cuprinzând perioada 17 iunie – 29 iulie, menționa în concluziile generale, că o serie de posturi tv a prezentat inechitabil, disproporționat și tendențios actorii politici și, în special, concurenții electorali, prejudiciind astfel posibilitatea alegătorului de a-și forma liber o opinie asupra ofertelor electorale. Parte din televiziuni și, în mod deosebit, NIT și N4, dar și „Moldova 1”, au mediatizat masiv în știri, în context pozitiv, și au manifestat atitudine favorizantă față de actori politici personalizați, reprezentanți ai guvernării, partidului de guvernământ, precum și PPCD (în particular la N4 și „Moldova 1”), iar EuTV a manifestat în știri atitudine favorizantă în exclusivitate față de PPCD și reprezentanții acestei formațiuni. În același timp, aceste patru televiziuni au mediatizat masiv în știri, în context negativ, cu preponderență, actori personalizați, reprezentanți ai opoziției politice. N4 și NIT, în special, dar și EuTV și „Moldova 1” (într-o măsură mai mică) au manifestat în știri în mod vădit atitudine defavorizantă exclusiv față de actori personalizați și față de formațiuni politice reprezentând opoziția.

Pe de altă parte, ProTV și TV7 au adoptat, în acest sens, o atitudine mai echilibrată și nu au admis în știri atitudini părtinitoare ori tendențioase față de actori politici. Totodată, a fost atestată tendința abordării selective din partea unor televiziuni (N4, NIT, „Moldova 1”) a principiului utilizării mai multor surse în știrile cu caracter conflictual. Astfel, în subiectele cu participarea membrilor PCR, de regulă, lipseau opiniile reprezentanților opoziției criticate de respectivul concurent electoral, în timp ce în reportajele de la evenimentele electorale ale opoziției erau inserate întotdeauna și opiniile reprezentanților vizați ai PCR și ai guvernării, de obicei, într-o proporție mai mare. Unele cicluri de emisiuni difuzate în perioada campaniei electorale de către EuTV, N4

și NIT au fost orientate în mod tranșant spre difuzarea „prescripției de opinie”, și nu spre informarea echidistantă și imparțială a audienței. Totodată aceste treri posturi de televiziune au promovat mesaje electorale camuflerate prin intermediul emisiunilor care au vizat, direct sau indirect, subiecți electorali, fără ca acestea să fie identificate cu genericul „Electorală”. Mai mult, N4 a promovat deschis un concurent electoral prin intermediul emisiunii „Revista presei” difuzată în campania electorală, afișând în prim plan pe toată durata programului, în cadrul majorității edițiilor, un ziar cu lozinca electorală a PCR, admitând în acest sens abateri repetate de la prevederile legale. Un post de televiziune – EuTV, a reluat pe 28 iulie 2009 programul de știri din ajun cu participarea concurenților electorali, astfel încălcându-se grav art. 47 alin. 14 al Codului electoral ce stipulează: „În ziua alegerilor și în cea precedentă ei nu se admite nici un fel de agitație electorală”. Deși legislația în vigoare conține norme precise privind difuzarea publicității electorale, două televiziuni (EuTV și NIT) au admis derogări de la aceste prevederi. Astfel, pe 13 iulie 2009, la NIT conținutul unui spot de publicitate electorală al PCR a fost inserat în interiorul ediției de știri. Aceasta constituie o derogare de la legislația în vigoare. EuTV a difuzat în câteva rânduri publicitatea electorală a trei concurenți electorali cu depășirea volumului de 2 min. pe zi pentru un concurent. Reprezentantii a doi concurenți (PLDM și AMN) au părăsit dezbaterile de la EuTV la puțin timp după începutul acestora, acuzând postul tv că ar fi aservit puterii. Ca replică, EuTV a declarat public despre decizia de a ignora în programele de știri evenimentele de campanie electorală ale celor doi concurenți, fapt care contravine prevederilor legislației. Monitorizarea demonstrează că majoritatea televiziunilor, prin comportamentul lor în campania electorală, au încălcat, în multe cazuri foarte grav și repetat, prevederile legislației naționale în domeniu, deontologia profesională și standardele internaționale recunoscute, fapt care nu contribuie în mod evident la crearea și asigurarea unor condiții favorabile pentru alegeri libere și conștiente⁵³.

„Moldova 1”, prezentând rezultatele Barometrului de Opinie Publică, realizat în ajunul scrutinului la comanda Institutului de Politici Publice, opina: „Partidul Comuniștilor va obține majoritatea voturilor pentru Parlamentul de legislatură a XVIII”, iar despre AMN afirma că s-ar putea să nu intre în Parlament, deoarece nu va trece pragul electoral de cinci procente.

În ultima zi de campanie electorală (27 iulie), „Moldova 1”, în două subiecte din „Mesager” a favorizat deschis PCR. Cu al doilea subiect – mesajul adresat alegătorilor de către președintele PCR – postul public de televiziune a

⁵³ http://www.apel.md/public/upload/md_13_Raport_Monitor_FINAL_rom.pdf

și încheiat reflectarea campaniei electorale pentru alegerile anticipate din 29 iulie. Printr-o coincidență „întâmplătoare”, și Radio Moldova a încheiat ziua de 27 iulie, ultima zi când a fost permisă agitația electorală, cu materiale favorabile despre PCR⁵⁴.

Postul privat de televiziune NIT cu acoperire quasinățională s-a remarcat printr-un pronunțat comportament tendențios, orientat spre promovarea mesajelor electorale ale PCR⁵⁴ și denigrarea partidelor de orientare liberală. Unele materiale au promovat limbajul urii, insultând și instigând la ură împotriva anumitor concurenți electorali. Bunăoară, pe 20 iulie, NIT difuzează un subiect despre Rezoluția adunării republicane a veteranilor, în care poporul este îndemnat să voteze pentru PCR⁵⁴. După discursurile vorbitorilor și al lui V.Voronin, care lauda PCR⁵⁴ și blama opoziția, urmează părerile a patru participanți la eveniment, care repetă sloganurile electorale ale PCR⁵⁴. Liderii opoziției nu sunt citați, deși aceștia au fost acuzați că ar dori să vină la putere pentru a avea acces la banii din buget și pentru a scăpa de pedeapsa pentru că ar fi provocat dezordinea din 7 aprilie. În alt subiect (24 iulie), reporterul apare în rolul de expert și anunță că la Căinari „la 5 aprilie pentru PCR⁵⁴ au votat în jur de 60 la sută din locuitorii orașelului, iar la 29 iulie se așteaptă că această cifră să atingă peste 80 la sută, oamenii crezând în cei care pot și vor să le ofere o viață mai ușoară”. Despre crearea unei coaliții la nivel local între PCR⁵⁴ și PPCD (22 iulie), NIT relatează că după doi ani de guvernare a democrațiilor, raionul Hâncești a fost transformat dintr-o localitate prosperă în paragină, de aceea era nevoie de consolidarea puterilor. La 20 iulie, NIT a difuzat un subiect potrivit căruia Partidul Liberal ar încălca Codul electoral. Materialul include mai multe surse, în final fiind inserat un fragment care prezintă un atac verbal al unei cetățene la adresa lui D. Chirtoacă: „Dumneavoastră semănați tare cu Ghitler, dumneavoastră trebuie să vă puneți musteți și – copia Ghitler. Iaca, Filat tot așa și aista, dl Urechean, eu îl știu tare de mulți ani, că eu am fost sub aripa lui, am fost președinte de profcom într-o întreprindere și am fost iurist-economist și îl știu pe dl Urechean ce bandit e el și toți acolo sunteți niște bandiți care vrați să veniți la putere. Da' n-o să vă margă, ați înțeles? Dumneavoastră trebuie să aveți 61 de deputați ca să alegeți președintele, dar nu o să aveți nică. Dacă o să veniți dumneavoastră măcar cu 11 deputați. O să biruie comuniștii că comuniștii e un partid puternic. Da' dumneavoastră numai minciuni și învinovațiți și speriați pensionarii că o să ne luați pașapoartele”. Din material nu este clar cine este persoana, unde și când a avut loc incidentul. La 21 iulie, insertul respectiv este reluat de NIT, ca o știre separată, după ce prezentatorul anunță: „Vocea poporului urmărește reprezentanții Partidului Liberal. Unii oameni, mai în-

⁵⁴ http://www.ijc.md/Publicatii/monitorizare/monitorizare_raport_postelectoral.pdf

drăzneți din fire, nu mai așteaptă o întâlnire cu alegătorii și decid să spună ce cred despre liberali chiar în stradă. Cea mai vizitată știre de săptămâna aceasta pe site-ul nostru este cea în care vicepreședintele PL este huiduit de o femeie”. Este reluată integral „vocea poporului” – acuzațiile femeii, care culminează cu fraza „Da’ la bot nu-ți lua, dle Chirtoacă, a?!!!” La 23 iulie, NIT include același insert la finalul buletinului de știri, la rubrica „No comment”. Faptul că postul NIT transmite integral discursul violent al persoanei respective în prima știre, după care îl izolează și îl repetă, indică asupra unor grave curențe la capitolul etică și deontologie, în special, în ceea ce ține de promovarea limbajului urii. Etichetele de „bandiți”, „mincinoși” și asociațiile dintre politicieni și Hitler, amplificate prin repetiție, cad sub incidența art. 13 al Codului de conduită al radiodifuzorilor, adoptat de CCA în 2007, care obligă radiodifuzorii să nu instige prin materialele lor la ură și violență împotriva indivizilor sau grupurilor de persoane. Repetarea acestei secvențe care nu corespunde nici celor mai elementare rigori ale unui material de presă indică asupra tendențiozității postului NIT și intenției acestuia de a inocula auditoriului sentimente de dispreț și ură față de subiecții vizați în material⁵⁵.

Despre PLDM, NIT afirmă, în baza unui material video preluat de pe Internet, că cere susținerea în alegeri a persoanelor cu trecut criminal. Din cauza calității proaste a imaginii și sunetului, nu este clar cine sunt persoanele și despre ce discută, iar reporterul afirmă că e vorba de foști pușcăriași cu corpul acoperit de tatuaje (24 iulie). În multe cazuri, reporterii de la NIT nu separă faptele de opinie și includ în știri propriile păreri asupra unor evenimente. Astfel, ei afirmă că locuitorii din Edineț își aduc aminte cu groază de timpurile când țara era condusă de democrați (27 iulie), că locuitorii din Căinari nu se vor lăsa intimidați, că amintirea de la 7 aprilie le dă și acum fiori (24 iulie), că 27 iulie va rămâne o dată istorică pentru o localitate din raionul Căușeni, în această zi fiind dată în exploatare o conductă de gaze (27 iulie).

La 27 iulie, NIT îl citează pe M. Tkaciuk, reprezentantul PCR, care considera că opoziția a pierdut dreptul moral la victorie în alegeri, lansând, totodată diferite acuzații la adresa liderilor acesteia – „sunt secte totalitare înrăite”, iar „racketul politic pentru care au manifestat mii de tineri a scuipat în ei, i-a folosit drept carne de tun”. Opoziției nu i se oferă dreptul la replică. Postul respectiv a recurs în unele cazuri la montaj, pentru a amplifica efectul propagandistic al mesajului. Astfel, în știrea de la conferința de presă comună a PL, PLDM și AMN se pune accentul pe afirmațiile lui S. Urechean că nu ar pretinde să fie președinte de țară. Știrea combate aceste afirmații, în material fiind incluse

⁵⁵ http://www.ijc.md/Publicatii/monitorizare/monitorizare_raport_a_nticipate_5.pdf

imagini în care S. Urechean afirmă: „Eu vreu, eu vreu, eu vreu și o să fiu președinte”, urmat de un cadru în care V. Filat zâmbește ironic. Deci, prin procedee tehnice, inadmisibile în știri, este urmărit scopul de a crea impresia că între liderii de opoziție există disensiuni (21 iulie).

EuTV a pus pe post la 22 iulie un reportaj de la conferința de presă a procurorului general V. Gurbulea care declara că „dezordinile în masă din 7 aprilie au fost organizate, iar acest lucru este cert”. În momentul în care jurnalistul redă spusele procurorului despre „membrii unor grupări radicale care au venit în Moldova din străinătate” sunt reluate imagini din 7 aprilie, în care apar liderii opoziției D. Chirtoacă și V. Filat. EuTV nu a solicitat replica liderilor partidelor de opoziție la acuzațiile lui V. Gurbulea, încălcând astfel normele profesionale.

Misiunea „Broadcast Media Monitoring”, în cadrul unui proiect al Consiliului Europei, a monitorizat în perioada 6–29 iulie modul în care câteva importante instituții mass-media de la Chișinău au reflectat anumite evenimente ce au avut loc în intervalul respectiv de timp. Concluziile monitorilor se conțin într-un Raport final și prezintă interes pentru prezentul studiu. Iată, de exemplu, comentariile Misiunii pe marginea modului în care tv NIT a reflectat în buletinele de știri conferința de presă, susținută de vicepremierul Iu. Roșca, ministrul Justiției V. Pârlog, procurorul general V. Gurbulea și viceministrul de Interne V. Zubic, la care au fost prezentate concluziile preliminare, conform cărora s-a infirmat faptul că organele de ordine ar fi apelat la acte de violență în timpul demonstrațiilor la 7–8 aprilie: „Relatarea este unilaterală și se insistă asupra numărului mare (130) de agenți de poliție răniți, în comparație cu câteva zeci de demonstranți. Nu sunt prezentate și alte puncte de vedere. NIT nu menționează despre plângerile depuse la Curtea Europeană a Drepturilor Omului și nici despre faptul că 7 polițiști sunt investigați pentru tortură și abuz de putere”. La 8 iulie, cotidianul „Moldova Suverană” a publicat numele a doi cetățeni sârbi, despre care se pretindea că ar fi fost implicați în evenimentele din 7 aprilie. În articol este menționat și Consiliul Europei ca fiind nepăsător, acceptând printre colaboratorii săi activiști care au participat la „tentativa de lovitură de stat”. Tv „Moldova 1” a difuzat un subiect pe această temă, comentat de către monitorii „Broadcast Media Monitoring” astfel: „2’24” sunt dedicate reportajului care este prezentat drept adevărat și verificat, deși nu s-a făcut nicio încercare de a contacta acuzații, Consiliul Europei sau un comentator în apărarea lor. Practica de a numi acuzații nu respectă principiul de prezumție a nevinovăției. Secvențele video de arhivă susțin ideea unei revolte organizate, implicându-l pe liderul PLDM prezentat adresându-se la portavoce „cetățenilor străini”. Acest reportaj este unul bazat pe o singură sursă și, prin urmare,

unul necoroborat”. Despre modul în care tv N4 a reflectat subiectul vizând arestarea unui grup de falsificatori de bani (2 milioane de dolari SUA) și acuzațiile de implicare a unor reprezentanți ai partidelor de opoziție, monitorii au comentat: „Utilizarea fragmentelor dintr-un film de ficțiune, fără legătură cu cazul, doar cu scopul de a sublinia ideea reportajului (și anume atacul politic), echivalează cu propagandă de tip vechi”. Despre alt subiect la tv N4, care viza constatările procurorului general asupra violențelor din 7 aprilie 2009, monitorii concluzionau: „Reportajul reprezintă o listă lungă de dezinformări partinitoare. Iată câteva exemple: imaginile violente de la început sunt asociate cu sintagma „lovitură de stat”, astfel prezentând ipoteza autorităților drept un fapt stabilit; cuvintele neutre ale procurorului, „factor politic implicat...”, sunt asociate cu imaginile opoziției, sugerând că opoziția este responsabilă de întregul eveniment; subiectul discuției telefonice nu este deloc explicat, deși prezentat un element esențial pentru organizarea tentativei de lovitură de stat. Jurnalistul este în mod intenționat ambiguu în comentariile sale, astfel creându-se impresia unui Chirtoacă suspect și vinovat”⁵⁶.

La o lună de la evenimentele din aprilie, „Ziarul de Gardă” scria: „Și după o lună de la evenimentele din 7 aprilie, presa afiliată puterii, ca și puterea, face același lucru: minte. În speranța, probabil, că o face în favoarea stabilității politice și păcii civice, ajuns să fie în Moldova, mai ales după alegerile din 5 aprilie, subiectul de cea mai largă circulație. Nu vreau s-o fac pe arbitrul, nici nu sunt în drept s-o fac, fiind din aceeași meserie, dar am impresia că marile riscuri pentru stabilitatea politică în R. Moldova nu sunt atât guvernările, cât mass-media care se angajează să servească interesele acestor guvernări. Și reproșul nu e atât la adresa presei, cât la adresa puterii, care, grație mai mult obsesiei decât fanteziei, a căutat să-și facă din ea un așternut comod. A reușit? Parțial, da. Ba chiar în mare măsură. Numai că modul în care a procedat „această presă” în raport cu evenimentele din 7 aprilie este mai degrabă un delict. Și moral, dar și profesional. Avem pe față exemplul unei complicități masive a presei de curte la atrocitățile guvernării...”. Ziarul încheie: „În recenta sa vizită la Chișinău, europarlamentara Marianne Mikko, copreședintele Comitetului pentru colaborare UE – R. Moldova, făcea o declarație surprinzător de gravă în acest sens, care nu e doar o constatare a stării de fapt, ci poate cea mai mare culpă din toate câte s-au produs de la lansarea Chișinăului pe pista integrării europene. „Lupta pentru libertatea și independența mass-media în R. Moldova a fost pierdută”. Și încă: «schimbarea denumirii Companiei Tele-Radio Moldova nu a fost decât una cosmetică». ...Dacă comuniștii ar fi avut ambiția sau curajul de

⁵⁶ Misiunea „Broadcast Media Monitoring”. Consultanță independentă – Trans Euro Media, Raport final/6–29 iulie 2009, Moldova – iulie 2009, 75 p.

a se respecta, cel puțin pe sine, ca „partid proeuropean”, am fi avut, cel puțin, un lucru din două puse la punct: libertatea accesului egal la mass-media, cel puțin publică, pentru toată clasa politică, inclusiv sectorul asociativ, și, ulterior, asigurarea unui tratament echitabil pentru toată presa, fără divizarea ei arbitrară de la „centru”, pe culori și zone de influență. În caz contrar, Todercanii, Starășii, Petcovii, Barbovii, Belceankovele și alți „ii” și „ele” nu vor face decât să schimbe și de acum încolo în interviurile și comentariile lor doar numele președinților sau prim-miniștrilor.”⁵⁷.

De notat că presa vizată de ziar, inclusiv televiziunile la care ne-am referit și noi, a continuat, în fond, în aceeași manieră să informeze/dezinformeze publicul și după scrutinul din 29 iulie. Un raport de monitorizare a prezenței actorilor politici în serviciile de programe a 9 posturi de televiziune în perioada 30 iulie–31 august 2009 constata că parte din televiziuni a încălcat dreptul cetățenilor la informare completă, obiectivă și veridică, dreptul la libera exprimare a opiniilor și dreptul la libera comunicare a informațiilor, stipulate în art. 10 al Codului audiovizualului. Mediatizarea actorilor politici în știri și emisiuni, atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ, a fost marcată de dezechilibru în asigurarea pluralismului politic, de atitudini subiective și de lipsă de echidistanță. Disproporțiile constatate în această perioadă se datorează, în bună parte, mediatizării dezechilibrate a actorilor politici de către NIT, „Moldova 1”, N4 și, pe unele segmente, de către EuTV. Astfel, în programele de știri, „Moldova 1”, NIT și N4 au menținut, în linii mari, atitudinea și tonalitatea diferențiată față de actorii politici, favorizând în mod deschis reprezentanții unor partide (îndeosebi PCRM) și defavorizând reprezentanții altor partide (în particular, PLDM, PL, PDM și AMN). Politicile editoriale ale acestor televiziuni nu au urmărit informarea veridică a publicului asupra procesului postelectoral. În cadrul emisiunilor difuzate de „Moldova 1”, NIT și EuTV distribuirea timpilor de antenă acordați mediatizării actorilor politici a fost inegală, producându-se o supradimensionare a unor actori politici și informarea insuficientă cu privire la alții, fapt care a redus simțitor din pluralismul politic. Totodată, EuTV și îndeosebi NIT au informat publicul despre procesul postelectoral în mod distorsionat, fapt ce contravine normelor profesionale de jurnalism. Astfel, NIT a continuat și în perioada postelectorală să favorizeze în emisiuni, în principal, guvernarea și PCRM, iar EuTV – PPCD. EuTV și, mai ales, NIT au continuat, prin intermediul emisiunilor, să defavorizeze, în principal sau în exclusivitate, reprezentanți ai partidelor liberal-democrate și componentele AIE. În perioada de referință, ProTV și TV7 și-au reconfirmat tendința de a promova o politică editorială întemeiată pe respectarea standardelor profesionale, asigurând plu-

⁵⁷ <http://www.zdg.md/editoriale/stabilitate-fara-libertate>

ralism și echilibru relativ, echidistanță și obiectivitate în informarea publicului larg asupra evenimentelor cu prezența actorilor politici desfășurate în perioada postelectorală⁵⁸.

Regretabil că în rândul televiziunilor care și-au făcut prost meseria, se numără și „Moldova 1”. Ea a continuat să utilizeze tehnici manipulatorii, inclusiv în reflectarea activității noului legislativ. De exemplu, subiectul despre alegerea președintelui Parlamentului („Mesager”, 28 august 2009) a fost realizat într-o manieră estimativă de prezentare a faptelor: „După ieșirea din sala de ședințe a Partidului Comuniștilor, liberal-democrației au purces la alegerea președintelui parlamentului, pe alocuri dând dovadă de necunoașterea temeinică a procedurii respective”, sau „Reamintim că președintele ședinței de astăzi a legislativului, deputatul PCRM Ivan Calin, a anunțat o pauză până la 4 septembrie, termen prevăzut de legislație, însă ignorat de liberal-democrați”. Astfel, data de 4 septembrie este calificată în mod discreționar de autor drept „termen prevăzut de legislație”. În materialul difuzat de „Moldova 1” despre prima ședință a parlamentului jurnalistul afirmă: „Reprezentantul Partidului Comuniștilor Maria Postoico a declarat că pentru formarea fracțiunii parlamentare PCRM solicită o pauză până pe 4 septembrie. Astfel, potrivit procedurii parlamentare, Ivan Calin a anunțat o pauză în activitatea legislativului până pe 4 septembrie”. Propria interpretare a autorului este prezentată ca fapt „potrivit procedurii parlamentare”. Dreptul cetățeanului la informarea corectă și echidistantă a fost limitat prin prezentarea unui singur punct de vedere asupra situației controversate, opțiunile celorlalte fracțiuni parlamentare rămânând în afara atenției jurnalistului.

Reflectând lucrările noului parlament, „Moldova 1”, în mod părtinitor, și spre deosebire de alte medii de informare, a omis violența verbală aplicată de liderul PCRM în raport cu liderul PLDM. (V.Voronin l-a înjurat și i-a strigat din sală în limba rusă: „Idi na hren! Mî s toboi razberiomsia drughimi metodami, pașan!” („Du-te-n p... Ne lămurim noi cu tine prin alte metode, băiatu!”)⁵⁹. Omisiunea respectivă relevă nu atât pudoarea postului tv Moldova 1, cât selecția parțială de către acesta a faptelor⁶⁰. Să amintim că „Moldova 1” nu a ezitat să difuzeze în mai multe rânduri subiectul în care este atacat un cameraman de-al său de către un participant la un miting al PLDM, atacatorul utilizând un limbaj obscen, dar a cruțat limbajul, la fel de obscen, al ex-președintelui țării. Este inexplicabil zelul tv „Moldova 1” de a menține imaginea cuiva cu orice

⁵⁸ <http://apel.md/news.php?l=ro&idc=147>

⁵⁹ citat după <http://www.interlic.md/2009-08-28/conducerea-radiodifuziunii-publice-acuzanoul-parlament-de-dictatura-11664.html>).

⁶⁰ <http://apel.md/libview.php?l=ro&idc=159&id=376>

preț, chiar cu cel al tănuirii unui fapt care era de așteptat să fie dat unei largi publicități de toată presa.

Este inexplicabil zelul radiodifuzorului public, menit prin definiție să servească interesul cetățenilor, de a sta la paza imaginii guvernanților. Ce l-a determinat să fie atât de docil, supus în fața autorităților și nedrept în fața publicului? Conformismul? Dependența de putere și independența de cetățeni? Respectul pentru autorități și lipsa respectului pentru cei care îl plătesc? Cert rămâne faptul că cetățeanului, celui care plătește, i s-a oferit un produs informațional alterat, nociv, toxic. Să amintim că mulți părinți, mai ales din mediul rural în care „pătrunde” numai „Moldova 1”, fiind informați în acest mod, își blestemau în aprilie odraslele „pentru lovitura de stat”. IPNA „Teleradio-Moldova” n-a trecut nici examenul evenimentelor din aprilie 2009, nici examenul electoral. A demonstrat imaturitate profesională și atunci când, în mod sfidător, a refuzat să transmită în direct ședințele importante ale Parlamentului nou-ales, invocând ba dificultatea de a interveni în grila de emisie, ba lipsa resurselor financiare, ba ingerința noii guvernări în politica editorială etc. Misiunea directă de a lărgi accesul publicului la informația de interes major a fost „uitată”. Paradoxal, dar instituții private, cum ar fi radio „Vocea Basarabiei”, „JurnalTV”, AP „Info-Prim Neo”, site-urile de știri „azi.md”, „unimedia.md” sau „privesc.eu.md”, fără buget din bani publici, fără a invoca motive, dar și fără obligația juridică directă de a servi publicul, l-au informat operativ, pe cheltuială proprie, în timp real. I-au oferit toată informația, din prima sursă, despre evenimentele pe care le-au considerat mai întâi de interes pentru cetățean, și apoi pentru business. Deci întrebarea rămâne: de ce inițiativa și capacitatea mediilor de informare private depășesc inițiativa și capacitatea mediilor plătite din bani publici? Nu cumva miza se pune, până una-alta, pe accesul deocamdată limitat al cetățeanului la mediile amintite și la Internet?

În esență, ce-a făcut „Moldova 1” și celelalte televiziuni la care ne-am referit? Au dezinformat cetățeanul. Conștient și cu rea-voință. Au defăimat! Metodic, masiv, îndelung. Au abuzat de libertatea cuvântului și, până la urmă, au zdruncinat democrația moldovenească, și așa scârțâindă din toate încheieturile. Focul încălzește, dar și mistuiește. Libertatea cuvântului poate edifica, dar poate și demola. Și pentru ca să edifice doar, sunt necesare contrabalante.

Așadar, la școala evenimentelor din 2009, o parte a mass-media „a picat” examenul de jurnalism social, responsabil. Mass-media, însă, nu s-a compromis în totalitate, grație profesioniștilor care își fac meseria indiferent de coloratura politică, de coloratura evenimentelor și a protagoniștilor lor. Mesajul acestora a fost dictat de adevăr, și nu de stăpâni politici. Asemenea tip de jurnalism a

fost necesar și oportun cetățenilor, dar el a displăcut autorităților. Anume meseriașii din această parte a mass-media au nimerit atunci în dizgrația puterii.

3. MASS-MEDIA LA ȘCOALA ANULUI 2009: LECȚII ÎNVĂȚATE ȘI LECȚII DE ÎNVĂȚAT

Bunii profesioniști din mass-media, fie în cazul evenimentelor din aprilie, fie în cazul proceselor electorale și postelectorale, și-au făcut meseria, în pofida celor care au dorit ca presa să tacă ori să comunice ceea ce voia puterea.

Un prim raport despre reacția autorităților moldovenești la violența poliției în timpul protestelor postelectorale din aprilie 2009, întocmit sub egida Programului de Drept al Fundației Soros-Moldova, indica, între altele, că „poliția a bătut și a hărțuit jurnaliștii, aparent, pentru a-i opri să facă reportaje cu privire la demonstrații”⁶¹. Reporters Sans Frontiers, pe 10 aprilie, chema autoritățile să stopeze violențele împotriva jurnaliștilor⁶². Pe 11 aprilie, AP Television anunța că jurnaliștii cer azil în SUA în urma cazurilor de intimidare din partea autorităților. Organizația SEEMO anunța pe 10 aprilie că jurnaliștii sunt opriți să intre în Moldova, că ei sunt atacați, deținuți și interogați de ofițerii de poliție⁶³.

Amnesty International, pe 17 aprilie, își exprima într-un memorandum îngrijorarea privind acțiunile poliției în timpul și după evenimentele din 7 aprilie 2009 din Chișinău.

La 7 aprilie 2009, cel puțin 18 jurnaliști români care circulau dinspre România spre Chișinău, au fost opriți și întorși din drum de la punctele Galați-Giurgiu-lești și Oancea-Cahul, conform datelor Agenției de Monitorizare a Presei ActiveWatch din România și ale Centrului Român pentru Jurnalism de Investigație. Vameșii moldoveni au invocat defecțiuni ale sistemului computerizat și le-au solicitat jurnaliștilor mai multe acte, deși, pentru a trece frontiera dintre România și Republica Moldova, e necesară doar prezentarea pașaportului străin. Jurnaliștii reprezentau agențiile Associated Press, EPA, France Press, Intact Images, NewsIn, Mediafax, Reuters, ziarele „Evenimentul Zilei”, „Jurnalul Național”, „Ziua” și televiziunea Realitatea TV.

La 8 aprilie 2009, doi jurnaliști de la tv Antena 3 (România) au fost ținuți o noapte pe Aeroportul Chișinău sub supravegherea poliției, ca, într-un târziu, să

⁶¹ Sub acoperirea impunității: Raport despre reacția autorităților moldovenești la violența poliției în timpul protestelor postelectorale din aprilie 2009/Clarisa Bencomo, – Ch.: Cartier, 2009 – p. 114

⁶² [http://arabia.reporters-sans-frontiers.org/article.php3?id_article=30808

⁶³ http://www.ifex.org/Moldova/2009/04/13/journalists_prevented_from_entering/

li se înmâneze documentele de expulzare. Pe 9 aprilie, au fost îmbarcați într-un avion cu destinația Budapesta.

În aceeași zi, un fotoreporter de la publicația bucureșteană „Adevărul”, ajuns pe aeroportul din Chișinău, după ce a fost ținut sub pază militară timp de cinci ore, a trebuit să se întoarcă în România.

Pe 8 aprilie, un reporter special și un tehnician de sunet de la postul public Radio România Actualități, sosiți la Chișinău cu o cursă a companiei Air Moldova, după o așteptare de peste o oră și fără nicio explicație, au fost anunțați că vor fi conduși la terminalul „Plecări”, cu precizarea că își vor recupera pașapoartele de la comandantul aeronavei cu care vor reveni în România (tratament aplicat, de regulă, deportaților).

Tot la 8 aprilie 2009, un ziarist de la cotidianul românesc „Gândul” a fost reținut o noapte pe aeroportul din Chișinău, după care a fost expulzat din țară.

Natalia Morari, corespondent în Chișinău pentru publicația „The New Times” din Moscova, a fost acuzată de organizarea protestelor violente din 7 aprilie din Chișinău. Ea s-a aflat de pe 16 aprilie în arest la domiciliu pentru 15 zile.

Unui grup de ziariști din Georgia, de la „Imedi”, Rustavi-2” și „Primul canal”, nici după implicarea consulatului georgian, nu i s-a permis intrarea în Republica Moldova.

Pe 9 aprilie, o echipă a televiziunii „Realitatea” din România a fost reținută pentru patru ore de către forțele de ordine, intimidată și obligată să părăsească țara.

La 10 aprilie 2009, o echipă a televiziunii române „Antena 3”, după ce a fost hărțuită și amenințată de către organele de securitate, a decis să părăsească Republica Moldova.

Tot la 10 aprilie, un corespondent al postului public din România, TVR, a fost reținut timp de șase ore la Departamentul Servicii Operative din cadrul Ministerului de Interne, fără acces la un avocat și fiindu-i confiscat telefonul mobil. Pe 13 aprilie, jurnalistului i s-a dat ultimatum să părăsească teritoriul Republicii Moldova în 24 de ore.

După protestele din aprilie, au fost supuse presiunilor și organizații neguvernamentale. Astfel, pe 28 aprilie, CJI a fost vizitat de un reprezentant al Inspectoratului fiscal de Stat, care a cerut să i se pună la dispoziție, pentru verificare, un șir de documente referitoare la proveniența surselor de finanțare a organizației. Anterior, pe 24 aprilie, CJI promise o citație la sediul inspectoratului, pentru a prezenta documente cu privire la activitatea Centrului în ultimii doi ani. Citații similare de la organele fiscale au primit, de asemenea, Asociația pentru

Democrație Participativă ADEPT, Institutul IDIS Vitorul, Institutul de Politici Publice și Asociația Presei Electronice APEL, care, în perioada preelectorală și electorală, au semnalat repetat cazuri de încălcări grave ale legislației electorale și ale drepturilor omului⁶⁴.

De reținut că jurnaliștii au fost agresați, hărțuiți, intimidați și până la evenimintele din aprilie. În situația dată nu este de prisos să fie învățată o lecție în plus: comportamentul jurnalistului în condiții limită. În lume, iar Moldova este parte a ei, jurnalistul este tot mai des pus în situația să acționeze anume în atare condiții. Ele, de cele mai dese ori, înseamnă a colecta informație, a filma, a fotografia, a relata din interiorul/exteriorul unor mulțimi de oameni, adunați din varii motive.

Majoritatea psihologilor sociali sunt unanimi în opinia că mulțimea este un organism biologic deosebit. El acționează conform unor legi aparte și nu întotdeauna ține cont de interesele componentelor sale, inclusiv de integritatea lor. Foarte des mulțimea devine mai periculoasă decât calamitățile naturale. Dar mulțimea indică asupra unui eveniment, unei întâmplări de importanță socială mare și aflarea acolo a jurnalistului este iminentă, este îndreptățită și necesară.

Între caracteristicile mulțimii psihologii indică: diminuarea gradului intelectual și sporirea gradului de emoționalitate, creșterea bruscă a sentimentului de panică; diminuarea facultății componentelor mulțimii de a gândi independent; necesitatea imperioasă pentru mulțime de a avea un lider sau un obiect al urii, căruia să i se supună fără ezitare, sau pe care să-l nimicească fără ezitare; în viața de stradă a mulțimii (îndeosebi a celei socio-politice) este foarte importantă prima piatră în vitrină sau prima picătură de sânge. Asemenea trepte pot ridica mulțimea la un nivel principial nou de pericol, unde iresponsabilitatea colectivă transformă fiecare membru al mulțimii în infractor/criminal. Jurnalistul e bine să cunoască acest lucru, pentru că va trebui să acționeze, exercitându-și meseria, în interiorul unor asemenea mulțimi⁶⁵.

Cu siguranță, jurnaliștii moldoveni, în aprilie 2009, ca mulți alți semeni de pretutindeni, s-au gândit la alternative: să realizeze reportaje sau să se salveze. Se întâmplă, ca propria supraviețuire să devină prioritară: dacă nu supraviețuiește ziaristul, nu are cine să se gândească la datoria profesională.

În mulțime telejurnaliștilor le este cel mai dificil să acționeze – îi împiedică echipamentul. Este nevoie de spațiu de manevră, deci locul lor s-ar putea să nu fie chiar în mijlocul mulțimii, cuprinsă ori gata să fie cuprinsă de panică.

⁶⁴ <http://www.civic.md/comunicate-de-presa/memoriu-privind-libertatea-presei-in-republica-moldova.html>

⁶⁵ Kneazev V., Jurnalistika konflikta. Posobie// <http://evartist.narod.ru/text3/10.htm>

Poate este rațional ca ziariștii să se gândească la o modalitate de a se identifica de la distanță ca ziariști (numai dacă mulțimea, inclusiv provocatorii din mulțime, forțele de ordine nu urmăresc „vânătoarea„ de ziariști). Este cunoscută experiența Centrului de Jurnalism Extrem al Uniunii Jurnaliștilor din Rusia: el a confecționat veste de identificare din material luminescent cu inscripția „Presa”, care îi disting clar pe cei care le îmbracă în mulțime. Există în asta o logică: ziariștii, de cele mai dese ori, din neglijență sau din fierbințeală, devin ținta părților implicate în conflict, în timpul intervenției în forță a poliției, când încearcă să disperseze demonstrații. De exemplu, în aprilie 2007, în perioada „Marșurilor celor care nu sunt de acord” („Marș nesoglasnâh”) din orașele rusești Moscova, Sanct-Petersburg și Nijni Novgorod au avut de suferit 72 de ziariști – acei care nu aveau însemne de apartenență la presă. În același timp, niciun jurnalist în vestă de identificare nu a avut de suferit. Să reținem că scopul ziaristului nu-i să participe la eveniment, ci să-l reflecte, să comunice despre el, iar poliția, în cazul în care nu acționează cu rea-voință, trebuie să nu-l stingherească în a-și exercita misiunea.

Nu ar fi de prisos și un Cod de conduită al ziaristului în situații limită. Asemenea coduri există. Ele sunt cu atât mai necesare, cu cât situațiile limită devin tot mai frecvente. Situația de criză este, prin definiție, anormală, când spațiul libertăților, inclusiv ale jurnalistului, este limitat. Dar jurnalistul nu se poate eschiva. Dimpotrivă, în situații de criză, adevărată a celor din aprilie 2009, responsabilitatea socială a jurnalismului – și cea a jurnalistului – trebuie să crească. Valențele profesiei sunt fructificate plener în condiții de libertate deplină, nu de situații limită. Jurnalistica trebuie să prevină asemenea situații, dar dacă ele apar, cetățeanul nu poate altfel afla ce se întâmplă decât dacă jurnalistul este acolo.

Există diverse recomandări pentru ziariști. De exemplu, regulile pentru colaboratorii CND-CBS (7 aprilie 1977), vizând demonstrațiile, rebeliunile și alte dezordini civile, stabilesc:

– televiziunea, prin prezență, amplifică dezordinea sau o aprofundează, dar asta nu înseamnă că tv trebuie să se ascundă, ori să relateze numai despre inundații și furtuni. Datoria profesională obligă jurnalistul să reflecte dezordinile care merită atenție din perspectiva știrilor. Dar e neapărat necesar, ca aceasta să fie făcut:

1. în calitate de reporteri, și nu de participanți;
2. cu obiectivitate totală, exactitate și reținere;
3. atât de neobservat și de neposiv pe cât o permit circumstanțele.

Experiența acumulată permite a da următoarele sfaturi:

4. utilizați, dacă e posibil, transportarea echipamentelor și personalului la locul dezordinilor în automobile fără semne de identificare;
5. instalați echipamentele cât mai neobservat; utilizați prioritățile utilajului – microfoane cu acțiune direcționată, microfoane radio, amplificatoare ale reflectării color, camere și echipamente de înregistrat miniaturale;
6. dacă prezența voastră poate amplifica dezordinea, mascați echipamentele, indiferent cum procedează alte companii, care transmit știri;
7. lucrați cât se poate de neobservați, fără a vorbi unul cu altul;
8. fiți reținuți, neutri și imparțiali în comentarii și în comportament, indiferent de posibilitatea insultării verbale sau fizice din partea manifestanților;
9. evitați reportajele cu liderii sau cu grupurile care vor să iasă în evidență;
10. comunicați ceea ce se întâmplă, fără a înscena ceva sau a ruga ca să fie repetat ceva;
11. ascultați de poliție, dar raportați președintelui sau prim-vicepreședintelui CND despre orice dispoziție menită, în opinia dvs, să limiteze știrea ori s-o manipuleze, ori să evite transmiterea ei;
12. aveți grijă de securitatea fizică. Chiar dacă ne străduim să nu admitem ca pericolul de a fi aplicată violența să împiedice reflectarea evenimentului, sănătatea și securitatea colaboratorului CND este mai presus de posibilitatea ratării reportajului. De aceea, trebuie să apreciați dvs înșivă eventualitatea leziunilor corporale și să decideți una dintre alternative: să continuați reportajul, să treceți în altă parte mai puțin periculoasă și să continuați, totuși, reportajul, să părăsiți locul evenimentului;
13. comunicați despre dezordini reținut, bazându-vă pe fapte, nu pe emoții⁶⁶.

Sunt câteva sfaturi din partea colegilor de breaslă cu mai multă experiență de activitate în condiții limită. Altădată le-am fi considerat deplasate pentru jurnaliștii moldoveni. Acum ele devin oportune. Să menționăm în aceste sfaturi, pe lângă grija pentru integritatea jurnalistului, și grija pentru acuratețea comunicării de la evenimente de atare gen. Or, tocmai relatările de la fața locului, relatările reținute, imparțiale, bazate pe fapte, au fost deficitare în timpul evenimentelor din aprilie 2009. Parte din mass-media a preferat să se joace de-a televiziunea, „întorcând” pe toate părțile filmările operative ale forțelor de ordine. A preferat liniștea birourilor și opțiunile softurilor de montaj în a „ilustra” „atacul asupra Moldovei”. Și doar ziariștii deprinși să-și facă onest meseria au continuat să și-o facă, riscându-și sănătatea și viața și neavând pregătirea „ajustată” la condițiile limită. Plasați de evenimente într-un mediu dușmănos,

⁶⁶ Освещение журналистами экстремальных ситуаций/авт.-сост. Г.Ю. Арапова и др., – М.: Элиткомстар, 2007. – 160 с. – с.с. 143–145]

orice am spune, ei au câștigat admirația și respectul celor, pentru care au lucrat și lucrează. Grație lor, cetățeanul a putut să afle, din prima sursă, ce se întâmpla la Chișinău în aprilie 2009.

4. AUTORITĂȚI PUBLICE LA ȘCOALA ANULUI 2009: LECTII NEÎNVĂȚATE

Comportamentul unei părți a mass-media în reflectarea evenimentelor din aprilie a fost identic celui adoptat de autorități și, în primul rând, de autoritățile centrale.

Dezinformarea, etichetarea, defăimarea au fost ridicate tacit la rang de politică de stat. Însuși șeful statului și-a asumat prerogativele judecării și, din prima ieșire publică după evenimentele din 7 aprilie, a început a „împărți” grade de vinovăție, fără probe, fără investigații, fără judecată, fără drept de apel. Celelalte instituții de stat – procuratura, poliția, SIS-ul etc., etc. – trebuiau să se facă luntre și punte și să demonstreze „adevărurile” șefului statului.

Să amintim că, inițial, autoritățile au calificat evenimentele din aprilie ca încercare de „lovitură de stat”. Ulterior, autoritățile au procedat la identificarea și urmărirea penală a unor persoane pentru organizare și participare la demonstrații. Mai mult de 260 de persoane au început să fie urmărite penal pentru presupuse acte infracționale, legate de demonstrații, dintre care 164 de persoane – acuzate sau suspectate de organizare sau participare la „dezordini în masă”. Cel puțin 168 de persoane au fost judecate și condamnate la amenzi sau detenție pentru contravenții administrative legate de demonstrații. Deseori, procedurile penale sau administrative au fost profund viciate⁶⁷.

Pe 15 aprilie 2009, președintele țării anunță așa-zisa „amnistie totală”. Iar pe 16 aprilie, Serviciul de Presă al Procuraturii Generale aduce la cunoștință opiniei publice că procuratura „a inițiat procesul de revocare a măsurilor de reprimare”, iar pe 21 aprilie – că „a finalizat procesul de revocare a măsurilor de reprimare”. Cât de operativ a reacționat Procuratura Generală la ordinul președintelui care, să accentuăm, nu avea nicio bază legală. În conformitate cu legislația națională doar Parlamentul este autorizat să declare amnistiiile generale. Să nu fi știut acest lucru Procuratura Generală?! E vorba de ignoranță juridică sau de ingerință în activitatea procuraturii? Poate „amnistia” președintelui a fost necesară pentru oficialii implicați în acte criminale? Cei fără vină nu au nevoie de amnistie, care, în plus, emană ilegal din Președinție.

⁶⁷ Sub acoperirea impunității: Raport despre reacția autorităților moldovenești la violența poliției în timpul protestelor postelectorale din aprilie 2009/ Clarisa Bencomo, – Ch.:Cartier, 2009 (Tipogr. „Bons Offices”SRL), – p.135]

Să mai amintim că, pe 21 aprilie 2009, prin decret prezidențial, este creată Comisia de Stat pentru elucidarea cauzelor, condițiilor și consecințelor evenimentelor din 7–8 aprilie. Cât de credibilă trebuia să fie Comisia, dacă în componența ei nu se regăseau partidele de opoziție, ONG-urile, mass-media, dacă nu accepta mărturiile victimelor?! Cum intenționa Comisia să „elucideze cauzele” evenimentelor din aprilie? Potrivit președintelui ei, Comisia a solicitat informație „de la serviciile secrete, grăniceri și alte servicii cu privire la circulația cetățenilor în Republica Moldova [din România]” și cu privire la „utilizarea internetului pentru instigarea și adunarea oamenilor în acest scop [pentru a face o demonstrație]...”⁶⁸ Altfel spus, Comisia urma să găsească dovezi de implicare a României în tentativa de „lovitură de stat” la Chișinău, altfel, cum să rămână acuzațiile președintelui vorbe goale?! Dovezile urmau să convingă și propriii cetățeni, și organismele internaționale. De exemplu, Ministerul de Interne informa Comisarul pentru Drepturile Omului al Consiliului Europei, Thomas Hammarberg, în timpul vizitei sale în Moldova pe 25–28 aprilie 2009, că în urma acțiunilor din 6–7 aprilie „avea reținute 106 persoane suspectate de infracțiuni penale și 216 persoane acuzate administrativ”, deci, în total – 322 de rețineri. În același timp, Grupul de criză, un grup de activiști pentru drepturile omului și avocați afiliați cu importante organizații pentru drepturile omului din Moldova, care a documentat abuzurile drepturilor omului în timpul demonstrațiilor din aprilie, a reușit să identifice 674 de cazuri, inclusiv a determinat data reținerii a 411 persoane. Dintre acestea, 394 au fost reținute în perioada 7 – 12 aprilie 2009. Altfel spus, Ministerul de Interne a tăinuit și față de propriii cetățeni, și față de Comisarul Consiliului Europei „cel puțin 352 de rețineri documentate de către Grupul de criză până la data de 29 iulie 2009”⁶⁹. În acest context, îi dăm dreptate publicației „Ziarul de Gardă”, care, la o lună de la protestele postelectorale din 6–7 aprilie, scria: „Minte șeful statului, mint miniștrii și prim-ministrul, mint deputații puterii, minte poliția și SIS-ul, mint, fără jenă, preinșii succesori la noul mandat prezidențial, minte medicina legală, mint «martorii filați», mint toți cei care, într-un fel sau altul, au fost implicați în acele evenimente, au interese ori sunt dependenți de voința celor implicați. Situația este cu atât mai ridicolă, cu cât președințele Voronin reiterează de o lună în șir ideea unor suspecți, vinovați de «tentativă de lovitură de stat», cu acuzații nominale la adresa mai multor state și partide politice, liderii cărora, în pofida gravelor acuzații ce li se aduc, sunt, totuși, în libertate. O premieră absolută, în cazul loviturilor de stat.”⁷⁰

⁶⁸ idem – p.136

⁶⁹ ibidem – p. 107

⁷⁰ <http://www.zdg.md/editoriale/stabilitate-fara-libertate>

Riscantă, periculoasă și, totodată, foarte naivă ideea și afacerea de a tăinui informația în era informațională, dar care, pe termen scurt, a funcționat. Cine ar spune azi câte copii ale filmului „Atac asupra Moldovei” au distribuit în toată lumea ambasadere moldovenești? În câte sate și de câte ori a fost proiectat filmul în interiorul țării (câte televiziuni și de câte ori l-au difuzat, se cunoaște)?

Caraghioasă situația în care aceleași autorități, declarându-și atașamentul la valorile europene (între ele – libertatea de exprimare), în practica reală, cotidiană, le-au profanat. Să reamintim cum în iunie 2008, fac percheziție la domiciliul unor tineri, le ridică computerele și-i amenință că „prin intermediul portalurilor forum.md, torrentsmd.com, desteptarea.info și unimedia.md au lansat multiple chemări publice la răsturnarea prin violență a orânduirii constituționale și lichidarea statalității și integrității teritoriale a Republicii Moldova”. După protestele din 7 aprilie 2009, a fost blocat, pe parcursul câtorva zile, accesul la unele portaluri din Internet. La 8 aprilie, serverul portalului de știri unimedia.md a fost atacat de mai multe ori. A fost sistată retransmisiunea de către cel puțin doi distribuitori de servicii – SunTV și AraxTV – a posturilor românești de televiziune pe teritoriul republicii. La 9 aprilie, portalul Facebook.com și rețeaua de socializare Odnoklassniki.ru au devenit inaccesibile pentru utilizatorii din Moldova. La 10 aprilie, au fost inaccesibile site-urile Unimedia, Jurnal de Chisinau, JurnalTV, ProTV. Ce dorea guvernarea să ascundă de propriii cetățeni?

Dezmățul televiziunilor, care au demonstrat atașament total față de fosta guvernare, nu a întâlnit riposta meritată nici din partea publicului, nici din partea autorității de reglementare în domeniul audiovizualului – CCA. Un studiu de caz, având în vizor modul în care CCA și-a exercitat atribuțiile legale în perioada campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 5 aprilie, efectuat de Asociația Presei Electronice APEL, releva că activitatea CCA a fost marcată de incompetență și pasivitate. Semnatarii studiului constatau că, pe parcursul perioadei electorale (2 februarie – 5 aprilie 2009), CCA s-a întrunit în opt sedințe publice, adoptând 35 de decizii, dintre care doar nouă se referă la modul de reflectare a campaniei electorale de către radiodifuzori și a prezentat publicului rezultatele unei singure monitorizări. CCA și-a declinat obligația, prevăzută în art. 37 din Codul audiovizualului, de a exercita controlul din oficiu, iar în cazurile când și-a exercitat funcțiile de supraveghere și control, ca urmare a sesizărilor (cererilor și plângerilor) depuse, nu și-a onorat obligația privind supravegherea intrării în legalitate a radiodifuzorilor sancționați (cazul „Euro-TV Chisinau”). Ignorând prevederile „Concepției reflectării campaniei electorale pentru alegerile parlamentare 2009 în instituțiile audiovizualului din Republica Moldova”, CCA nu a avut o preocupare permanentă privind respec-

tarea de către instituțiile audiovizuale a reglementărilor interne de reflectare a campaniei electorale. Aprobarea concepțiilor (reglementările) interne ale radiodifuzorilor privind reflectarea campaniei electorale, în opinia monitorilor, a fost doar un act formal. În condițiile când CCA a efectuat pe parcursul campaniei electorale doar o singură monitorizare a principalelor buletine informative a 6–7 posturi de televiziune, concluziile căreia au fost date publicității cu mare întârziere, trezește nedumerire întemeiată de ce CCA nu a reacționat la rapoartele de monitorizare făcute publice de societatea civilă (CJI, API și APEL), care au pus la îndemâna CCA suficiente date și argumente privind încălcările legislației naționale în campania electorală de către unii radiodifuzori. Monitorii constatau că CCA nu și-a exercitat responsabil și în măsură deplină funcțiile sale de autoritate publică autonomă și independentă, având misiunea de a supraveghea respectarea prevederilor legislației electorale de către radiodifuzori, iar în cazurile când membrii CCA s-au implicat în exercitarea funcțiilor lor, nu au dat dovadă de exigență, manifestând adesea incompetență și superficialitate în cunoașterea legislației în domeniu și a specificului activității mass-media audiovizuale⁷¹.

În campania electorală pentru alegeri parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, CJI a elaborat cinci rapoarte de monitorizare, care au fost făcute publice în conferințe de presă, difuzate prin e-mail și plasate pe site-ul CJI și portalul de știri Moldova azi (www.azi.md). Cazurile flagrante de încălcare a principiilor etice și profesionale au fost analizate în studii de caz. Toate rapoartele au fost trimise CEC și CCA cu solicitarea de a se lua măsurile necesare pentru a asigura imparțialitatea, echilibrul și favorizarea liberei formări a opiniilor. CCA, însă, nu a reacționat nicicum. La 13 iulie, de exemplu, acesta emite un comunicat de presă în care „recomandă radiodifuzorilor să asigure în programele de știri imparțialitatea, echilibrul și favorizarea liberei informări a opiniilor prin prezentarea principalelor puncte de vedere ale oponentilor. Iar, în cazul subiectelor ce vizează situații de conflict, să respecte principiul de informare din mai multe surse, în conformitate cu art. 7 al Codului audiovizualului”. Trei zile mai târziu, CCA difuzează un nou comunicat în care se spune că în ultima perioadă pe adresa CCA parvin semnale din partea mai multor consumatori de programe, potrivit cărora, în cadrul serviciilor de programe ale unor radiodifuzori sunt plasate emisiuni cu caracter electoral care nu corespund grilelor de emisie și Regulamentelor interne aprobate de CCA. În ambele cazuri, comunicatele s-au adresat tuturor posturilor tv și radio care au reflectat campania electorală, fără a face trimitere la cazuri concrete de încălcare a legislației. La 23 iulie, CCA a atenționat 6 posturi tv – „Moldova 1”,

⁷¹ http://apel.md/public/upload/md_STUDIU_DE_CAZ_CCA_300409.pdf

NIT, ProTV, EuTV, TV7 și N4 – asupra nerespectării pluralismului de opinie în programele informative.

Să precizăm aici că și monitorii naționali, dar și cei străini, în toate rapoartele de monitorizare, au constatat, în cazul ProTV și TV7, un comportament adecvat în reflectarea campaniei electorale. CCA, însă, „amestecând” toate televiziunile la un loc, a camuflat, de fapt, lacunele reale grave ale unor televiziuni aparte și, într-un fel, le-a încurajat. CCA, ca și instituțiile publice centrale la care ne-am referit, a mimat preocuparea sa pentru informarea adecvată a publicului, în loc „să se autosesizeze și să ia măsuri pentru a asigura dreptul locuitorilor RM la informare completă, obiectivă și veridică, dreptul la libera exprimare a opiniilor și dreptul la libera comunicare a informațiilor prin intermediul mijloacelor de televiziune și radio”⁷².

5. CETĂȚEANUL LA ȘCOALA ANULUI 2009: LECȚII ÎNVĂȚATE?

Nu am un răspuns univoc la întrebarea din subtitlul capitolului. Pe 29 iulie 2009, cetățeanul simplu a fost cel care a dat o lecție și clasei politice, și mass-media. Dar asemenea lecții-reacții, cu siguranță, sunt necesare nu doar la intervale de scrutine. Reacția, și o reacție adecvată la tot ce se întâmplă, este oportună în permanență, inclusiv reacția la produsul informațional alterat, care i se oferă cetățeanului cu înverșunare rușinoasă și fără excepții, mai ales de la 2003 încoace, în absolut toate campaniile electorale. Începând cu alegerile locale generale din anul 2003, toate echipele internaționale, dar și naționale, de monitorizare a scrutinelor au remarcat continuitatea cu care degradează mesajul mediatic, au scos în relief limbajul negativ, ostil, utilizat de mass-media. Iar reacția lipsește, cetățeanul – tace. Dacă presa independentă sau cea care încearcă să relateze onest este intimidată, hărțuită ori, chiar, lichidată (cazul tv Catalan, radio Antena C, EuroTV, 103,5 FM, săptămânalul „Accente” etc., etc.), problemele sunt percepute ca probleme ale mass-media, ale ziariștilor, nu și ale beneficiarilor produsului informațional. Dispariția oricărei instituții mediatice îngustează, sărăcește „piața liberă a ideilor”, afectează și cetățeanul în asigurarea dreptului său constituțional și universal de a primi informații. În noua istorie a Republicii Moldova cetățeanul a făcut încercări timide de a proteja mass-media, deci și de a-și proteja dreptul la informație. Mă refer la protestele răzlețe față de abuzurile comise în raport cu radio Antena C, cu ProTV, cu TVR 1. A fost, chiar, o încercare de revendicare, conform Codului audiovizualului, a drepturilor consumatorului

⁷² Drepturile omului și instituțiile democratice în perioada postelectorală în Moldova/ 6 aprilie – 1 iulie 2009/ Alexandru Postică, Ion Manole, Nadine Gogu et al., -Ch.:”Depol-Promo” SRL, 2009, – p.94

din partea unui cetățean – Oazu Nantoi, care a solicitat închiderea emisiunii „Rezonans” de la „Moldova 1”. CCA, însă, a readresat solicitarea, contrar legislației, radiodifuzorului public. Administrația acestuia s-a opus solicitării legitime a consumatorului, care, de fapt, se împotriva dezinformării sale prin intermediul respectivei emisiuni. Administrația de atunci, pentru a câta oară, nu s-a referit la esența solicitării, ci la calitatea de persoană politică a solicitantului, de parcă legislația împarte cetățenii în oameni de rând și în politicieni. Mai târziu, un fost membru al CO al IPNA Compania „Teleradio-Moldova”, în momentul desemnării sale în calitate de membru al CCA, întrebat în Parlament de ce nu a „suspendat emisiunea „Rezonans”, a răspuns că „nu trebuie tăiată găina care face ouă de aur”. Respectivul se referea la, chipurile, ratingul înalt al emisiunii, fără să-și dea seama, probabil, că diferența între o televiziune publică și una privată constă în faptul că prima lucrează pentru cetățean, și nu caută cu orice preț ratinguri, a doua – pentru consumatori și, deci, caută cu orice preț să devină populară. Popularitatea, de realizat, ratingul nu echivalează în mod obligatoriu cu valoarea. Dar înțelegerea defectuoasă a menirii unui serviciu public de tv nu l-a împiedicat pe respectivul fost membru al CO să devină membru al CCA. În aceeași ordine de idei, să invocăm și elogiile aduse de către unii membri CCA, la sfârșitul anului 2009, candidaților la funcțiile vacante de membri ai CO al IPNA Compania „Teleradio-Moldova”, elogi, inclusiv pentru că aspiranții își propuneau să caute și chiar să găsească investiții străine pentru companie. (!) Poți numai să te crucești: ce are CO cu investițiile?! Nici aspiranții la funcția de membru al CO, și nici membrii respectivi ai CCA, nici în 2009 nu au înțeles ce menire are, totuși, CO. Să ne mai mirăm că prima componentă a CO al IPNA s-a transformat, din avocatul publicului, în avocatul administrației companiei publice?!

Cetățeanul, în bună parte, este în continuare prostit de o bună parte a mass-media. Dar continuă să o crediteze cu o încredere inexplicabil de mare. După biserică, cetățeanul are cea mai mare încredere în mass-media. De două ori mai mulți cetățeni au încredere în mass-media (61,5%) decât în partidele politice (29,4%)⁷³. Și cum procedează politicienii – mai șmecheri în materie de fabricare a imaginii? „Migrează” pe paginile, la microfoanele și la ecranele mass-media, iar aceasta împarte cu politicienii încrederea cetățeanului. Și... se culcă pe-o ureche. Se scaldă în sentimentul autosuficienței și autoliniștirii. Nu trebuie să-și adjudece încrederea. Atare sentiment este pe cât de amăgitor, pe atât de nociv – atât pentru presă, cât și pentru cetățean. Pe termen scurt, situația echivalează cu stagnarea, pe termen lung – cu degradarea

⁷³ Barometrul Opiniei Publice, Chișinău, noiembrie 2009, – p.73//<http://www.ipp.md>

6. ÎN LOC DE CONCLUZII

Citesc ultimele știri...

„Războaiele și alegerile contestate sunt cele mai periculoase evenimente pentru jurnaliști...”. „Parlamentul a aprobat cu majoritate de voturi candidaturile a șase noi membri ai CO al IPNA „Teleradio-Moldova”...”. „BASA-press a anunțat că de la 1 ianuarie 2010 își întrerupe activitatea pe o perioadă nedeterminată...”. „Guvernul cere telecompaniei NIT să elibereze spațiile închiriate...”. „CO al IPNA „Teleradio-Moldova” i-a demis din funcție și pe directorii televiziunii și radioului, după ce în ajun l-a demis și pe Valentin Todercan din funcția de președinte al Companiei...”. „La Balți, comsomoliștii se solidarizează cu NIT-ul...”. „Doi judecători implicați în cauzele „7 aprilie” au rămas fără împuterniciri...”. „Spicherul Mihai Ghimpu cere prin instanță de la postul tv NIT suma de un milion de lei, precizând că acțiunea civilă privind apărarea onoarei și demnității în legătură cu documentarul „Atac asupra Moldovei” se mai află pe rol...”. „Auditul organizat de Curtea de Conturi în cadrul Ministerului de Interne a stabilit sustrageri de fonduri de peste 40 mln. lei...”. „În 2009, Moldova s-a clasat printre primele 10 țări cu cele mai multe cereri depuse la CEDO...”. „Procurorul general a dispus crearea unui grup de lucru care va investiga cauza penală declanșată în privința ex-ministrului de Interne și ex-comisarului general al capitalei...”.

Citesc ultimele știri la cumpănă de ani. Din ele, încă vag, răzbat firavi vlăstari ai schimbării spre bine. Se vor întări, oare, vlăstarii? Depinde de noua guvernare, dar mai mult – de mass-media independentă de guvernare. Depinde de mass-media ascultătoare de lege, și nu de guvernare. Anul 2009 a lăsat corigentă și fosta guvernare, și bună parte a instituțiilor mediatice. Fosta guvernare a fost sancționată. Respectiva parte a mass-media urmează, mai devreme ori mai târziu, să fie sancționată. Nu de guvernanți – de guvernați – unicii care fie dau banul, pentru că face, fie că nu-l dau, când înțeleg că nu face. Asta, zic, se întâmplă mai devreme ori mai târziu, dar se întâmplă. Înțeleptul, cu siguranță, nu așteaptă să se întâmple.